

Katoliški Obzornik.

Urejuje in izdaja

dr. Aleš Ušeničnik.

Letnik VII. — Zvezek IV.

V Ljubljani, 1903.

Tiska „Katoliška Tiskarna“.

Vsebina IV. zvezka.

	Stran
Bog je. (Dr. Gregorij Pečjak.)	
Teleologični dokaz.	
Dota človeškega rodu	337
Priroda deluje umno	338
V prirodi ni uma, ki bi mogel svet vladati	354
Ni umnega dela brez umnega vzroka	357
Brezupni beg pred resnico	360
Biva torej izvunsvetni Um, Bog	366
Etiški temelj gospodarske vede. (Dr. Jan. Ev. Krek.)	
Duševni alkoholizem blodnih idej. — Teženje po metafiziki	369
Ekonomska veda v zvezi z etiko	371
Dokaz iz človeške osebnosti	372
Temeljna načela gospodarske vede	373
Posledice teh načel glede na last — produkcijo in konsum- pcijo — delo in kapital — denar in kapital	374
Etika in socialna reforma	379
Kaj je s pojavi telepatije? (Dr. Aleš Ušeničnik.)	
Narodna vera v duhove in strahove	384
Slutnje	385
„Spomini“, „roki“, prikazni mrtvih	390
Bistrovidnost (Hellsehen, chiaroveggenza)	401
Hrvatsko pismo. (Dr. Fr. Binički.)	
„Hrvatski buntovnici“ — Kdo je kriv? — Breznačajnost! — Činovništvo hrvatsko — „Štreberi“ — „Načinit dobru karijeru“ — Izdati Boga i domovinu i ženu i dobit listnicu. . . Viši uskoci — A svečeničnici? — Odkod breznačajnost? — „Nemamo matera!“ — Glavna naloga vseh hrvatskih rodoljubov	408
Apologetične misli.	
XVIII. „Jezuitizem“ (A. U.)	412
XIX. Sv. Duh pa papež in škofje . . . (A. U.) Sv. Duh pa papeške volitve, cerkveni zbori, „vladni škofje“ — Člo- veški element v Cerkvi	417

Bog je.

Teleologični dokaz.

Dota človeškega rodu.

Boga je lahko spoznati iz smotrenosti v narodi (ἐκ τέλους τοῦ κόσμου). Človek, ki uravnava svoja dela z umom, vidi, da ima tudi naroda v svojem razvoju slično uravnano delovanje, tako da so njeni uspehi še primernejši, lepši, umnejši. Iz te izkušnje se poraja sklep: da mora umno bitje voditi svet.

To je jedro teleologičnega dokaza, dota človeškega rodu, ki se ni mogla nikoli popolnoma izgubiti. Med modrijani zgodovina imenuje Anaksagora za prvega, ki je učil, da je svet mogel narediti le izvensvetni um, in Aristotel¹⁾ ga je zato imenoval treznega nasproti nespametno govorečim.

Lepo so že razvijali ta dokaz za bivanje božje Platon, Aristotel, Ciceron, cerkveni očetje, še popolneje sholastiki.²⁾

Njegova trdnost se ne izpreminja, ker je bila odkritim duhovom vedno jasna, njegova lepota pa raste vedno z bogastvom naravoslovnih ved, ki smotrenost sveta vedno bolj odkrivajo.

¹⁾ Met. I. 3.

²⁾ Platon v Phaed. in Tim.; Aristotel v fiziki; Ciceron, De nat. deorum; Klemen Al., Strom. I. 5; Atanazij, Adv. gent. n. 35; Laktancij, De op. Dei.

Tomaž Akvinec ga postavlja tako-le:

Videmus, quod aliqua, quae cognitione carent, scilicet corpora naturalia, operantur propter finem; quod apparet ex hoc, quod semper aut frequentius eodem modo operantur, ut consequantur id, quod est optimum. Unde patet, quod non a casu, sed ex intentione perveniunt ad finem. Ea autem, quae non habent cognitionem, non tendunt in finem, nisi directa ab aliquo cognoscente et intelligente, sicut sagitta a sagittante. Ergo est aliquod intelligens, a quo omnes res naturales ordinantur ad finem; et hoc dicimus Deum. S. Th. 1, q. 2, a. 3.

Neizkvarjeno srce strmi nad velikim umom — umetnika in vsevladarja; zakaj „iz veličine ustvarjene lepote se sklepoma lahko spozna njen Stvarnik“. (Modr. 13, 5.)

Velekoristen je ta dokaz vsem, ne le njim, ki v pogubnem vrtincu življenja nravno padajo in se zato v njih izgublja misel na nadsvetno božje bitje, temveč tudi utrjenim izobražencem, ki zavoljo trdne kreposti in temeljite vednosti Boga dobro spoznajo: za vse je blagodejen, ker nas njegove misli pogosto spominjajo Stvarnika. Uče nas poslušati in umevati milijone jasnih glasov, ki nam oznanjajo, da nismo na zemlji kakor zapuščeni tujci brez namena in domovine, temveč kakor otroci na vrtu svojega očeta.¹⁾

Priroda deluje umno.

Nezmožen je naš jezik in nezadosten človeški razum, da bi mogel razkriti vso krasoto stvarstva. Toda za dokaz bitja božjega tudi ni potrebno. Kdor hoče izvedeti, je li sije solnce, mu ni treba videti vseh solnčnih žarkov, temveč mu je zadosti da le na enem kraju opazi predmete obsevane s solnčno lučjo. Tako bomo mi umetnika spoznali iz posameznih umnih naprav.

Zemlja nekdam.

Ni bilo na njej človeka, ne živali, ne rastline, niti rodne prsti. Eksaktno naravoslovno raziskovanje je dokazalo, da je v

¹⁾ Teleologični dokaz daje zmagovito moč prepričanja in nudi bogat vir radosti onemu, kdor prirodo sam opazuje in sam razmišlja. Ta spis ima zato namen, buditi veselje do lastnega preiskovanja in kazati neogibno potrebo samostojnega razmišljanja. Kdor želi še druge pomoči, naj pogleda še nekaj naslednjih knjig:

Hammerstein, Gottesbeweise und moderner Atheismus. Trier. — Gutberlet, Lehrbuch der Apologetik I. Naturphilosophie. Münster. — Pesch, Die grossen Welträtsel. I. in II. Freiburg. — Schneider, Natur, Vernunft, Gott. Regensburg. (Težka knjiga.) — Rolfes, Die Gottesbeweise bei Thomas von Aquin und Aristoteles. Köln. — Fischer, Der Triumph der chr. Philosophie. Mainz. — Hasert, Antworten der Natur. Graz. — Ph. Mayer, Der Teleologische Gottesbeweis. Mainz. — Hontheim, Institutiones theodicacae. Freiburg. — Stentrup, De Deo uno. Innsbruck. — Hettinger, Apologie des Chr. Freiburg. — Schanz, Apologie des Chr. Freiburg. — Lampe, Ali je Bog? Ljubljana. — Bauer, Naravno bogaslovje. Zagreb. — Kadeřávek, O jsoucnosti a bytosti Boží. Praga. — Altum, Der Vogel und sein Leben. Münster. — Wasmann, Instinkt und Intelligenz im Tierreich; Der Trichterwickler. Münster. — Lorinser, Buch der Natur. — Balmes, El Criterio. Weg zur Erkenntnis des Wahren. Regensburg. — Plaßmann, Himmelskunde. Freiburg.

neki dobi zemlja imela toplino, pri kateri ni bilo mogoče nobeno organsko življenje¹⁾). In še dalje v starodavnost sega veda. Razvoj svetovja, kakor ga nam slikajo Kant, Laplace, Braun in drugi, se zavoljo nekaterih nedokazanih primesi mora sicer imenovati še podmena, a z razvojem samim računijo naravoslovne vede kakor z neovrznim dejstvom. Torej je naša zemlja istega izvora kakor so druga nebna telesa; biti je morala nekdanj kapljivo tekoča, žareča snov, in še poprej je bila plin, pomešan s plini drugih nebni teles, vsaj našega osolnčja.

In sedaj!

Glej sliko jutra. Rudeča zarja milo luč razliva. Ravní, gorice, travniki in logi se zaljšajo s krasoto tisočerih barv. Nebo žari. Krasneje in krasneje se obláči vse. Izza gora pogleda solnce. Lahni veter zapihlja. Pokimajo cvetlice. Rosni biseri blesté po listih. Žubori studenec bistre vode, šumi mogočni potok, drhti po drevju listje. Zapoje drobna pevka na zeleni veji, odpevajo ji pevke iz daljine: Stvari je krasnih milijone, — a krasota ena! In človek gre na svoje delo, posluša, gleda, se zamisli in se odkrije in moli: Oče naš, kateri si v nebesih, posvečeno bodi tvoje ime . . .

To se je sestavilo iz nekdanje zemlje atomov, ki so se suvali in vlačili po brezmejnem prostoru nebeškem; ali iz žareče tekočine, ki se je kuhala in premetavala okrog razbeljenega središča. Ali je to umno delo?

Zemeljska obla si je iz pramase prisvojila prav to, kar je zanjo treba, da je napravila bivališče za človeka. „Neskončna je množina kombinacij, kakšne sestavine bi mogla imeti zemlja; a izbrane so le take prvine, s takimi svojstvi, v tolikem razmerju, da so prikladne za sedanji veličastni red. Navajeni smo na soglasje naravnih zakonov tako, da se nam delovanje prirode zdi že samo-umevno. Toda vse to je določeno po velikem računu²⁾.“

Ako bi katera premičnica spremenila svojo težo ali pot ali hitrost, porušilo bi se naše osolnčje, zemlja ne bi mogla dati bivališča človeku. Ako bi zemlja bila lažja, bi nas ne vlekla dovolj k sebi, veter bi se z nami igral kakor z metulji; ako pa bi bila težja, recimo enaka Jupitru, bi se človek zavoljo presilne teže ne mogel vzdigniti od tal. Ako bi bila solncu preblizu, bi se smodila

¹⁾ Liebig, Augsb. A. Z.

²⁾ Faraday, Lect. on non-metallic elem. pg. 290.

v njegovih žarkih; ako bi bila znatno bolj daleč, bi zmrzovala v svetovnem hladu. Ako bi se ne vrtela krog svoje osi, bi pol zemlje bilo kuhane, pol zmrznjene; vrtenje v 24 urah je za rastje najbolj ugodno. Ako os ne bi bila nagnjena, bi ne bilo toliko zemlje prikladne za življenje; nagnjenje $23^{\circ} 27'$ je ravno najbolj ugodno itd. Karkoli bi se spremenilo pri zemlji v njenem razmerju do solnca, bi celoti škodovalo ali jo celò uničilo.

Strašna je daljava solnca od zemlje, pa priroda ima sredstvo, s katerim solnce obdeluje zemljo. Slavni astronom Secchi slika solnčno tvorno silo: „Različni gibi in toki zraka in voda na zemlji, različne rastlinske ustrojbe, vse sile, ki se porajajo pri gorenju lesa, oglja in sličnih prirodnin, kakor tudi one sile, ki jih živali proizvajajo z uporabo svoje iz hrane pridobljene toplote, so izključno učinki solnčnih žarkov. Zračno morje je pravi stroj solnčne sile, čeprav v njem ne vidimo ne vzvodov, ne betov, ne koles . . . Brez solnca ne bi bilo vodenih hlapov, ne oblakov in meglic, ki bi napajali studence, ne dežja, ki bi namakal zemljo in napolnjeval struge rek. Brez solnca ne bi zelenelo nobeno drevo, noben grm, nobeno zelišče, nobena bilka, zakaj vse to potrebuje tvorne sile razsvetljujočih in ogrevajočih solnčnih žarkov.“¹⁾

Da more tvorna solnčna sila proizvesti prav tako delo, ki zemljo pripravi za človeka, morajo biti vse sestavine zemeljske in njih lastnosti preračunjene. Sloveči Faraday²⁾ pravi: „So raznolike prvine z mnogovrstnimi silami protivnih teženj; nekatere tako lene, da bi jih površen opazovatelj za veliki končni uspeh štel kot ničle; druge nasproti s tako silovitimi lastnostimi, da na videz žugajo obstoju stvarstva; vendar se najde pri natančnejšem razmišljanju ulog, za katere so odločene, da se popolnoma strinjajo z velikim načrtom medsebojne skladne umerjenosti. Izpremeniti se ne morejo sile nobene prvine, ne da bi se takoj porušilo ravnotežje naprav in uničilo gospodarstvo sveta.“

Voda. Pri mali razliki toplote ima trojno skupnost, in sicer ravno v višini, v kateri najlažje sodeluje z drugimi sestavinami: sedaj je led ali sneg, da pripravlja rodovitno prst in varuje zemljo pred hujšim mrazom; sedaj je tekočina, da nosi hrano milijonom in milijonom organskih bitij; sedaj je hlap, da more potovati v

¹⁾ Le Soleil.

²⁾ Lect. on non-metallic elem.

oblakih na vse kraje zemlje. Lorinser pravi: „Človek bi rekel, to je proti zakonom mišljenja, da bi se milijoni kilogramov vode vzdignili brez strojev in bi se kakor puh lahko prenašali po ozračju čez najvišje gore mnogo stotin kilometrov daleč v blagoslov naših setev.“ In vendar vemo, da je tako. Presenetljivo je da se voda proti navadnemu zakonu ne krči do 0° topline, temveč se začne spet raztezati pri $+4^{\circ}$, da reši zemljo večnega ledu. Množina vode ni poljubna; ako bi je bilo več, bi rastje ne vspevalo zavoljo neprestanega deževja; ako bi je bilo mnogo manj, ali ako bi bila globočina morja večja in bi vsled tega površje bilo manjše, bi večji del suhe zemlje ostal puščava.

Rodna prst. „V kemiji ni čudovitejše prikazni, pred katero bi tako umolknila vsa človeška modrost, kakor pred to, ki jo nam kaže prst za rastje pripravljena; naj jo dežnica še tako dolgotrajno izpira, ne odvzame ji nobene take sestavine, ki jo prst rabi za rastline; nasprotno pa sama iz vode skoraj trenutno odtegne in si pridrži vse, kar neutržno rabi za živež rastline¹⁾.“ Rastlinam pa živež ne le rada izroča, celó vabi koreninice, da se stegajo tja, kjer je več hrane.

Milijoni let so z najrazličnejšim orodjem zemlji delali skorjo, potem kopali, drobili, gnojili, preden je bila z bujnim rastjem in življenjem udobna za človeka. Hkrati so spravili pod zemljo skladanice goriva, premoga, petroleja; in zakopali so koristnih rudnin za človeka v prihodnjih časih.

Po tvoritvi zemeljske skorje je ostalo za zrak ravno toliko in ravno takih prvin, ki jih potrebuje človekovo življenje. Zračna plast je tako umerjena, da pusti do zemlje toploto solnčnih žarkov, obenem pa varuje, da toplota iz zemlje prehitro ne izpuhti; brez zračnega kožuha bi človek po leti zmrznil. V 100 prostorninskih delih zraka je 79% dušika in 20% kisika; ako bi bilo le za 4% dušika več, ali za 3% kisika manj, bi se človek zadušil. Ogljikove kisline je 0,04%; če bi je bilo nekaj celih stopinj, bi človek umrl; dosti manj pa je ne sme biti, ker ne bi mogle rasti rastline in bi tako tudi človek umrl. Razvija se na zemlji silna množina ogljikove kisline po dihanju, gnitju, izbruhih vulkanskih, a povprek se množina v ozračju ne poveča, ker umno gospodarstvo prirode

¹⁾ Liebig, Chem. Br. II. pg 261.

razmerje spet izenačuje; rastlinstvo jo spet razkraja. Znatna sprememba na teži zraka bi človeku vzela življenje. Ako bi zrak ne bil elastičen, bi vsak človek na zemlji bil enak gluhonemcu; ako bi bil veliko bolj elastičen, bi se mu zavoljo šumenja najrazličnejših daljnih glasov moralo mešati. Vse lastnosti so take, kakršne so prikladne za človeka. Urejeno je vse „po meri, številu in teži“. Modr. 11, 21.

Svetloba. Skozi praznino se gibanje ne more razširjati. In vendar solnce in zvezde do nas pošiljajo gibanje, svetlobo. Pravimo, da eter posreduje. Doznati ga s čutili ne moremo, le po sklepanju vemo zanj. Kako mojstersko delo mora biti, da zemljo preustvarja, kakor mu po žarkih naroča solnce; v 8 minutah jih prenese do nas iz daljave, za kakršno bi brzovlak potreboval stoletja. Barve so njegove hčerke; tudi one nam bliskoma prinašajo vest, kakšne so stvari izven nas.

In to imenujemo mrtvo naravo. Mrtva je, a človeški duh je po dolgem razmišljanju našel v njej nedosežno daljnovidnost in še le po dolgem trudu umeva njeno modrost. Vsaka knjiga o astronomiji, fiziki, kemiji je polna slavja o smotrenih napravah.

Nov svet umnih del kaže živa priroda rastlinstva.

Rastlina ne vidi, ne sliši, ne čuti, kaj šele, da bi mislila; pa rešuje težke naloge umneje, kakor bi se mogla domisliti najbistrejša glava. Pa ne le izjemoma sempatam katera rastlina, temveč vsaka v svojem delokrogu z naravnimi silami stremi za svojim smotrom najprikladneje in ga dosega toliko, da je za celoto prav.

Vsebinsko sladkega grozda in močne vinske kaplje je človekov duh zasledil, da pozna njene sestavne prvine. Zakaj je ne more človek izdelovati z umom, ko ima vse te prvine? Premalo uma ima. Vinska trta pa zmore težko delo z lahkoto. Globoko in široko po zemeljski prsti pošilja koreninice in z njimi poišče, kar je uporabno za les, pero, in sladko jagodo. Kje je kemik veleum, ki bi brez orodja v temi zemlje razločeval, kaj je za grozd dobro in kaj ne? Kje je fizik ali stavbnik, ki bi brez zunanjega odra v višavo dvigal bremena? Trta vse to stori; znotraj po stebelu z velikim pritiskom vzdiguje sokove, stavbo zida od znotraj, in grozdek pripne na mladiko. Ko mladika zraste do 6—9tega peresa in je že toliko težka, da jo veter maje in žuga odčesniti, si trta pomaga: požene ročico, ki po vsem svojem ustroju nima drugega zmisla,

kakor da bi se kje prijela in držala. Na malce zakrivljenem koncu vitice naredi raskave kvačice in vrta ročico v krogu, da zadene na kako oporo, če je le v bližini. Ako ničesar ne najde, trta ne pošilja več sokov v ono ročico, saj ji ni v korist. Ako pa doseže kako palčiko, se s kvačicami hlastno prime in jo objame 2—4 krat, nato se polagoma krči, da tako pritegne trto k opori; elastično napeta ročica dobiva krepila trtnih sokov; kasneje zleseni in je najmočnejša ob času zrelega grozdja, ko mora najtežje breme nositi in braniti proti viharjem. Trtni listi se obračajo, kakor bi bili študirali, kaj je zanje dnevna svetloba, grozd pa zakrivajo pred direktnimi solničnimi žarki. Ko sem nekoč trto oskubel spodnjih listov, ki za prenašanje sokov niso bili več potrebni, in sem tako grozdu hotel privoščiti več gorkote na solncu, je trta sosedna peresa zasukala nad grozd; kasnejše večkratno opazovanje je pokazalo, da je to za grozd bolj pametno. Čim mlajše je pero, lažje se zasuče k luči. Ko trta cvetè, mora priti pelod (plodni cvetni prah) drugih cvetkov na pestiče; kdo bo posredoval? Trta izdelava male cvetke, katerim lepe barve med košatim perjem ne bi dosti koristile, močan vonj, in z njim privabi žuželke na cvetni obed. Te pridejo, se sladkajo na cvetju in prenašajo pelod od cveta do cveta. Ko se grozdne jagode debelè, trta porabi največ moči zanje. Toda obenem že za prihodnje leto pripravlja rodovitna in sadonosna očesa. Jesenski mraz trti vzame vse liste, da je videti kakor mrtva; toda ni mrtva, temveč le divno smotreno je omejila svoje delovanje, da bi se z uspehom pozebi ustavljala in odpočila. Ko se pomladi začne oglašati toplejši solnični žarki, se spet nadaljuje delo: rodovitno oko, ki hrani v sebi že nastavek prihodnjih grozdov, je trti zdaj zaklad, ki ga v plenicah varuje mrazov in šele pri večji toploti polagoma odvije. Ako odrežeš pomladi krepko trtno mladiko, preden zelení, in jo zasadiš v zemljo, porabi ta odrezek vse svoje notranje moči, da si trajno ohrani življenje. Na koncu, ki bi zunaj na solncu ostal prazen, požene v zemlji korenine, iz gornjega očesa razvije novo mladiko in nova trta ima novo delavnico ustanovljeno. Prvo leto rada pokaže kak grozdek; to pa le zato, ker ga je že pripravila na stari trti, ko je živela v izobilju. Sedaj pa, ko ji male koreninice ne morejo postreči s tako obilno hrano in zato reja sadu ne bi bila pametna, grozd odvrže in izdeluje le mladike, dokler ne pridejo zanjo boljši časi.

razmerje spet izenačuje; rastlinstvo jo spet razkraja. Znatna sprememba na teži zraka bi človeku vzela življenje. Ako bi zrak ne bil elastičen, bi vsak človek na zemlji bil enak gluhonemcu; ako bi bil veliko bolj elastičen, bi se mu zavoljo šumenja najrazličnejših daljnih glasov moralo mešati. Vse lastnosti so take, kakršne so prikladne za človeka. Urejeno je vse „po meri, številu in teži“. Modr. 11, 21.

Svetloba. Skozi praznino se gibanje ne more razširjati. In vendar solnce in zvezde do nas pošiljajo gibanje, svetlobo. Pravimo, da eter posreduje. Doznati ga s čutili ne moremo, le po sklepanju vemo zanj. Kako mojstersko delo mora biti, da zemljo preustvarja, kakor mu po žarkih naroča solnce; v 8 minutah jih prenese do nas iz daljave, za kakršno bi brzovlak potreboval stoletja. Barve so njegove hčerke; tudi one nam bliskoma prinašajo vest, kakšne so stvari izven nas.

In to imenujemo mrtvo naravo. Mrtva je, a človeški duh je po dolgem razmišljanju našel v njej nedosežno daljnovidnost in še le po dolgem trudu umeva njeno modrost. Vsaka knjiga o astronomiji, fiziki, kemiji je polna slavja o smotrenih napravah.

Nov svet umnih del kaže živa priroda rastlinstva.

Rastlina ne vidi, ne sliši, ne čuti, kaj šele, da bi mislila; pa rešuje težke naloge umneje, kakor bi se mogla domisliti najbistrejša glava. Pa ne le izjemoma sempatam katera rastlina, temveč vsaka v svojem delokrogu z naravnimi silami stremi za svojim smotrom najprikladneje in ga dosega toliko, da je za celoto prav.

Vsebinsko sladkega grozda in močne vinske kaplje je človekov duh zasledil, da pozna njene sestavne prvine. Zakaj je ne more človek izdelovati z umom, ko ima vse te prvine? Premalo uma ima. Vinska trta pa zmore težko delo z lahkoto. Globoko in široko po zemeljski prsti pošilja koreninice in z njimi poišče, kar je uporabno za les, pero, in sladko jagodo. Kje je kemik veleum, ki bi brez orodja v temi zemlje razločeval, kaj je za grozd dobro in kaj ne? Kje je fizik ali stavbnik, ki bi brez zunanjega odra v višavo dvigal bremena? Trta vse to stori; znotraj po stebelu z velikim pritiskom vzdiguje sokove, stavbo zida od znotraj, in grozdek pripne na mladiko. Ko mladika zraste do 6—9tega peresa in je že toliko težka, da jo veter maje in žuga odčesniti, si trta pomaga: požene ročico, ki po vsem svojem ustroju nima drugega zmisla,

kakor da bi se kje prijela in držala. Na malce zakrivljenem koncu vitice naredi raskave kvačice in vrta ročico v krogu, da zadene na kako oporo, če je le v bližini. Ako ničesar ne najde, trta ne pošilja več sokov v ono ročico, saj ji ni v korist. Ako pa doseže kako palčiko, se s kvačicami hlastno prime in jo objame 2—4 krat, nato se polagoma krči, da tako pritegne trto k opori; elastično napeta ročica dobiva krepila trtnih sokov; kasneje zleseni in je najmočnejša ob času zrelega grozdja, ko mora najtežje breme nositi in braniti proti viharjem. Trtni listi se obračajo, kakor bi bili študirali, kaj je zanje dnevna svetloba, grozd pa zakrivajo pred direktnimi solničnimi žarki. Ko sem nekoč trto oskubel spodnjih listov, ki za prenašanje sokov niso bili več potrebni, in sem tako grozdu hotel privoščiti več gorkote na solncu, je trta sosedna peresa zasukala nad grozd; kasnejše večkratno opazovanje je pokazalo, da je to za grozd bolj pametno. Čim mlajše je pero, lažje se zasuče k luči. Ko trta cvetè, mora priti pelod (plodni cvetni prah) drugih cvetkov na pestiče; kdo bo posredoval? Trta izdelava male cvetke, katerim lepe barve med košatim perjem ne bi dosti koristile, močan vonj, in z njim privabi žuželke na cvetni obed. Te pridejo, se sladkajo na cvetju in prenašajo pelod od cveta do cveta. Ko se grozdne jagode debelè, trta porabi največ moči zanje. Toda obenem že za prihodnje leto pripravlja rodovitna in sadonosna očesa. Jesenski mraz trti vzame vse liste, da je videti kakor mrtva; toda ni mrtva, temveč le divno smotreno je omejila svoje delovanje, da bi se z uspehom pozebi ustavljala in odpočila. Ko se pomladi začne oglašati toplejši solnčni žarki, se spet nadaljuje delo: rodovitno oko, ki hrani v sebi že nastavek prihodnjih grozdov, je trti zdaj zaklad, ki ga v plenicah varuje mrazov in šele pri večji toploti polagoma odvije. Ako odrežeš pomladi krepko trtno mladiko, preden zeleni, in jo zasadiš v zemljo, porabi ta odrezek vse svoje notranje moči, da si trajno ohrani življenje. Na koncu, ki bi zunaj na solncu ostal prazen, požene v zemlji korenine, iz gornjega očesa razvije novo mladiko in nova trta ima novo delavnico ustanovljeno. Prvo leto rada pokaže kak grozdek; to pa le zato, ker ga je že pripravila na stari trti, ko je živela v izobilju. Sedaj pa, ko ji male koreninice ne morejo postreči s tako obilno hrano in zato reja sadu ne bi bila pametna, grozd odvrže in izdeluje le mladike, dokler ne pridejo zanjo boljši časi.

Besede v tem popisu so drugačne kakor jih najdeš pri naravoslovcih, ker hočem kazati smoter v prirodi; a odpri njih knjige in primerjaj: to so dejstva.

Vsaka rastlina, od najnižje kali do najpopolnejšega drevesa, ima svoj smoter, za katerega živi in že tisočletja izvršuje svoje zakone.

V semenih ni opaziti razlike; celo po zunanji obliki so si mnoga semena tako slična, da jih tudi umni vrtnar ne more razločevati drugače, kakor če si zapomni, kje je seme pridelal. V resnici pa je vsa bistvena različnost prihodnjih bitij že v semenih določena. Precej, ko seme kali, se delo že nagne k določenemu namenu, in ta namen vodi vse delovanje tako, kakor bi stala v naravi cela prihodnja rastlina in ukazovala umnim atomom: pazite, kam stopite, taka le hočem biti!

Drevo zastavi krepko steblo in visoko v zračni kopeli razvrsti svoje liste, da kolikor mogoče vsi občujejo s svetlobnimi žarki. Šibkejša stebela zelišč si nakladajo manjši vrh in tako obdrže svoje liste nad zemljo. Mnoge rastline s šibkim stebлом pa si ustvarijo ročice, s katerimi se prijemljejo drugih (trta, pasijonka, lepotne buče itd.); ali plezajo z nožicami (bršlin); ali se steblo samo zavija spiralno napredujoče (fižol, slak, itd.). „Nihče ne dvomi, da je ta zmožnost pridobljena v ta namen, da omogoči rastlinam plezavkam v višavo rasti in doseči svetlobo.“¹⁾

Primerjaj najveličastnejše stavbe človeške z visokodebelnim košatim hrastom ali z mogočno jablano, obloženo s sladkim sadom. Človek mora delati načrte, dovažati gradivo, kopati temelj, postavljati oder, težko vzdigovati in pokladati kamen na kamen, a visoko ne sme zidati in naložiti sme le lahko breme, da se zgradba ne zruši pred njegovimi očmi. Glej pa drevo: rahla prst je njegov temelj, tanek edini steber, ki drži vso težo, pa visoko v zraku nosi mogočno prostrano delavnico; črna prst in nevidni zrak morata dovažati gradiva, skozi trdi steber se dvigajo stavbni kamni. Ko pride vihar, odkriva streho človekove hiše, hrast pa se ziblje in smehlja in meče od sebe drobni želod. Pusto groblje ostane, ko se podere človekova stavba, hrast se samo umakne. Na njegovem mestu narava vse lepo pospravi in klije drugo živ-

¹⁾ Darwin o rastlinskem gibanju.

ljenje, hrast sam pa živi drugje pomlajen v vedno novi moči in krasoti. Proti stavbi rastlinski so človekova dela okorne, puste spake.

V skrbi za seme vidimo višek rastlinskega dela. Komaj se odpre nekaj listov, se že pripravlja cvet, in cvet v prvi obliki že kaže, kam meri. Velika večina rastlin potrebuje za svoj obstanek, da pride na brazdo pestičevo drugje izrejen pelod istovrstne rastline. Priroda je polna modrosti, kako rastline to dosežejo. Nekatere vzgojujejo posebno rastlino za prašne cvete s pelodom, posebne za sadne cvete (konoplja); nekatere izreajo na isti rastlini dve vrsti cvetov (oreh, leska, buče); nekatere pa vzgojujejo sicer le ene vrste cvetove, toda namestí prašnike in pestiče tako da lažje pride na brazdo prah drugih cvetov kakor lastnih prašnikov.

Obliko cvetov rastlina prikroji po tem, komu izroča prenašanje peloda. One rastline, ki izročajo vetru (vetrocvetke), ne potrebujejo živih barv, temveč postavljajo cvete na gibljive dele, kjer jih veter prav lahko trese (koruza, konoplja, trave); ali dajo cvetu tako obliko, da se prašniki radi izpraznijo (pravi kostanj, leska); vse vetrocvetke pa proizvajajo silno drobnega prahu in v veliki množini, in tako zagotove, da nekaj prahu dospe na pravo mesto. Rastline, ki prenašanje cvetnega prahu namenijo žuželkam (žužkokcvetke), dajejo cvetju drugačno obliko. Za sladkosnede živalce izdelujejo užitnega prahu, raznih sokov in zlasti medu; opozarjajo nase pa z živimi barvami; ako je cvet bolj prikrit, z močnim vonjem; ako so cvetovi majhni se združijo v razcvetja. Žuželke sicer nimajo učiteljev botanike, da bi pri njih izvedele, kje je zanje pogrnjena miza, a njih organizem je tak, da je prav to njim po godu, kar koristi rastlini. Eterično olje, ki v cvetu razširja vonj, je žuželki, ki rastlini pomaga, prijetno, živini, ki bi sicer cvetje žrla, pa je zoprno. Žuželka hoče sebi ugoditi, rastlina pa obrne njeno veselje sebi v korist. Obed postavi žuželkam na tako mesto, da se pri iskanju morajo oprasiti in v drugih cvetovih z oprasenimi deli dotikati brazde. Takih žužkokcetek je neštevilno. Opazuj na primer buče, kukavičnice, kadulje. Darwin poroča o neki ameriški cvetlici (Catasetum), ki naspotno v beg podi obiskovavca: ko sede žuželka na neki del cveta, zažene cvet nakrat iz ozadja nanjo lepljivega peloda; prestrašen odleti sladkosnedež, se prej ali slej oddahne na kakem ženskem cvetu iste vrste in uspeh je zagotovljen. Največ cvetic

v naših krajih obiskuje čebela; človek bi mislil, da je stem smotrenost ugonobljena, če ena žuželka ljubi raznovrstne cvete, kajti koristno je samo prenašanje prahu iste vrste. Poglej novo čudo: čebela ne leta od ene vrste k drugi, temveč išče celi dan cvetov iste vrste, kakor je pričela; šele potem, ko dolgo zaman išče iste vrste, sede na drugo vrsto. Tako skrbi priroda, da se cvetni prah ne izgublja in se cvetlice bolj gotovo usemenijo. Presenetiti mora človeka, ko gleda, kako nekatera čebela pušča lepše cvete s slajšim medom in išče cvetja kake neznatne vrste, medtem ko se druge čebele, ki so pač zjutraj srečneje naletete, gosté na lepših. Višja umnost, kakor je v rastlini in čebeli, je torej v razmerju obeh bitij.

Dozorelo seme je treba poslati z rojstnega kraja proč, sicer bi rastlina na istem mestu hirala in poginila, ali vsaj vedno sama ostala, med tem, ko bi večina suhe zemlje bila brez zelenja. Kako naj rastlina, ki se premikati ne more, svoje otroke prenaša v drugo domačijo? Na tisočere načine to nalogo izvršuje. Nekaterim plodovom daje vabljivo barvo in okusno meso (jablane, hruške, jagode idr.); ti sadovi so prikupni ljudem in živalim, ki zase iščejo hrane, obenem pa razširjajo pečke in koščice. Druge rastline dajo svojim plodovom perotnice (javor, jesen, lipa), ali lasate privezke (regrat, planika, mnoge druge košarice), da ob vetru letajo po zraku. Nekatere imajo globokoumne lučalne naprave. Od vrtnarja sem dobil seme grmičaste plezavke¹⁾, ki svoje plodove vzredi na žličasti vevnici; vevnico ima pritrjeno kot vzmet na drugi vzmeti; prav ob času, ko je seme zrelo, se seme le še rahlo drži na žlici, napetost obeh vzmeti je največja, med tem ko zadržujoča stena sprhni: v trenutku je zadržek odstranjen, in seme, majhne črne pločice, lete do pet metrov daleč. Nekatere rastline preskrbe svoj plod s kljukastimi kvačicami, ali osinami s pridržki; z njimi se kar posili primejo mimogredočih živali in tako srečno potujejo po svetu.

Karkoli vidimo na rastlini kot zakon, je umno delo. Višji smoter bi se pokazal, ako bi primerjali razne rastline med seboj in njih razmerje do človeka. A nadčloveško umna naprava je vsaka rastlina tudi sama zase.

¹⁾ Vrtnar jo je dobil pod imenom *Ecballium Elaterium*, a znanstvene knjige imenujejo stem imenom drugo znamenito lučavko (*Springkürbis*.)

Sile, s katerimi deluje, so gotovo naravne. Človeški duh z vso pozornostjo preiskuje skrivnostno moč, ki vodi indiferentne sile k namenu. Drobno gled nam je pokazal stánice, iz katerih je rastlina sestavljena in se v njih prenavlja; toda stanica sama ima že v kali vse težnje prihodnje rastline, v manj bistvenih delih pa ima delo celoti primerno: to je prav tolika, če ne še večja umnost.

Vse vede človeške ne dajejo upanja, da bi človek kedaj mogel sestaviti le eno živo stanico: priroda jih tvori na dan neštete milijone.

Kraljestvo živalstva.

Kdor gleda le na zunanjo obliko, utegne pri nekaterih organskih stvorih dvomiti, jeli spadajo k rastlinstvu ali živalstvu; toda dvomi le zato, ker se razlika ne pokaže. Le z umom prav obsežemo veliko razliko: višje kakor rastlina nad mrtvimi atomi stoji žival nad rastlino s svojimi čuti. Bitje, ki je sestavljeno iz enakih atomov kakor rastlina, vidi, sliši, tiplje, duha, okuša. Vsaka ima čute take, kakor je njej prikladno, da sebe in svoj rod ohranja.

Le nekaj primerov.

Tice. Človeški um premišlja že stoletja, kako bi se mogel dvigati v zračne višave; a kar je dosegel, to je primerjati prvim nerodnim stopinjam otroka, ki mora po treh korakih že spet pasti v naročje materino. Tice pa imajo letalni stroj v tisočeri oblikah. Hitro je izrečeno, „peroti ima, zato léta“, a za vso letalno napravo se je moralo združiti milijone ugodnih združkov atomskih. Pero vsako je mojstersko delo tehnike; kosti, pljuča, zračne vrečice, krepke mišice itd. vse mojstersko in vse na pravem mestu. Tisočeri umotvori so združeni za en letalni stroj.

Kako naj se tak vkupek ohrani? Kako naj najde ravno prave hrane? Kako naj rastejo mladiči, ki seveda ne morejo biti precej starim enaki? Kaj naj storé v zimskem mrazu?

Nešteto težkih nalog mora rešiti priroda, da ohrani tico.

Od iste matere se rodé mladiči dveh spolov, ki imata različen ustroj, različno barvo, drugačen glas, drugačno petje; vse to je potrebno. Samica, ki nikoli ni videla jajec, in ki ne bi vedela, kaj je v jajcih, ako bi tudi imela človeški razum, začne graditi umetno gnezdo, znese jajčeca vanjo, gre nanja sest, sedi in strada in kljubuje nevarnostim, pred kakršnimi sicer plaha beži; vse to je potrebno. Vsaka starka ima tako naravo, ki je potrebna za njene mladiče. Ako bi kokoš za mladiče skrbela kakor golo-

bica, golobica pa kakor kokoš, poginil bi zarod obeh. Ko odrasla tica prvokrat vidi zaprta semena, jih precej odpira, če je seme zanjo; hrane, ki ni zanjo, pa niti odprte ne pokuša. V jeseni dobi za zimo topel kožušček, ali pa se preseli v gorkejšo domovino. Tica, ki še nikoli ni videla zime, zapusti rojstni kraj ob času, ko je še toplo in je hrane še v izobilju, in gre brez zemljevida čez morje; mladiči nekaterih vrst prej, ko „izkušeni“ starci. In vrne se spet nazaj v mrzlejši kraj, ravno ob času, ko dorašča tisti mrčes, ki je njena hrana. Mrčes mora biti, da se presnavlja narava in živé od njega tice, te pa morajo skrbeti, da rastlinstvo ne trpi ugonobljive škode; zato so tice razdeljene; razne vrste za razne škodljivce. Večji tiči gredo snažit debela, manjši vejice, za najdrobnejše konce vejic najmanjše tičice; nič ne poskušajo, kam bi šle, vsaka precej zleti na svoje mesto. Da ne ostanejo tice ene vrste preblizu skupaj, v pogubo sebi in rastlinstvu, imajo samci bjevitost, s katero se na oko preganjajo, a v resnici si le razdeljujejo veliko mizo. Kukavico, ki je sama odločena za neke vrste kosmatih gosenic in mora zato prosteje letati v bolj oddaljene kraje, je priroda oprostila materinskih dolžnosti; kukavica svoja jajca polaga v gnezda malih tičic, in te morajo valiti in pitati tuje mladiče: tako potrebuje priroda.¹⁾

Čebela. Mala bitja, ki živé povprečno šest tednov²⁾, opravljajo svoja dela po najtežjih računih kemije in matematike in med seboj si razdeljujejo najrazličnejše opravke v najlepši slogi. Prve dni svojega življenja čebela pita zarod, mlade delavke, trote in matico; vsaki vrsti daje drugačno in drugače odmerjeno hrano; ako bi se zmotila pri tem delu, bi se uničilo njihovo kraljestvo, zakaj delavka ne bi bila delavna, matica ne bi bila rodovita. Par tednov stara mora delavka iti nabirat cvetnega prahu in medu. Nikoli še ni videla cvetlice, a brez kažipota precej najde izmed mnogih ravno one, ki nosijo med. Isto snov cvetlic predela v med ali vosek ali strup, vse v pravi meri, pravem času in v pravo uporabo. Ker gre veliko hrane za vosek, zato je treba varčevati z njim. Matematiki so računili, kako obliko morajo imeti lončki, da se porabi zanje najmanj voska. In čebela dela natančno po

¹⁾ Dr. Altum, Der Vogel und sein Leben.

²⁾ Matica živi okrog treh let, in jesenske delavke prezimijo, da še prvi rod odgojé, ob času obilnega dela pa čebele ne živé dolgo.

računu, ne pedantsko, temveč po razmerah: tipične posodice so brez najmanjše pomote. V resnici mora človeka očarati misel, kako pride čebela na to, da morajo biti lončki še *sterostranski*; in kar je še čudneje, kako pride mala brnelka do tega, da *šesterostranski* posodi dá *trostransko* piramidno dno; in kako izračuni kote piramidnih stranic! Reaumur in Maraldi sta merila kote tipičnega čebelinega lončka in našla, da je večji kot velik $109^{\circ} 28'$. Matematik König pa je računil, da bi bil najprikladnejši kot $109^{\circ} 26'$. Kdo se je zmotil? Pokazalo se je, da sloveči matematik, ki je rabil logaritme, ne čebela.

Poglejmo še nižjo vrsto.

Brezov lijevijač (*Rhynchites betulae*) je majhen, 4 mm dolg, črn rilčkar, ki mu je priroda odmenila težko nalogo. Ohraniti mora svoj maloštevilni zarod; toda jajčec ne sme pustiti na zraku, sicer se posuše; ličinke žró le osehlo listje; toda listje, ki na zemljo pada, je v solncu presuho, v dežju premokro; ubogi rilčkar tudi še nikdar ni videl ne podobne ličinke, ne jajčeca; in tudi nima veselja, da bi kedaj kaj takega hotel videti. Kako naj ustreže potrebam, katerih sploh ne pozna?

In vender ustreže. Dva ali tri dni se veseli svojega življenja in gre na resno delo za svoje potomce. Poišče si list na bukvi, gabru, leski ali jelši, kjer je ravno rast najbolj primerna za njegov namen. Sede na zgornji rob in začne — rezati. Na vsaki strani srednje žile list prereže, žilo pa samo nareže, da lista spodnji del mora veneti, a da odpasti ne more. Iz tega lista naredi zibelko, ki bo v zračni višavi zibala njegov zaklad in ponudila lačnim ustom okusne hrane, prav take, kakršne želi ličinkin želodec. Pri tem delu pa reši težko nalogo iz višje geometrije: kakšna boDI urezana ploskev, da se bo dal iz nje zviti lijak, pa tak, da bo treba pri zavijanju najmanj moči. To je račun, ki ga vsi abiturientje ne zmorejo, in so si veliki matematiki dolgo ž njim zaman belili učene glave. Matematik Heis je meril in računil za geometrom rilčkarjem, in našel ta problem rešen: hrošček upošteva rob lista kot evolvento in ureže v list *evoluto*. Na listu izgleda prereza na desni strani kakor pokončni veliki S, na drugi strani srednje žile pa kot ležeči narobe obrnjeni S, torej ∞. Ako začne na levem robu, stoji leva prereza po koncu kakor narobe obrnjen veliki S (torej ∞), in prereza na desni strani kakor ležeči ∞. Ko je list narezan, gre umetnik tja, kjer je začel rezati,

pa na spodnjo stran, in zavija list po teoriji koničnih oblik. Prvič rahlo zaviti lijak popusti in gre na sredo lijaka, kjer položi jajčeca (2-4) v list; nato začne drugič zavijati, in konec zatlači v nalašč narejene vbodljaje, da se lijak ne razpusti; navadno še zamaši spodnji konec lijaka. V eni uri je z vsem delom gotov, zleti in se nikoli več ne zmeni za trudapolni zavoj. Pri vsem kretanju se umetnik tako vede, da človek nehote misli na pričujoč razum. Toda če le malo poskusiš z njim, vidiš, da je tepček najnižje vrste Sicer pa ustvarjen razum ne bi bil zadosti za tak problem.¹⁾

Umotvorov je pač toliko v prirodi, kolikor je vrst rastlin in živali. Vse neštete množice različnih smotrov v prirodi pa se strinjajo v krasno soglasje in enoto. Stvari, ki druga za drugo ne vedo, so prikrojene tako, da se med seboj podpirajo, a vse skupaj so pripravile človeku bivališče.

Priroda je delovala milijone let tako prikladno, kakor bi bila skozi prihodnje čase gledala cilj svojih želja, človeka. Postavljala je hribe in doline, kopala struge rek; pritegnila je k delu neštete rastline, katere je spet zavrгла, ko niso bile več koristne; neštete živali so pomagale pri ustrojbi rodne grude, pa so se spet morale umakniti; in ko je zemlja imela prikladno toploto, primerne rastline in živali, je nastopil človek.

Človek je najpopolnejše bitje na zemlji. V sebi ima popolnost zemeljske tvarine; njegovo truplo je sestavljeno iz nje. V sebi ima popolnost rastline; raste in se ohranja. V sebi ima popolnost živali; vidi, sliši, tiplje itd. Ob enem pa stoji visoko nad vsem stvarstvom z duhom; z njim kraljuje.

Ustroj človeškega telesa in razmerje do sveta je tako, da se človeku čim laže razvija um. Človekovo telo ima večje po-

¹⁾ V naših krajih ga lahko opazuješ meseca maja in junija. Kjer vidiš liste prirezane in zavite lijake, glej, če je kaj svežih vmes, pa ga boš lahko našel. Še zanimiveje je gledati, kako list reže in zavija hrastov zvitkar (*Attelabus curculionoides*), ki je za 1 mm večji in rudeč. Najdeš ga najlažje v mesecu avgustu na svežih hrastovih listih. Mali vrbež nad eno uro list pripravlja, močnejše žile naščipava, zgiblje veliki list v dve gubi, nato pa ga v par minutah zavije v sila umetno sodasto obliko, in med zavijanjem vsadi prav na sredo zavitka eno, k večjemu dve jajci. Temu rilčkarju podoben je leskov zvitkar (*Apoderus coryli*), ki ga pa je težko zalotiti pri delu. Velezanimiva knjiga o teh umetnikih je Wasmannova: *Der Trichterwickler*.

trebe kakor rastlina, sicer bi človek bil zadovoljen z gnojem in prstjo, in um bi se ne budil. Človek tudi nima popolnih instinktov, ki bi zanj skrbeli, sicer bi človek živel brezskrbno kakor živalica in duh bi se ne razvijal. Priroda je dala človeku take potrebe in darov v taki omejenosti, da si mora pomagati z umom. Ni mu dala moči kakor levu, ne vida kakor orlu, ne plavuti ali peruti kakor ribi ali tici, a dala mu je pokončno hojo, oči pod visokim čelom, roko in um, da si kakor kralj podvrže naravo. Na svet pa pride kot slaboten otrok in mora več let živeti v varstvu staršev. Tako je potrebno, da se od njih uči in kasneje delo uma nadaljuje.

Komu je namenjen svet, razodeva priroda jasno s tem, kako skrbi za lepoto.

Lepota ni za kisik in vodik in druge mrtve stvari. Ni za rastline, ki nič o njej ne morejo vedeti, ni za žival, ki ne more delati po umu in zato lepote ne ume. Po lepih stvareh sicer večasi tudi žival hrepeni, toda ne zavoljo lepote, temveč da ustreže kakemu čutnemu nagonu.

Samo človek umeva lepoto, in priroda svoje stremljenje po lepoti določuje z ozirom na človeka.

Temu, kar je na sploh odkrito človeškemu očesu, priroda daje lepoto, v drugih ozirih pa odločuje le korist.

Črvom in njihovim tovarišem pod zemljo, kjer gnoje in rahljajo rodno prst, ni potrebna lepota; koreninam v zemlji bi bila simetrija brez smotra; notranjost najpopolnejšega organizma, človekovega telesa, ni namenjena za oko, zato pa so ondi delci razpostavljeni samo za korist in niso lepi.

Z nadčloveško umnostjo vstvarja priroda lepoto v oblikah. Človek niti izraziti ne more, zakaj je živahna tica lepa, zakaj mu je zeleni list prijeten, zakaj strmi nad zvezdnim nebom, zakaj je milo nedolžno oko; le pritrditi mora: lepo je to!

Pri višjih organizmih opažamo zakon lepote izražen deloma v simetriji. Zakaj je človeško telo zunaj krasno somerno, ko ima znotraj mnogo delov, ki ne morejo biti dvodelni? Srce njegovo ni v sredi, nič ne bi bilo bolj naravnega, kakor da bi zato tudi zunanja oblika bila brez somerja. A priroda ima zakon lepote.

Poglej prijazni otrokov obrazek in reci, kaj bi se na njem smelo predrugačiti, da bi ostal še lep. Kar si izmisliš, pokvariš

lepoto, ali vsaj soglasje z drugo naravo. Kakšen bi bil obraz, ako bi imel ušesa spredaj, ali zadaj, ali vrh glave! Najdi lepši prostor za oči, za usta!

Grški umetniki so na glasu, da so umeli lepoto oblike; do- ločevali so jih po zlatem razmerju. Isto dela narava pri mnogih rastlinah in živalih, najbolj seveda pri človeku. Njegovo telo je oblikovano po zlati rezi ¹⁾ v več pogledih.

Divna umetnica je narava v barvah.

Neznatno semence pade v črno prst, pogleda iz nje bilka s par peresi, in glej, to je umetnica, katere ne doseže človeški um. Noben slikar ne najde na zemlji tako milolepe barve, kakor jo pridelajo cvetlice. Kje jo dobé? Solčni žarek, v katerem naše oko vidi le belo ali rumeno barvo, cvetlice ujamejo, pa najdejo v njem rudečo, zeleno, modro, in tisočero prehodov: iz njih vsaka cvetlica zase izbira.

Posebno čudo je, da cvetlica ravna po zakonih lepote tudi pri prelivanju in združevanju barv. Človek se dá pre- motiti, da v šopek povije tudi cvetlice takih barv, ki si med seboj nasprotujejo. Cvetlica pa se ne zmoti; kar oko žali, tega ne mara, če je tudi samo zase lepo. Opazuj sam, da se prepričaš. Navedem nekaj zakonov, ki jih povedo slikarji.

Lepo se strinjajo one barve, ki v istem tonu polagoma pre- hajajo v temnejše ali svetlejše; čim več je stopenj in čim enako- mernejše so, tem lepše so. Lepe so vse dopolnilne barve, to so vse one, ki se istomestno združijo v belo; take so: zelena in rožno rudeča, oranžasta in svetlo modra; rumena in temno modra, ki se bliža že violičasti, in vmesne. Bela gre k vsem barvam; tudi črna, k temnejšim za harmonijo, k svetlejšim za kontrast; narava se ogiblje prehudega kontrasta, zato rabi včasih tudi sivo. Nelepe so barve, ki stojé v mavrici blizu; mavrica je lepa za- voljo divnih prehodov, a posamezne barve se z sosodnimi ne ujemajo.

¹⁾ Zlata rez ali zlato razmerje je ona predelitev kake dolžine, po kateri je manjši del do večjega v takem razmerju kakor večji do cele dol- žine. Če je $a + b = c$, mora biti za zlato merilo $a : b = b : c$. Ali $(c - x) : x = x : c$; ako postavimo $c = 1$, dobimo $x = 0.6180339889 \dots$ S celimi števili moremo to soglasje izraziti le približno: $3 : 5 = 5 : 8$; $5 : 8 = 8 : 13$; tekoče $3 : 5 : 8 : 13 : 21 : 34 : 55 : 89 : 144$ itd.

Cvetlice se zvesto držé lepotnih zakonov. Rudeči cveti so pogosto zgolj rudeči, ker je to dopolnilna barva k zeleni; beli cveti so istotako pogosto zgolj beli, ker se vedno skladajo z drugimi barvami. Ako pa je cvet drugače barvan, rastlina mora iskati drugih pomočkov: včasí vdihne zeleni barvi drugo primes, da se ujema s cvetom; ali pa cvet dvigne od zelenja, da stoji bolj zase; ali pridene glavni cvetni barvi še drugo, dopolnilno barvo; ali pa loči nelepe barve z neutralno (n. pr. v kresnici zeleno od rumene z belim vencem, v svišču zeleno od modrega venca z belo cevjo, v plavici zeleno od modre s temno; ali cvet oblikovno tako okraši, da črte in sence nadomeščujejo neutralno temno barvo (n. pr. velika solnčnica); ni mogoče izraziti vseh načinov, naravo je treba gledati in spet gledati.

Pozabiti ne smemo, da imajo cvetlične barve tudi smoter koristi; potrebne so za vabila. Prav zato še bolj strmimo nad lepoto; kričeče barve bi za korist bile najprikladnejše, toda višji zakon, lepotni princip ni dopustil tega.¹⁾

Veličastna lepota se nam javlja v g l a s o v i h. Malenkostno je šepetanje listov, žuborenje studenca, brnjenje žuželk itd. Toda vse skupaj je človeku milo. Poslušaj slavca, škrjanca, tašičo, kosa. G l a s o v e imajo, da se med seboj kličejo; r a z l i č n e glasove imajo, da se spoznavajo; l e p e glasove imajo, da ob enem strežejo kralju zemlje.

Čemu so se atomi strnili za glasilke petja slavčevega, čemu drugi istovrstni atomi sestavljajo kosu drugačno pevsko grlo, čemu spet drugi v duhoviti izraz glasu človeškega? — Odgovora ne veš, potrditi pa moraš, da je v glasovih lepota, lepote pa umeti ne more drugo bitje na zemlji, kakor edino človek.

Človek lepoto umeva! Spomni se otroških let, kako ti je srce zadrhtelo, ko si prvikrat od blizu videl in v ročico prijemal drobno tičico. Mestni deček je videl prvikrat rudečo jagodo med zelenimi listi, pa je med vzdihom pokleknil in se je ni upal od-

¹⁾ Razume se, da slednji organizem pri stalnih tisočeri zakonih ne more biti dovršen natančno po ideji. Zakaj pogoji za rast pri toliko vzrokih ne morejo biti vselej enako ugodni, včasí so celo kvarni. A prav to kaže še očitvidneje, da ima priroda lepoto za svoje počelo. Kajti nelepe, ponesrečene organizme v novem zarodu spravlja spet v tipično soglasje, in kadar rastlina ali drugo živo bitje le predaleč ostane za idealom, mora izumreti brez zaroda.

trgati. Celó priprosti ples prvega snega je otroku vir veselja; pač ne zato, ker je nov (nova je tudi šiba, pa učinek drugačen). Narava nam je všeč, ker je zares lepa, in smo mi ustvarjeni, da jo umemo. Doumeti je ne more nihče, a vedno popolneje jo spoznavati, je človeku naloga.

V lepoti narave zajemlje pesnik bogastvo misli, in človeštvo ga ovija z vencem slave; v lepoti narave se uči slikar, in je srečen, če za njó zadene senco krasote; v lepoti narave najde matematik velike račune soglasja in strmi.

A kakor pametna mati za otroka nima samo sladkih besed, temveč tudi resen pouk in šibo, tako ima tudi priroda za človeka veliko resnobo. Z milino vabi, z ostromtjo poučuje, s šibo priganja, in tako postavlja v človekovem duhu še veličastnejši svet, kakor je vidno stvarstvo, to je kraljestvo nraavnosti, kreposti, lepote duha. Kadar priroda z roko železnih neizprosni zakonov zahteva žrtev, žaluje človek trpi bolečine, toči solze, a duh se takrat povzdiguje nad nezavestni svet in spominja Stvarnika: s krepotjo se pripravlja za najvišji smoter, nesmrtno življenje pri neustvarjeni Lepoti.

V prirodi ni uma, ki bi mogel svet vladati.

Dovolj je jasno dejstvo: delovanje prirode je umno. Resno vprašanje nastopa, o d k o d umna odredba? Pri naštevanju dejstev nas je vedno spremljevala misel, da biva umni Stvarnik, ki je vse uredil. Toda posebe hočemo razmotrivati, je-li ona misel neogibna resnica.

Najprej se ozrimo, je-li morda najdemo v sami prirodi tak um, ki bi mogel vse stvari voditi smotreno. Kolikršna je gotovost, da v prirodi sami ni zadostnega uma, tolika bo trdnost našega sklepa: biva nadsvetni um, Bog.

Človek ni izumil solnca in njegovih čudežnih žarkov; ni bil navzoč, ko je prva rastlina vpregla mrtvo snov v zakone višjih sil; ni še živel, ko je prva žival porabila organsko snov in jo dvignila v novo delovanje vida, sluha. Človek ima um, a smotrenosti svetovne ne more razložiti; kar on ostvari s svojim umom, je le majhen del abecede, s katero je pisana velika knjiga prirode; njegova dela lahko izvzamemo, saj so itak le okorno posnemanje narave.

Otročje je beganje, da ima narava sama povsod um, ki se kaže v človeku. Mi vprašamo jasno in hočemo imeti odgovor, ali je človekov um uredil zemljo?

Žival pač tudi ni uredila soglasja na zemlji. Njeno delovanje je omejeno na stvari, ki jih s čutili doznava; o drugih stvareh nima vednosti in še manj bi mogla imeti do njih kako oblast.

Živalski nagon občudujemo v naravi kot posebno smotrenost, toda v živali ni uma, ki bi mogel voditi isto delo. Razni nagoni morajo imeti različne organske ustrojbe, teh pa žival sama sebi dati ne more z umom. Kaj bi pomagalo brezovemu lijovaču, če bi bil matematik iz lastnega uma, ako pa mu ne bi bila narava dala škarij, s katerimi more rezati; ali takih nožic, s katerimi more prijemati? Večji umotvor je rilčarjev organizem, kakor njegovo delo po računu višje matematike.

Sicer pa je očitno, da žival ne ravna po lastnem umu. Čebela dela sat po računu, računila pa ni. Rilčkar reže list po višji geometriji, pa ne premišlja. Tica beži pred zimo, ki je nikoli v svojem življenju ni videla. Zuželka pripravi svojemu zarodu, ki ga nikoli ne pogleda, hrano, ki je nikoli ne pokusi, za razmere, v katere sama nikoli ne pride.

Ako bi živalice delale iz svojega razuma, bi imele večji razum kakor je človeški, a v resnici nikoli ne napredujejo in ne pridejo do najlažjega sklepa. Brezovega lijovijača, ki je ravno urezal pero po višji geometriji, sem zaprl v svež zelen list; revček je cele ure kobacal, da bi ušel, pa se ni spomnil, da bi s škarjami naredil luknjo. Kadar pa pride njegova ura, reže slepo in zaprt v steklenici skuša rezati tudi steklo. Ako ga pri delu zmotiš, si ne more nič naprej pomagati; včasih prereže po nesreči srednjo žilo, pa ne opazi, kaj bo; ves odrezek že visi na tankem koncu, pa hrabro reže dalje in ž njim telebi na tla. Mravljski volkec naredi za mravlje najboljšo past, okroglo livkasto jamico, posuto po steni z drobnim prahom, da mravlja spodrsne na dno, kjer jo hipno zgrabijo njegove klešče; to past naredi precej, ko še ni videl nobene mravlje, nobene jamice, nobene prsti, in še nikoli ni videl kake stvari na poševni steni drsati. Kolik um je potreben, da bi vse to kar naprej vedel! Toda živalica zvijačo pripravlja, če pa njo samo vržeš v prav tako past kakega drugega grabeža, ne beži iz nje, če prav se hudim kleščam domačina ne

more braniti. In še potem, ko je že uščipnjena, ne spozna, da je treba bežati. Volkec torej dela past, pa ne vé, da je past. Tica valivka sedi tudi na kamenčkih; kokoš na verigi; hrane prinaša tudi zaprtku itd.

Iz tega je dovolj jasno, da v živali ne deluje lastni um. Česar potrebuje zase ali v spolnitev narave, vse to dobi po zakonu narave.

Živalski nagon torej ne uči, da tudi nezavestna narava sama iz sebe more pametno ravnati, temveč samo svedoči, da je narava zares umno urejena. Pa kaj je ta skrivnostni nagon?

Vse one notranje sile, ki živalico nagibljejo, da izvršuje smotrena opravila, imenujemo nagon. Kakšne so te sile, kako delujejo, v koliko jih morajo voditi čutne zaznave, vid, sluh itd., o tem naj razpravlja naravoslovje; a da mali kukci niso kemiki, fiziki, matematiki, preroki, o tem pametni ljudje ne dvomijo.

Sicer pa, če tudi kdo v slepem boju proti izvunsvetnemu umu, hoče verovati v nezavedne žužke in njihovo pamet, našemu teleologičnemu dokazu se s tem ne ubrani. Ali so žužki in opice ustvarile človeku oko, cvetlici lepoto, nebu zvezde, solncu žarke, harmonijo stvarstva? Odštej vse, kar vse živali storé z lastnimi doznavami, obilici smotrenih uravnjav odtegneš le neznaten del. Zato istotako odločno terja naša pamet odgovora na veliko vprašanje: odkod veličastno umno delo v nezavestni narodi?

Begavec, pred jasno resnico upehan, je dospel tudi do brezupnega dvoma: „morda je vsa snov misleča.“

„Misleča“ snov! Snov mora biti raztezna; in če se atomi razdelé v septilijone septilijonov delcev, vsak delec je še snov, je raztegnjen in ima še dele, če tudi neločljive. Raztegnjena stvar pa ne more misliti; en del se ne more zavedati tega, kar je v drugem delu. Pa recimo, da kdo ni zmožen te resnice z jasnoto obseči, in recimo z njim, da je že vsak atom pameten, kaj bi sledilo iz tega?

Da bi pametni atomi mogli ustvariti svetovno harmonijo od veličastnega neba do rastlinske stanice, bi moral vsak atom imeti neizmerno vednost o vseh drugih atomih in o vseh prihodnjih željah drugih atomov. Imeti bi moral neizmerno plemenitost in ponižnost, da bi se hotel podvreči željam drugih, kadar ga vržejo v blato, sicer ne bi bilo reda. Taki atomi bi bili pa tudi brezmejno zlobni, ko gredó v možgane brezbožnikov

tako plesat, da ti kolnejo in vernike psujejo, drugi atomi pa se silijo v moje pero in se postavljajo v črke in besede in stavke — in dokazujejo izvunsvetni um.

Ne, v prirodi ni uma za harmonijo sveta!

Ali torej biva izvunsvetni um, ali pa je mogoče umno delo tudi brez umnega vzroka.

Da brez uma ni umnega dela, je jasna umstvena resnica, ki jo bister človek sprejme brez dokazov. Hočemo jo pa vendar osvetliti z nekaterimi žarki.

Ni umnega dela brez umnega vzroka.

1. Dokaz iz vseobče zavesti. Kos papirja z računom ali kitico pesmi sprejme vsak človek za neovržen dokaz, da je račun ali misel na papirju od umnega bitja, človeka. Najslabejši brezbožnik tudi ne more sklepati drugače. In vendar bi bilo to sklepanje očitno napačno, ako ne velja vselej, da ni umnega dela brez umnega vzroka.

Ni človeka tako maloumnega, da bi uro pripisoval vzrokom brez uma; ni človeka, ki bi se dal pregovoriti, da na papirju slika cerkve včasih nastane po mešanju barv brez umnega vzroka; ni človeka, ki bi mogel imeti Wolfov „Slovensko-nemški slovar“ za učinek vzrokov, ki so brez uma premetavali črke. Bedaka bi imenovali takega človeka. Ali pa ni svetovje umnejše delo kot ura, cvetlica umnejša stavba kakor kamenita zgradba ali njena slika, človek umnejši združek iz več delcev kakor slovar?

Izkušeni naravoslovec O. Heer¹⁾ pravi: „Za slaboumneža bi imel vsakdo onega, ki bi trdil, da so note kake Beethovenove simfonije nastale po pikah, ki so slučajno prišle na papir. Meni pa se hoče dozdevati, da nič manj nespametno ne sodijo oni, ki imajo za slučaj neskončno dostojnejšo harmonijo stvarstva.“

Tudi iz človekovih del moramo sklepati, da prirodo urejuje umno bitje. Ako je namreč le to res, kar nam pravi zavest vseh ljudi, da se stroj, cerkev, učena knjiga ne morejo sestaviti po slučajnih vzrokih brez uma, je mnogo bolj gotovo, da se po slučajnih vzrokih ne more sestaviti tak stroj, ki bi izdeloval druge

¹⁾ Die Urwelt der Schweiz, pg. 604.

stroje, postavljaj cerkve, pisal knjige. Večji umotvor kakor železniški stroj bi bil gotovo tak stroj, ki bi sam železniške stroje izdeloval.

A glej! Ako bi prav govorili tisti, ki se bojujejo proti izvunsvetnemu umu, potem tudi človek sam ni prav nič drugega, kakor združek srečno zbranih atomov — torej stroj iz raznih telesnih delcev. Človek z vsem svojim delovanjem je torej najumetnejši stroj, in zato še veliko bolj kaže, da ga je „uredilo“ ali „sestavilo“ kako višje urejajoče bitje, kakor kaže človeško delo umetnika človeka. In če je tudi tisto višje bitje iz delcev sestavljeno, mora biti še za tisto bitje zopet višje urejajoče bitje. Vedno dalje pa taka vrsta ne gre; biva torej eno bitje, ki urejuje, ki pa samo ni sestavljeno: to je stvariteljni nadsvetni um.

2. Notranji razlog. Ne sklepamo iz smotrenosti prirode samo zavoljo podobnosti s človeškimi deli, temveč razumemo tudi bistvo reda in smotrov, da mora biti njih vzrok le umno bitje.

Priroda stremi po določenih smotrih, zakaj vedno ali vsaj skoraj vedno deluje enako. Vemo, da je neskončna vrsta načinov, kako bi še drugače mogla delati, pa iz neskončno številnih del izbira samo taka, ki so prikladna za ugoden uspeh. Iz tega se vidi, da prihodnji uspeh, torej nekaj, česar v stvarnem svetu še ni, vpliva na delujoče vzroke. To pa je mogoče samo tako, da tisti vzrok, ki delovanje v stvarnem svetu vodi, misli na prihodnji uspeh; v mislečem umu biva prihodnji uspeh idealno, kot smoter ali namen, ki tako more vplivati na delujoče vzroke.

Primer. Gledam hišo in vprašam: zakaj so kameni, ki bi mogli stati neskončnokrat drugače, postavljeni prav tam, da sestavljajo ravne zidove, da se stikajo v kotu, puščajo okna, na pravem kraju vrata? Edini odgovor dobim: zato so kameni tja postavljeni, da sestavljajo hišo. Ako je pa to res, da kameni zavoljo prihodnjega stanovanja tako stojé, potem je stanovanje, ki ga še bilo ni, vodilo postavljanje kamenov; to pa je edino tako mogoče, da je razumno bitje mislilo na ono stanovanje, in vodilo delo tako, kakor je primerno onemu namenu. Tako je v prirodi.

Človek ima usta zato, da jí; pljuča, da diha; oko, da gleda; roko, da prijemlje. Cvetlica ima korenine, da srka živež, liste, da diha, cvetje in v njem pestiče in prašnike, da izreja seme itd.

Biva torej um, ki je vse to zamislil in po misli vzroke uredil, da je človek dobil usta, pljuča, oko, roko; da je rastlina dobila korenine, liste in cvetje itd.

3. Matematika. Malosten red nekoliko atomov bi sicer utegnil nastati brez uma. Ako n. pr. vržeš na zemljo 3 kamene, je mogoče, da padejo v enakostranski ali v enakokraki trikotnik. Toda kakor hitro imaš mnogo členov, kamenov, atomov, pa hočeš iz njih dobiti obliko, izrazujočo katero misel, te pouči verjetnostni račun, da nikakor ni mogoče.

Razjasni si sodbo na primeru. Ako bi kdo le 15 kamenov slepo metal na tla, da bi se mu slučajno postavili v pravilni petnajsterokotnik, bi metal zaman. Približni verjetnostni račun pravi, da bi bilo treba na tisoče sekstilijonov poskusov, preden bi se dobil le približno pravilni petnajsterokotnik. To število je tako grozno, da si ga ne moremo nikoli prav predstaviti. Ako bi kako nesmrtno bitje brez prenehanja delalo take poskuse in jih naredilo na dan 1000, med tem poskušanjem pa bi zemlji na vsakih 5000 let vzelo le en kubični milimeter, bi preje zmanjkalo vse zemlje, kakor bi bilo upanje, da bi se s slepimi vržki dobil le približni petnajsterokotnik.

Kako nepojmljivo število bi šele dobili, ako bi računili, kolika je verjetnost, da bi se po slepih vzrokih iz milijonov delcev, ki so letali po nebem prostoru, sestavila ena sama cvetka? Ako bi se račun tako nastavljal, da bi kdo vzel vse prvine, iz katerih je sestavljena cvetka in jih premetaval brez uma, bi dobil verjetnost za uspeh uprav ničevno. Ulomek, ki bi hotel izraziti to malo verjetnost, bi imel za števec = 1, za imenovavec pa število tako dolgo, da bi se z drobnimi številkami moralo pisati do solnčnih daljav. Že prejšnje število, ki se piše s 40 številkami, je bilo za nas nepojmljivo, kaj še le število poskusov za 1 cvetko. Ako pa se nastavi račun tako, kakor se je sestavila cvetlica v resnici, iz atomov v vsemirju brez konca, bi bil pri istem števcu imenovavec = ∞ . Torej $\frac{1}{\infty} = 0$. Matematika pokaže ničlo tudi tedaj, če šteje za ugodne vse slučaje, kateri bi dosegli kak drug pameten uspeh. Zakaj, če bi tudi bilo število ugodnih združkov neskončno veliko, je vendar neskončnokrat več neugodnih združkov kakor ugodnih.

Izgovor, da v našem matematičnem primeru ni sličnosti, češ da priroda poskuša z bolj ugodnimi silami, kakor če bi kdo ka-

mene spuščal na tla, — sloni na navlaščni slepoti: narobe je resnica. Naš primer je tako postavljen, da res deluje taka sila, ki vsak kamen lahko spravi na zaželjeno mesto; v naravi pa ne more biti takih sil, da bi vedno na novo poskušale združiti delce za uspešno obliko.

Glas matematike je torej za vse protiumnike uničevalen: $\frac{n}{\infty} = 0$. Z besedami: brez umnega vzroka je red nemogoč.

Brezupni beg pred resnico.

Ena od najtežjih zagonetk v narodi je ta, kako more kateri človek pri tako jasni resnici še vedno pomišljati, je li biva Bog. To vprašanje more popolnoma razjasniti le božja vera, ki razodeva, kako harmonično Bog vlada tudi srca.

Koristno pa bo, če tudi naravnost pogledamo za brezbožniki, kako beže pred resnico.

„Slučajno so atomi tako srečno skupaj zadeli.“ To je bogotajcu največkrat zavetje, v katero beži pred jasnim solncem. Slučaj je torej mešal nekdanj žareči močnik zemeljske mase, lovil atome plinov, dokler niso zadeli atomi v cvetlice in Gregorčičeve poezije; Gregorčiča pesnika ni, slučajno so se črke v tiskarni tako srečale, da se nam zdi, kakor bi jih bilo kako umno bitje sestavilo!

Kaj pa je „slučaj“?

Drugega ne more pomeniti, kakor „brez vzroka“, ali pa „neznani vzrok“.

Slučaju pripisovati postanek sveta in zanikati pravi vzrok se pravi, „postavljati za vzrok bitij in reda prazen pojem, nekaj, česar ni; to pomeni, postavljati učinek brez vzroka; to je brezumno igranje z besedami, pri katerem se more zadovoljiti le brezmislije.“¹⁾

Kdor torej hoče, da ga štejemo za duševno zdravega, ne sme sveta pripisovati besedi, katera mu pomeni „nič vzroka“. Ako pa reče, da je svet naredil „neznani vzrok“, je s tem že priznal, da je bogotajstvo brezumno. Zakaj prav tako gotovo, kakor mora iz učinka sklepati na vzrok, mora iz kakovosti učinka sklepati na kakovost vzroka. Mora torej sklepati iz umnega dela na umno bitje. Naj bo to bitje še tako neznan v drugih ozirih, v onem

¹⁾ Hettinger, Ap. d. Chr., I, 133.

oziru ni neznano, v katerem ga slika učinek: umno je. Ubožec bogotajec iz razbitega lonca brez strahu sklepa, da je gotovo od umnega bitja, iz veličastne stavbe svetovja pa ne sklepa. Kolika nespamet!

Nič bolj domisliv ni drugi navadni ugovor: „Svet se je počasi razvijal, zato ni treba, da bi ga bil uredil kak um.“

Kaj pomeni „se je razvijal“?

Ali ne pomeni, da je red nastal? In ker je nastal, mora imeti svoj vzrok. Le v glavi nevednega človeka, ki vidi razvoj rastline iz semena, razvoj tice iz jajca, pa ne pomisli, da so za vsako spremembo vselej tudi delujoči vzroki, je morda mogoče udušiti vprašanje po izvoru reda s prazno besedo „razvijal se je“. Ako je red počasi nastajal, zahteva prav tako svoj vzrok, kakor če bi bil hipoma nastal. Jeli kdo krasno pesem hipoma vrže na papir, ali jo dá počasi pisati po drugi roki, je za vprašanje po vzroku prav enako: um jo je zamislil.

Kaj je lažje mogoče, da bi milijoni slepih vzrokov, ki bi premetavali črke naše abecede, srečno razvili Gregorčičeve poezije v sto milijonih let, ali da bi kar naenkrat črke tako srečno vkup padle, da bi se brale njegove pesmi? Oboje je enako nemogoče. Zakaj če bi kdaj slepi poskusi tudi sestavili kako slovensko besedo in jo morda celo srečno že pristavili k drugi besedi v stavek, se zato ne bi začele „razvijati“ poezije, temveč bi vzroki brez uma one srečne lučaje spet razdrli.

Prav tako je s svetom.

Ako bi se v teku milijonov let tudi res kedaj srečali atomi ugodno za kako malenkost, se ta spet izgubi, ako umno bitje ne vodi razvijanja; za srečnim korakom napredka nastopi neskončno krat rajši korak nazaj.

„Priroda je imela od večnosti čas poskušati“, se glasi tretji, precej pogosten, pa malomiseln ugovor. Ako bi namreč ne bilo izvensvetnega bitja, ki s prosto voljo more poseči v prirodu, potem bi imela priroda samo eno določeno razvijanje, ne pa poskušanja. Sedanji red bi bil le neogibna posledica ene same kombinacije svetovnih atomov. Tak združek raztresenih atomov, ki bi po železnih zakonih moral razviti sedanjo krasoto in vse misli sedanjega stvarstva, bi bil sam večji umotvor, kakor je vse to, kar se je razvilo. Imeli bi torej še večji umotvor brez uma!

In kdor reče, da je razvijanje večno, pridene eni nezmisli samo še novo. Večno razvijanje mora istotako imeti vzrok; je pa mislecu jasno, da svet ni večni.¹⁾

Svoj čas se je darvinizem izrabljajal proti teleologičnemu dokazu. „Kar je bilo za obstanek prikladno, je obstalo, kar je bilo nesmotreno, je moralo poginiti.“ S to modrostjo so se skrivali pred smotrenostjo v naravi.

Darvinizem — ne zamenjati ga z descendenco — je znak duševne bolezni preteklega stoletja, v katerem se je s slastjo sprejemalo, kar je bilo videti prikladno za boj proti Cerkvi. A pojmi so se zjasnili, da je Boga treba, tudi če bi se vse priznalo darvinistom.

Preudari prvič. Le del smotrenih naprav je tak, da je smotrenost obenem pogoj za obstanek, večina naprav pa ni odvisna od smotrenosti. Zrak bi obstal, če bi bil tudi smrtonosen; eter bi obstal, če tudi bi ne bil elastičen; voda bi lahko obstala na zemlji, če bi je bilo tudi preveč ali premalo za človeka; prst ne bi zato izginila, če bi za rastlinstvo ne bila ugodna; solnce ne bi zato bolj grelo, ako bi bila zemlja bolj daleč itd. Zlasti vse, kar je namenjeno izključno lepoti, zlata mera, matematična natančnost itd. Ali ne bi čebela še lažje obstala, ako bi smela nabirati med, kjer ga dobi? Ali ne bi cvetlica še lažje poklicala žuželko z enotno kričavo barvo, ako bi ji ne branil zakon lepote?

Drugič. Nič ne razloži, kdor smotreno napravo tako tolmači: „vse drugo je moralo poginiti, kar ni smotreno.“ Kaj bi rekli človeku, ki bi početek trdno zidanega gradu razlagal: „Slučajno se je naredilo nešteto gradov, drugi so se podrli, ta, ki je sestavljen za obstanek prikladno, je obstal?“ Tega ni treba praviti, da je moralo poginiti, kar ni prikladno. Vprašamo, odkod je to, kar je umno sestavljeno! Čebela z računom in natančnim kotom $109^{\circ} 28'$, rilčkar z višjo geometrijo, rastlina s stavbnim talentom, naše oko, ustrojeno in delujoče po zakonih optike, uho po zakonih akustike, vsi nešteti telesni organi ustrojeni po zmislu koristi, obenem pod strogo mero in zakonom somernosti, milijoni in bilijoni bitij na zemlji po računih iz kemije, fizike, astronomije, — to je vprašanje, ne pa, zakaj je moralo kaj poginiti!

¹⁾ Kar je pokazal naš kozmološki dokaz za misleca zanesljivo kakor $2 \times 2 = 4$; glej V. stavek, let. Obzornik str. 231.

K temu je moral ubožec darvinist verovati, da so organi precej postali dedni, če so bili primerni; rilčkar je enkrat po slepi sreči urezal pero po računu primerno, in njegovi otroci so brž za njim podedovali to kot trajno zmožnost. Čebela je enkrat slučajno naredila šesterostenski lonček z dnom na sekunde natančno, in to se je moralo podedovati na njen zarod, — ki ga nima!

Treznejši darvinci, ki so samostojno mislili, zato tudi niso izrabljali svojih nazorov proti Bogu, temveč so branili svoje naziranje le s pogojem, da je vseobsežni neskončno modri um v začetku vse uravnal tako, da se je svet razvil po zakonih¹⁾.

„Narava ima take lastnosti, da se je svet moral razviti urejen; zato ni potreben izvunsveten um.“ Ta ugovor je slišati v raznih oblikah. Zares poučen in značilen za ubožnost brezbožnega naziranja. Ali ni ravno to, kar mora po resnici hrepeneči duh vprašati: odkod ima narava take lastnosti? odkod te sile? odkod ravno ti zakoni?

Kozmologični dokaz kaže z zanesljivostjo aksiomov, da ima vsa priroda, ki je spremenljiva in omejena, izvunsveten vzrok. Da so stvari, in seveda tudi njihove lastnosti, od nadsvetnega bitja, torej vemo že od tam; tukaj v teleologičnem dokazu smo pa videli, da mora nadsvetni vzrok biti umen, ker je umno njegovo delo. Če torej vidimo, da imajo stvari stalne lastnosti, in da so urejene po teh stalnih lastnostih, s tem le še bolj spoznavamo modrost umetnika, ki mu ni treba vedno z novimi silami popravljati svojega umotvora.

Tudi brez kozmologičnega dokaza moramo ugovor imenovati aboten. Poskusimo njegovo logiko.

Ako najdem uro, pri kateri na svoje oči nisem videl, da jo je delal urar, lahko dokažem z logiko brezbožnika, da je ni delal urar. Kajti ničesar ne najdem na uri in ne v uri, kar ni lastnost njenih delov; zobje se skladno prijemljejo, ker so ravno taka kolesca; kazalo se vrti, ker ne more drugače; saj je lastnost uteži,

¹⁾ Darwin sam je pisal l. 1873: Reči hočem le, da se mi zdi nemožnost, predstavljati si, da je ta veličastni in čudoviti vsemir z nami zavednimi bitji vred nastal samo po naključju, glavni dokaz za bivanje božje. In l. 1879: Nikoli nisem bil ateist v tem pomenu, da bi bil tajil bivanje božje. Citat iz Phil. Jahrb. VII.

da vleče, lastnost vrvi, da drži, lastnost vretena, da se zavrti, če kaka sila nagiblje: zares v uri ne najdem mesta, kamor bi dejal urarja! Kaj pa naj um urarjev stori, ko vse izvršujejo delci ure?

Prav take besede postavljajo proti teleologičnemu dokazu nekateri brezbožniki: „Kaj je treba Boga, ko pa narava s svojimi silami sama deluje?“

Odgovor.

Uro je naredil urar, umno bitje, ki ni v uri; drugače urini deli ne bi imeli prikladnih lastnosti. Svet je uredil uzvunsvetni um; drugače deli sveta ne bi imeli prikladnih lastnosti.

Komur manjka ostrine umske in ne more jasno spoznati, da omejene lastnosti ne moreje biti same iz sebe, naj se oklene vsaj naravoslovnih ved, ki so prisiljene priznati, da je zemlja zares bila nekdanj neurejena snov, brez človeka, brez živali, brez kali rastlinske, brez rodne grude: ni bilo torej lastnosti, ki sedaj bivajo.

Ker proti sklepanju iz reda in smotrenosti bogotajec nima nikjer pametnega razloga, hočejo nekateri utajiti celò dejstvo, da biva red. Ne morejo sicer zanikati dejstev, katerih so polne knjige naravoslovcev, in sicer vernih prav tako kakor brezvernih, toda oči obračajo od reda proč in slikajo rajši, da je priroda polna nereda in nesmotrenih naprav.

Zastavi tukaj svojo samostojno misel. Ako bi našel sredi zapuščenega gozda osamljeno hišico, z vrati in okni, pa v hišici polno nereda, skledo pod mizo, žlico na pragu, ostanek stola v peči — ali bi smel sklepati, da te hišice ni naredilo umno bitje? Brez strahu bi vsakdo sklepal, da je tukaj bival človek; zakaj smotrene naprave ni brez umnega bitja. Miza je umno delo in kaže tudi sama dovolj, da jo je naredilo umno bitje, če jo najdeš tudi sredi nereda. Cvetlica, tudi ena sama, je neskončno umnejše delo kakor miza, kaže torej, da jo je naredilo umno bitje, ako bi tudi vse druge stvari resnično bile v neredu.

Za teleologični dokaz je torej brez pomena, jeli biva v naravi zares tudi nered ali ne: umno bitje vsekako mora bivati; in sicer veličastno umno, ker urejuje tako veliko obsežno delo. Zakaj pa to bitje ne uredi vsega po tvoji misli, to je drugo vprašanje, ki ga razsodnost ne obrača proti dokazu.

A poglejmo, kaj je z „neredom“, da ne bomo nadsvetnega uma samo našli, ampak ga tudi ljubili.

Gotovo je, da malostni človekov um ne more doumeti vseh del večnega umetnika; naravno se nam zdi, da kedaj človek na zemlji vidi stvari, ki se mu ne zdé dobre. Saj še umetnika človeka ne more doumeti neveden človek. Toda človek ne sme po svoji kratkovidnosti soditi del neizmerne večnega uma. Kar se človeku zdi slabo, ker vidi le malo, je lahko najprikladnejše sredstvo za višji smoter, ki ga vidi večni vse stvarstvo in vse namene obsegajoči um.

Priroda sama nas uči takega sklepanja, ko nam kaže neštete stvari, ki jih za prvi hip imamo za nesmotrene, pa se po globljem razmišljanju razkrijejo kot dobre ali celó neogibno potrebne. Naravoslovci naštevajo mnogo uravnjav, ki so jih razglašali preje za škodljive. Tako na primer so zdravniki dolgo imeli za škodljivo v človekovem vratu neko žlezo (glandula thyreoidea), češ da se iz nje včasih izcimi bolezen; toda napredujoča veda je pokazala, da je vsebina one žleze za človekovo zdravje neogibno potrebna; kjer ona ne deluje, niti možgani ne morejo redno delovati in človek je bebast. V prirodi je mnogo rastlin in živali, ki jih imenujemo škodljive, (in so za bližnji namen res škodljive), toda za celoto stvarstva so umerjene.

Priroda žrtvuje nižje, manj vredne smotre, da doseže z njimi višje. *Multa bona tollerentur, si Deus nullum malum permitteret esse.*¹⁾ Uprav navidezni nered še najlepše odkriva veličastno enoto stvarstva.

Ako pa ne moremo razumeti višjega smotra v katerem neredu, se moramo ukloniti višjemu umu.

Še v delavnici človeka umetnika se neveden človek ne drzne obsojati umetnika zavljo stvari, katerih v svoji nevednosti ne razume. Ako bi kmet obsojal urarja, v čigar delavnici vidi polno malega orodja, s katerim se ne da ne kopati, ne orati, ne gnoj kidati, bi ga imenovali bedaka. Torej človek ne sodi človeka. Ali v delavnici večnega mojstra, ki urejuje neizmerno svetovje, pa sme vsak človek soditi umetnika, kadar ne ume njegovih del?

Odkod je titanska drznost, govoriti o neredu v delavnici božji? — So ljudje, ki so zlorabili najlepšo popolnost: svojo prosto voljo; stvari so ljubili bolj kakor Stvarnika. V njihovi

¹⁾ Thom. Aqu. S. Th. 1, q. 48, a. 2.

duši je torej nered, ne v delavnici božji. Kakor krivo ali razbito zrcalo ne more kazati lepe slike, tako ljudje, ki se odtrgajo od ljubezni božje, ne morejo več videti lepote in soglasja v svetu.

Taki grajajo naravo, zakaj ne skrbi, da bi vsak cvet obrodil sad, sami pa trgajo cvetje in si zaljšajo domove.

Očitajo, zakaj vsak plod ne pride do kaljenja, sami pa zobljejo kruh iz pšenice.

Spotikajo se, zakaj se tice med seboj bojujejo, pa nočejo videti, kako modro si s tem razdelé bogato mizo prirode, da na tesnem kraju ne stradajo.

Jadikujejo nad trpljenjem živali, pa jim ne privoščijo, da se pri prvi oslabeledosti na hiter način rešijo daljnih bolečin; krepka žival zadaje oslabeledi naglo smrt in jo pospravi z zemlje, da ne razširja gnilobe. Brez te uravnave bi bilo polno živali nadložnih, še več pa v smradu gnijočih, slednjič bi vse poginilo.

Živali pripisujejo taki ljudje pamet in človeške bolečine, da se nad njimi zgražajo; ko pa vidijo trpljenje človekovo, ki je zares pravo trpljenje zavoljo zavesti, pa spet tajé neumrljivo dušo, da ne bi videli prave vrednosti. Bolečina živalska ni človeška bolečina. Človeška bolečina pa ima višji namen, človeku krepiti voljo, odvrčevati ga od nenravnosti, trgati srce od stvari in ga povzdigovati k Stvarniku.

Potres, ki v hipu poruši stanovanja in pokoplje ljudi, ni nered, temveč resen klic: Bodite pripravljeni. Če tisočim okrajša časno življenje, pa stotisoče drugih ljudi reši večne propasti.

In greh, krivica, upor — ali ne zaslužijo kazni?

Čista duša ne vidi nereda, temveč veličasten red, ubrano soglasje, žarno lepoto!

Biva torej izvunsvetni um, Bog.

To je neogibna posledica iz jasnih resnic. Preglej še enkrat temeljne kamene vsega dokaza; njih trdnost je večna, in poseben znak božje dobrote imajo na sebi, da jih lahko spozna vsako srce, ki hoče ljubiti svojega Stvarnika.

Priroda deluje umno. — Umnega dela ni brez umnega bitja. — Priroda sama nima uma, ki bi jo vodil. — Vsi poskusi, bežati pred jasno resnico, so nespametni. — Biva torej izvun sveta umno bitje.

Izvunsvetno umno bitje je Bog.

Da je eden, je priča enoviti red in soglasje.

Da je neomejeni Stvarnik in ne kako ustvarjeno bitje, tega razvoj teleologičnega dokaza ni poudarjal, a tudi ni bilo potrebno. Zakaj v srce nam je vsajena živa zavest, da je oni, ki ima v oblasti vso narodo, edini naš gospodar; pri prostemu razumu niti na misel ne pride vprašati še za višjega gospoda; imamo torej tako duševno naravo, da se moramo njemu, ki ga spoznamo iz narode, ukloniti kot najvišjemu bitju. A ni težko pokazati, da umni voditelj sveta ne more biti drugi kakor Stvarnik sam, torej Bog.

Svet je namreč urejen po bistvenih lastnostih posameznih stvari; torej je oni um, ki je zamislil načrt prihodnjega sveta in hotel voditi stvari po svoji zamisli, moral dati stvarjem ravno prave bistvene lastnosti. Kdor pa je dal stvarjem bistvene lastnosti, je dal stvarjem tudi bistvo; to je: on jih je ustvaril.

Ena ter ista bitnost je, po kateri stvari bivajo in bivajo urejene¹⁾; on, ki jih je uredil, jim je torej dal, da bivajo, to je: on jih je ustvaril.

On, ki svet vodi, mora imeti v oblasti sile in zakone, po katerih vodi ves svet k enotnemu soglasju; sile in zakoni pa izvirajo iz stvarne biti; torej voditelj sveta mora imeti v oblasti stvarno bit samo; to pa je mogoče samo, če je vse stvari ustvaril.²⁾

Ustvariti pa more samo neskončno popolno, neomejeno bitje, Bog.

Veličastvo božje. Nad vse človeške pojme je božji um veličasten, ker je nad vse človeške pojme veličasten red stvarstva.

Zlasti strmi človekov duh, kadar po naravoslovnih vedah poučen razmišlja stalnost prirodnih zakonov. Bogu ni treba spreminjati sil, da se v različnih razmerah strinjajo v soglasje. Njegova enkratna stvariteljna volja je že s početka sile tako ubrala, da morajo služiti božjemu namenu. Umevno je samo po sebi, da tako mnogolične stalne sile včasih provzročé kako neskladnost. Toda vse take neskladnosti kažejo istotako božjo modrost, ki dopušča le take nesreče, katere se dadó obrniti v korist višjega smotra.

¹⁾ Aristotel, Phys. II, 7. Τὸ μὲν γὰρ τί ἐστὶ καὶ τὸ οὗ ἕνεκα ἐν ἐστί.

²⁾ Trendelenburg, Log. U. Doseženi smoter je mogoče umeti le tako, da je bila preje misel, ki je imela oblast nad bitjo. Zato je po smotru vladani svet porok za neomejeno vseмогоčo Misel.

Božji um torej mora obsegati vso prirodo, vse lastnosti, vse razmere nešteti delcev od njih početka skozi neizrekljive milijone let do danes in v prihodnosti. Mi se čudimo že urarju, če spravi na mali prostor v uri razne mehanizme. Ustroja male čebelice več ne doumemo; le čudimo se, kako mora biti v malem telescu urejeno, da se vede žuželka brez lastne pameti po visokih računih in raznih vedah. Kolika modrost je šele potrebna za harmonijo vseh svetov v vseh vekih!

Hvaležni smo torej vsem naravoslovnim vedam, da nam z razlaganjem stalnih zakonov v prirodi tako lepo pomagajo slaviti večni božji um.

Razmerje do sveta. Toda odrekli bi se pameti, ako bi iz omejenih skušenj sklepali, da je zavoljo stalnih zakonov božja moč omejena. Vsemogoče bitje, ki je stvarjem dalo vso bit, ima neomejeno gospodstvo nad stvarmi.

Stalnih zakonov je sicer v prirodi treba, da spoznavamo v njih božjo modrost; treba, da se človeška pamet po njih dviga k vednosti; treba, da se človeška volja rajša klanja Večnemu in Nespremenljivemu, čigar odsev gleda v prirodi.

Toda, ako On, ki je v večni ideji zamislil za nas ustvarjene zakone, hoče razen stvarstva pokazati nam tudi sebe ter nas učiti svojih zapovedi, je najprimerneje, da seže izredno v prirodo tudi z novo močjo stvariteljne roke — s čudeži, da pokaže, kdo je Gospod, kdo je v vesoljstvu — Λ in Ω !

Dr. Gregorij Pečjak.

Etiški temelji gospodarske vede.

Duševni alkoholizem je fiziškemu zelo podoben. Alkohol navidezno osveži živce, omehča in razproži mišice, pomiri utrujenost in poveča dejavne sile. V resnici pa le za kratek čas prevzema človeka; za hipno ugodnost zahteva ogromnih žrtev; slabi najvažnejše dele v organizmu in jih v večji meri uživan polagoma dodobra uniči. Reakcija po alkoholu je bridka. Čim se izkadi, so živci medlejši, mišice utrujenjše, človek na vse strani slabši. Neugodni spomini begajo dušo; kes se poraja; bleđa melanholija zavladava v srcu.

Kar je alkohol za fiziško naravo, so zmotne vodilne ideje za umsko življenje. Sijajne so na zunaj; nedogleden napredek obetajo umu, nepojmljivo uteho kažejo iz dalje srcu. Izprva res okrepe energijo, razgibljuje mnogo sil; nekako osveženo življenje vzbudé. A to traja le malo časa; ta burna živahnost se mora drago plačati. V stoletjih nabrani duševni kapital se ob njih izrablja. Nemirna utrujenost, lena resignacija označujeta žalostni konec duševne pijanosti.

Zgledov zato imamo žalibog preveč; ponavljajo se, odkar živi človek na svetu. Najpravilnejši tak zgled iz naših dni je zgodovina materializma, na katerega podlagi se je rodil moderni komuniški socializem in evlucijsko naziranje. Kakor titan je nastopil radikalno, brezozirno, nebrojno mladih umov si je podjarmil. Enotstavno in lahkotno je razlagal vesoljstvo: nič drugega ni, nego tvar in njene sile; vse, kar je, je samo pojav stvari razvijajoče se po kemiških in mehanskih zakonih! To je očaralo mnoge. Brez dolgega premišljevanja so se vrgli materializmu v naročaj. Volja je bila pri večini pripravljena za to načelo, ki ne pozna nobenih obveznosti, nobene dolžnosti. V razdvojenih, slabotnih srcih je našel materializem najglasnejši odmev in za srcem je šla domišljija in za njo um. Kmalu je navidez obvladal vse duševno gibanje; domala vse znanstveno delovanje se je gibalo v njegovih kolovozih. Mučna, a hvala Bogu, kratka je bila ta doba. V srcih, ki je njih skvarjena stran najbolj pospeševala to zmoto, so se jele oglašati

lepše strune. Tam se je pričel odpor. To vendar ne more biti, da bi človeško življenje, z vsemi boji, z vsemi napori, s svojim rajem in peklom ne bilo nič več nego samo slučajen pojav na neki posebni način sestavljene stvari. In življenje človeštva! Veda že računa, kdaj se vsemir tako shladi, da bodo samo ledeno mrzle oble plavale po njem v nemi smrti. Ali je potemtakem še vredno živeti, ali se je vredno truditi za kak napredek, če nas ne čaka drugega nego mrtev nič? Zato so tudi vede, ki se pečajo s človekom, najprej pričele reakcijo proti materializmu. Nasproti absolutnim, dogmatičnim trditvam njegovim so najrazboritejši in najučnejši možje odločno poudarjali, da zgolj empiriška veda ne more rešiti vprašanj, kaj je tvar, odkod so sile, kaj je življenje, kaj je um itd. Ignoramus — ignorabimus je že l. 1873 izrekel fiziolog Du Bois Reymund.¹⁾

Protislovja v materializmu so se vedno jasneje razkrivala. Teženje vede po stalnih metafiziških načelih je neprenehoma vrelo. Poleg tega se je pokazala potreba pečati se globlje z etičskimi vprašanji. Nastale so etiške šole, družbe za etiško kulturo itd.

¹⁾ Kakor onemoglo preklinjevanje pijanega bahača se nam danes zde besede, ki jih je takrat v odgovor na Du B. R. izvajanja napisal v uvodu v svojo „Anthropogonie (1874) jenski Häckel: Dieses scheinbar demüthige, in der That aber vermessene Ignorabimus ist das Ignoratio des unfehlbaren Vatikans und der von ihm angeführten schwarzen Internationalen; jener unheilbrütenden Schaar, mit welcher der moderne Culturstaat jetzt endlich, endlich den ersten Culturkampf begonnen hat. (V tem času je pričel Bismarck na Pruskem boj proti katoliški cerkvi, ki se je pa zanj silno žalostno završil.)

Die Posaune dieses gigantischen Geisteskampfes verkündet uns den Anbruch eines neuen Tages und das Ende der langen Nacht des Mittelalters; denn in den Fesseln des hierarchischen Mittelalters ist die moderne Civilisation trotz aller Culturfortschritte noch immer befangen.

Wir erinnern daran, dass der Culturstaat die wichtigsten Abschnitte des bürgerlichen Jahres nach Kirchenfesten eintheilt, die öffentliche Ordnung durch kirchliche Prozessionen stören lässt u. s. w. Wir geniessen jetzt allerdings das seltene Vergnügen, die „allerchristlichsten“ Bischöfe und Jesuiten im Exil oder im Gefängnisse zu sehen. Aber hat nicht derselbe Staat bis vor Kurzem diese gefährlichsten Feinde der Vernunft gehegt und gepflegt?

In diesem gewaltigen, weltgeschichtlichen Culturkampf, in welchem mitzukämpfen wir uns glücklich preisen dürfen, können wir der ringenden Wahrheit keine besseren Bundesgenossen zuführen als die „Anthropogonie“. Sie ist das schwere Geschütz im Kampf um die Wahrheit. Und der stolze Prachtbau der römischen Hierarchie, die gewaltige Zwingburg der unfehlbaren Dogmatik fällt wie ein Kartenhaus ein.“

Izmed komuniškega socializma se vedno bolj oglašajo odlični zastopniki njegovi z dokazi, da se z golim materializmom ne dá razložiti družabno življenje, še manj pa na njegovi podlagi zvršiti kaka preosnova. Tudi ekonomska ali gospodarska veda, ki je bila zašla ravno tako kot druge vede, v materialistiško smer, se pričinja krepko vzbujati iz svoje omotice. Silno važen je ta pojav¹⁾, ker se ta veda dandanes dviguje vedno bolj nad druge empirijske vede in vedno bolj prodira prepričanje, da morajo vse te služiti nji in po nji blaginji človeštva. Njena zveza z etiko in vsled tega z metafiziko je vedno jasnejša.

V nastopnih vrstah hočemo pozitivno dokazati to zvezo.

I.

Subjekt gospodarstvu je človek, ki si išče tvarnih dobrin in jih uživa v svoje ohranjenje. Išče si jih s tem, da svoje sile umno uporablja v zunanji naravi in tako proizvaja sebi primernih dobrin. Posamni človek pa ne more vsega sam proizvajati; z vsem se ne more vsak pečati. Zato se delé različni proizvajalni stanovi; ta se peča s poljedelstvom, drugi z rokodelstvom itd. Vsled tega mora biti neki red v kroženju in menjavanju proizvedenih dobrin, da je posamniku mogoče dobiti, česar potrebuje. Pri proizvajanju ene dobrine se redno udeležuje več ljudi. Nujno je vsled tega vprašanje, v kakšnem razmerju pripada proizvedena dobrina posamnikom, ki so se trudili zanjo. Tudi o tem razdeljevanju je treba torej jasnih načel. Proizvedene dobrine se uživajo — konsumirajo. Vrhovni zakoni, ki vodijo konsumpcijo, so potemtakem tudi silno važni za gospodarstvo. Bistvo gospodarstva je torej proizvajanje, kroženje, razdeljevanje in uživanje tvarnih dobrin. Gospodarska veda se peča z zakoni gospodarstva in se tedaj popolnoma pravilno delí v štiri oddelke, ki zapored obravnavajo te stvari. V tem si je vsa teorija edina.

S tem, kar smo rekli, pa še ni določen predmet gospodarski vedi. Ostaja še temeljno vprašanje, ali je človek subjekt gospodarstvu kot posamnik ali kot socialno bitje. Danes smemo reči, da ogromna večina zastopnikov gospodarske vede poudarja njen socialni značaj. Človek v družbi, v odnosu do družbe je subjekt

¹⁾ Primeri: Politiške stranke v bodočnosti. Obz. 1903, I. str.

gospodarstva. Saj se uprav zato, ker posamne rodbine ne morejo zadostiti svojim potrebam, vežejo v družbe, katerih končna, popolna je država. Gmotno blagostanje si hoče pridobiti, oziroma zagotoviti in ohraniti. To je njegov smoter ob ustanovitvi občin, stanovskih družb in države. Vsled tega ima tudi njegovo gospodarstvo odnos do družbe in narobe je tudi družba v posebnem razmerju do njegovega gospodarstva.

Gospodarska veda, ki smatra človeka kot socialno bitje za subjekt gospodarstvu, razglablja potemtakem zakone proizvodjanja, kroženja, razdeljevanja in uživanja gmotnih dobrin, v kolikor so ti zakoni utemeljeni in se javljajo v družbi, zlasti v državi. V tem zmislu se tudi imenuje državna ali narodna ali ljudska ekonomija.

Iz ravnokar razloženega pojma gospodarske vede lahko spoznamo, na katere vede se naslanja, kje so njeni temelji. Jasno je namreč, da je treba najprej natančno poznati odnos človeka kot družabnega bitja do tvarnih dobrin. Zato se mora pa proučiti bistvo obeh stvari, ki sta si v odnosu; torej bistvo človeka in bistvo dobrin, ki teži po njih s svojim gospodarskim delovanjem. Človek ima določeno fiziško naravo, ki obsega njegovo telo in njegovo dušo; s tem se peča antropologija (anatomija in fiziologija) in empiriška psihologija. Bistvo gmotnih dobrin pa preiskuje naravoslovska veda: fizika, zoologija, botanika in mineralogija s pomočjo matematike. Z neko določeno fiziško naravo je torej človek v odnosu do zunanjega sveta, ki ga tudi vladajo določeni fiziški zakoni. Imenovane empiriške vede pojasnjujejo oba konca tega odnosa. Da se pa odnos sam umeva, ne zadostuje samo izkustvo. Po zgolj empiriški poti se pač morejo spoznati razni pojavi tega odnosa; nikakor pa ni mogoče pojmovati njegovega bistva. Vprašanje o bistvu kakeršnegakoli odnosa ni empiriško, marveč metafiziško. Zato moramo tudi pri raziskavanju, kakšnega bistva je odnos med človekom in med tvarnimi dobrinami zunanjega sveta, stopiti na metafiziška tla; spoznati moramo tudi metafiziško plat človekove narave in narave zunanjega sveta. Tu vidimo dve važni stvari: *a*) človek je osebnost; *b*) zunanji svet ima nujno smotreno smer do človeka.

Človekova osebnost je utemeljena v njegovi umstvenosti. Po nji je samosvoje in svojepravno bitje; vsled nje je odgovoren za svoja dejanja. Odnos do človeka kot osebnosti, je vsled tega

n ravnega značaja. Kar se prilega človekovi osebnosti, je npravno dobro; kar se ji ne prilega, je npravno slabo. Seveda moramo pojmovati osebnost v celem njenem obsegu, torej tudi glede na njeno bistveno odvisnost od Boga. Odnos zunanjih dobrin do človeka je potemtakem tudi npravnega značaja.

Rekli smo že, da ima zunanji svet nujno smotreno smer do človeka. Človek je namreč neposrednji smoter zunanjega sveta. Zanj je vse ustvarjeno; njemu je odločeno v službo in pomoč. V tem zmislu imenujemo človeka gospodarja sveta. To njegovo gospodarstvo seveda ni neomejeno; zvrševati se mora z ozirom na določeno človeško osebnost, ki je po svojem bistvu podležna Stvarniku. V človekovi osebnosti pa moramo upoštevati še eno važno lastnost, ki smo jo že prej omenjali, namreč socialnost. Nemogoče je redno se razviti človeku izvun družbe. Zato se mora tudi odnos, ki ga imajo zunanje dobrine do njega, ozirati na njegovo socialno stran.

Potemtakem sklepamo tako-le: Subjekt gospodarstvu je človek z določeno fiziško naravo, ki nam jo pojasnjujejo anatomija, fiziologija in empiriška psihologija. To pa še ni vse, kar je v njem. On je umska, samosvoja podstat — osebnost, ki ima metafiziško nujni odnos do Boga in do družbe. Po svoji metafiziški plati je religiozen in socialen.

V gospodarskem odnosu do človeka so stvarne dobrine zunanjega sveta s svojo fiziško naravo, kakor nam opisujejo naravoslovne vede. Te vede pa še ne morejo razložiti gospodarskega odnosa. Treba je tudi tu poseči v metafiziški značaj stvarnega sveta. In tu spoznamo, da je ta smotreno odvisen od človeka. Človekova umska, religiozna in socialna osebnost mu je neposrednji smoter.

Na npravnih, etiških tleh smo torej, ko razglabljamo zakone gospodarstva. Proizvajanje, kroženje, razdeljevanje in uživanje gmotnih dobrin tedaj ni le odvisno od fiziških zakonov, marveč v prvi vrsti od npravnih. Gospodarska veda potemtakem ne more biti zgolj empiriška, marveč se mora naslanjati na metafiziko in etiko. Osnovna načela, na katerih se more uspešno razvijati, so etiška. Pri njih mora pričenjati, k njim se zopet povračati. Formalno spada k etiki kot njen dopolnilni del.

Na podlagi teh misli postavimo semkaj poglobljena temeljna načela gospodarske vede:

Odnos zunanjih tvarnih dobrin do človeka je etiškega značaja; potemtakem se mora presojati po etiških zakonih.

Gospodarsko delovanje je urejeno, kadar so stvarne dobrine v takem odnosu do človeka, da se prilgajo njemu kot umnemu, religioznemu in socialnemu bitju.

Gospodarsko delovanje je pomanjkljivo, v kolikor se odnos tvarnih dobrin ne prilga človekovi umni, religiozni in socialni osebnosti.

Gospodarska veda proučava razmerje družbe, zlasti države do gospodarstva, to je do proizvodjanja, kroženja, razdeljevanja in uživanja tvarnih dobrin.

To razmerje je tudi nujno etiškega značaja in se mora presojati po nrvnih zakonih.

Pravo je to razmerje takrat, kadar je umerjeno človeku kot umnemu, religioznemu in socialnemu bitju; če se temu ne prilga, je napačno.

II.

V prejšnjem odstavku smo splošno utemeljili, kako sloni narodno gospodarska veda na etiki. V tem drugem pa hočemo v nekaterih poglobitnejših posamnostih pokazati izredno važnost tega načela. V nekaterih posamnostih pravimo zato, ker bi pravzaprav morali izpisati vso ekonomsko teorijo in bi pri vsaki točki lahko izpričali zvezo z etiko. Za naš namen pa zadostujejo poglobitne stvari. Posebej opozarjamo, da je naša razprava pozitivna in se vsled tega ne spuščamo v polemiko; nasprotna mnenja omenjamo le, koliker je to za umevanje neobhodno potrebno. Začnimo!

1. La s t. Veliko vlogo igra vprašanje o lasti v ekonomski vedi. Veliki njeni sestavi se ločijo ravno v tem vprašanju. Liberalizem zagovarja neomejeno zasebno last; komunizem jo naravnost taji in zameta. Brez etike ne pridemo tu do jasnega.* Pri lasti je neka določena zunanja stvarna dobrina neposredni smoter nekega subjekta; imenuje se zasebna, kadar je ta subjekt zasebnik — posamen človek ali pravna osebnost; pravi se ji javna, če je subjekt javnopraven družabni organizem, čigar najpopolnejša oblika je država. Razvidno je iz načel, ki smo jih razvili v prvem

odstavku, da je last samo konkreten izraz smotrenosti stvarnih dobrin do človeka. Na tem odnosu sloni. Ko bi tega metafiziškega odnosa ne bilo, bi o lasti sploh ne mogli govoriti. Abstraktno je človeška osebnost smoter zunanjim stvarjem; konkretno pri uživanju pa mora biti neka določena osebnost. Narava človekova in zunanjega sveta je pa gledé na mnogo stvari taka, da mora biti odnos smotrenosti zunanjih dobrin do posamnega človeka stalen, trajen. Tak stalen, trajen odnos tvori to, kar imenujemo last. Tisti zunanji dobrini, ki sem ji jaz stalno, trajno neposredni smoter, pravim, da je moja.

Jasno je, da more biti moja le zato, ker ji je smoter človeška osebnost. Vsled tega vidimo takoj meje lasti. Nikdar ne smem rabiti nobene zunanje dobrine tako, da bi s tem škodoval celoti. Družba je več nego posamnik. Vsaka splošnosti škodljiva raba lasti je zloraba. V takem slučaju ne ostane lasti drugega nego ime. Družba ni samo upravičena, marveč je naravnost dolžna, da zdržuje meje lasti. Neomejena, zlorabljen last je slabša nego komunizem, ker mnogo bolj nasprotuje metafiziški smotrenosti zunanjih dobrin. Gorje družbi, kjer se zbira last samo v rokah nekaterih ljudi, kjer pa vsled tega večina ljudstva nima nič od smotrenosti, ki jo ima zunanji svet do človeške osebnosti. V osebnem dostojanstvu je pravzrok zasebni lasti. Kdor pa v sebi spoštuje osebnost, jo mora spoštovati tudi v drugih. Izkoriščanje, vsužnjevanje drugih, divji boj človeka proti človeku gledé na zunanje dobrine je diametralno nasproten pravemu pojmu lasti. Zemlja s svojimi dobrinami je človeška in-le zato, da je tem lažje splošno človeška, da se njene moči tembolj izrabijo in tem lažje zagotové posamnikom, ima služiti zasebna last. Zato je liberalni pojem zasebne lasti bolj oddaljen od etike nego komuniški in tudi mnogo nevarnejši. Komunizma se nam ni bati, ker je za dalje časa in za širše okrožje neizpeljiv; pač pa se moramo po pravici z vsemi silami ustavljati tistemu nazoru, ki sloni na najnevarnejši strasti človeškega srca, — namreč na sebični pohlepnosti.

2. P r o d u k c i j a i n k o n s u m p c i j a. Gospodarska veda, ki do zadnjega časa še vedno večinoma plava v liberalni vodi, uči in razlaga, da je proizvodjanje poglavitna stvar pri gospodarstvu in da mora vse služiti proizvodjanju. Vsled tega trdi, da ni samo kroženje blaga, marveč tudi razdeljevanje in uživanje

podrejeno produkciji. Med stroške za proizvodnjo šteje poleg poslopij, orodja, strojev i. t. d. tudi plačo za delavce. Po tem nauku človek zato je, se oblači in si išče strehe za stanovanje, da more potem delati in s svojim delom kaj proizvajati.

To je popolnoma zmotno stališče, ki se odločno upira vsaki etiki. Po etičkih načelih, kakor smo jih prej razvili, je konsumpcija smoter proizvodnji zato, ker je ohranjenje človeške osebnosti smoter zunanjih dobrin. Človek zato dela, da uživa in po uživanju zdrži svoje življenje, ne pa narobe. Središče gospodarstvu se popolnoma izpodmakne, ako ne velja to načelo. Gospodarska veda mora potemtakem aprioristiško priznati konsumpciji prvo mesto; sicer se vse razbije. Človeška osebnost se zgubi med zmeti in vijake, med metle in kuhalnice. Seveda se umeje samo po sebi, da konsumpcija ni brez brzd, ker človek ni neodvisno bitje, marveč mora služiti edino le svojemu smotru, ki je pa podrejen končnemu, večnemu smotru človeka in vsemira. V dobi, ko vlada gospodarska načelo, „konsumira se zato, da se s tem omogočuje produkcija“, vidimo izredno čudno prikazen: Tista maloštevilna četa, ki si je pridobila ogromnega bogastva, zvršuje nebrzdano gazeč vse naravne in božje zakone, sirovo geslo: Uživaj in daj si od drugih proizvajati, da si povečaš uživanje. Pri tistih, ki ji proizvajajo, pa modro razlaga, da je konsumpcija podrejena produkciji. Mnogo grdega, hinavskega protislovja je v moderni družbi. To je eno najgrših. In drugače mu ne prideš do živega, nego da postaviš gospodarstvo in vso gospodarsko vedo na etička tla.

3. Delo in kapital. Kapital se imenuje tista zunanja, tvarna dobrina, ki služi v nadaljnjo produkcijo, ne pa v konsumpcijo. Taka dobrina pa ne more sama nikamor; pridružiti se ji mora kot nujen faktor raba človeških sil za produkcijo, ki ji pravimo delo. Liberalna ekonomika stavlja vzporedno delo in kapital; pravzaprav še povečuje važnost kapitala. Z etičkega stališča pojmuje razmerje med delom in kapitalom tako-le: Človekovo delo je o s e b n o; ne dá se ločiti od njegove osebnosti; dostojanstvo in čast, ki sta zvezana z osebnostjo, se drži tudi dela. Kapital ima kot zunanja dobrina nujen odnos smotrečnosti do človeka. Vsled tega je najgorja razžalitev človeškega dostojanstva, če se delo vzporeja s kapitalom

Po delu je človek tvorni vzrok tvarnih dobrin. Kot sredstveni vzrok rabi kapital. Ta je torej do človeka v takem razmerju,

kakor n. pr. pisatelj in pero, goslar in gosli, orač in plug. Sredstvo samo po sebi ne deluje, marveč le po vplivu in po silah glavnega tvornega vzroka. Tako tudi kapital dobi proizvodjalno moč še le po človeškem delu. Kapital je torej delu popolnoma podrejen po etiških načelih. Najmanjši dejavni pojav človeške osebnosti je neizmerno večjega dostojanstva nego vse stvarne dobrine, torej tudi ves kapital. Ta mora služiti človeku in ne narobe. Gospodarstvo bodi tako uravnano, da se iz vsega vidi glavna tvorna vzročnost človekova in se kapital pojmuje edino le kot človekovo sredstvo pri proizvodjanju.

Gospodarska veda je splošno še zelo daleč od teh načel in seveda tudi gospodarstvo, ki se je po nji razvilo. Delo in kapital se v najboljšem slučaju pojmuta kot ravnopravna činitelja pri proizvodjanju in s tem se nujno dela gaz kapitališkemu gospodarstvu. Kapitalizem ni nič drugega nego gospodarski sestav, po katerem je kapital nad človekom. Ako se namreč prevrne etiško razmerje med stvarnimi dobrinami in med človeško osebnostjo, potem mora podleči človek. Nič ne pomaga, če se govori o ravnopravnosti kapitala in dela. Če se kapital — produkciji služeča zunanja stvarna dobrina — dvigne iz svojega podrejenega stališča, se s tem oropa človek svojega dostojanstva in zvrši se zločin nad človeško osebnostjo. Tvari je mogoče gospodovati le netvarnim silam. Ako se te nivelirajo na stvarna tla, potem odločuje edino le stvarna moč; in v tem oziru mora človek podleči. En rinoceros nadvlada v tem zmislu veliko število ljudi.

4. Denar in kapital. Usoden je nauk gospodarske vede, ki ne pozna etiških temeljev, da je denar kapital. Iz tega seveda popolnoma pravilno izvaja, da pripada denarju del dobička. Po ti teoriji je denar plodovit in to svojo plodovitost tudi praktički silovito kaže v obrestih, dividendah i. t. d.

Po etiških načelih je kapital edino tista stvarna dobrina, ki služi v daljnje proizvodjanje. Denar ni tak, marveč je samo menjalno sredstvo, potrebno za lažje kroženje blaga. Denar potemtakem ni plodovit in ne more postati plodovit. Iz sebe ne rodi nič in ako si torej prisvaja kak dobiček, ga mora odtrgati drugod. Naj se sliši rado ali nerado, glasú neizprosne etike ne ustavi nihče, ki se ž njim zanika plodovitost denarja in taji upravičenost obresti. Denar je umetno plodovit, edino le na škodo dela. Čim večji delež pripade denarju, tem manj dobi delo. Ta konkurenca je divja,

a silno neravna. Pravilno je, da tekmujejo med seboj ljudje; a tekmovanje človeka z mrtvo, brezsrčno stvarjo mora voditi k človeškemu porazu. Takih porazov imamo neštevilno v naši dobi, ko je denar vsestranski gospodar v družbi in voditelj vsega gospodarskega življenja; in sicer zlasti po tisti svoji plati, ki je najbolj krivična, namreč po svoji prigoljufani plodovitosti. Akcijske družbe so za to najboljši dokaz. V njih ustanavlja denar največja podjetja, denar jih vodi zase z edino tendenco čim največ odtrgati delu, čim najbolj se povečati. Etiška načela zametajo tako obliko skupnega gospodarstva, kjer vlada stvar človeku. Kjer nastopa človek kot gospodar, se mora kazati tudi njegova osebnost. On mora z osebno odgovornostjo stopiti na dan. Temu načelu primerno obliko imamo v z a d r u ž n i š t v u, ki je torej popolnoma nasprotno delniškim družbam; pri njih stoji v ospredju človeška osebnost, ne pa stvar.

Proizvedeno blago se razdeli kot zemljiška renta, kot podjetniški dobiček, kot obresti ali kot delavska plača. Silno važno je vprašanje, po kakšnem redu naj se to vrši. Etika daje seveda prvo in najvažnejše mesto delu. Kapitališko gospodarsko načelo pa vlačí v prvo vrsto denar. Denarju pripada po njem največji del dobička. Tako se izprevrže ves red, ki bi na njem moralo sloneti gospodarstvo; vsa družba se razgiblje v svojih temeljih in se pričinja rušiti; nebrojnim žrtvam se pa reži kruta, nenasitna stvar, ki jim gospoduje.

III.

Najvažnejša stvar v gospodarski vedi je v sedanjih razmerah gotovo socialna reforma. Ta je mogoča samo na etičkem temelju. Najprej je treba rešiti dve vprašanji, ki jih vsiljuje današnja ekonomika in še bolj sedanje gospodarsko stanje. Prvo vprašanje slove: Ali se sploh sme vtikati država v gospodarske razmere? Drugo se pa glasi: Če se sme, kje so meje njenemu delovanju?

Čisti liberalizem trdi, da je država po besedah Lassallovih samo nekak nočni čuvaj. Varovati sme edino le pravno razmerje in to naj sloni na brezizjemni osebni svobodi. Ta država pozna med svojimi podložniki samo posamnike in ne priznava nad seboj nobenega javnopravnega organizma. Čudno! Ravno ta država je

pa po liberalnih načelih popolnoma samostojna, nezavisna od religije in sploh od vsakega metafiziškega načela. Državo pa pomenja večina ljudstva. To sme potemtakem vse. Tu si podaja liberalizem z materialističnim socializmom roko. Nekaj protislovij več ali manj, kaj to dene? Po enem načelu ne sme država nič v gospodarskem oziru, po drugem sme vse; torej sme tudi postati komuniška.

Dasi torej liberalizem zanikava, da bi smela država posegati prenavlja je v gospodarsko življenje, vendar pravzaprav uči vsemogočnost države in ji s tem odpira neomejeno polje. Materialistični socializem je tu doslednejši. Ta naravnost priznava državi vse pravice v gospodarskem oziru in hoče imeti njo kot edino lastnico vsega kapitala ali, kakor slove njegov tehniški izraz, vseh proizvodnih sredstev. Na ti podlagi je pač državni gospodarski vpliv mogoč, a brez reda in brez mej. Ne moremo govoriti v tem slučaju o socialni reformi, marveč le o socialni revoluciji.

Etiška načela morajo tudi v tem oziru edina pojasniti stališče. Jasno je po njih, da sme država urejati tudi gospodarske razmere. Odstranjati mora vse, kar uničuje vrednost človeške osebnosti; zavirati mora pota vsakemu oderuštvi, vsakemu izkoriščanju; tako zahteva načelo pravičnosti, ki se ga mora držati. Najbolj se pa ponižuje človeška osebnost, če se stavi v odvisnost od stvari. Kakor so brez dvojbeno države opravičene prepovedati robstvo in kaznovati vsakogar, ki rabi sužnje, tako smejo tudi s primernimi zakoni zabraniti kapitalistično suženjstvo.

Oblike, po katerih mora to storiti, so zlasti te le: V produkciji mora država dvigniti vrednost človeške osebnosti. Podpirati mora podjetnost posamnikov, še bolj pa skupno, vzajemno, združno proizvodjanje in pri tem ne sme prezreti, da je temelj vsemu proizvodjanju kmetijstvo. Umetni razloček med industrijo in agrarstvom, ki ga tudi poudarja dosedanja gospodarska veda, mora pasti. Kapitalizem se koti v zmedu, ki jo ustvarja ta razloček. Naše države so do mala vse takozvanega industrialnega značaja. Podpora podjetništva se vrši v državi s podporo industrije, ki ima svoj izraz v davkih, v železničnih tarifnih in v smeréh administrativnih oblasti. Podpora industrije na ti podlagi pa pomenja podporo kapitalizma. Velike denarne zveze nastajajo; govori se o cvetočem industrialnem napredku; velike množice pa obubožavajo, se izseljujejo trumoma z rodnih tal in tako se celo

družabno ustrojstvo razorganizuje. Nasproti temu se da ustaviti edino le, če se namesto denarnih zvez kot proizvajalni subjekt postavijo krepke osebne zveze v združništvu.

Domače podjetništvo se mora varovati s pametnimi carinskimi zakoni, ki ne smejo imeti nobene sledi fiskalnega značaja in s primernimi železniškimi tarifi. Plodovitost kapitala se nankrat ne da izpodbiti, pač pa se more z zakoni delavskega varstva oslabiti. Kar pridobi delo, se odtrga kapitalu in tako se obrestni nujno znižajo. Pomagajo naj pri tem tudi pozitivni zakoni proti oduševanju. Delavsko varstvo se seveda ne da uspešno razviti, če ne sodelujejo vse večje države. Zakonodavstvo v tem oziru bodi mednarodno. Kakor so se svoj čas krščanske države družile v odpor proti neverniškemu sovražniku — Tatarom, Turkom, — tako bi se morale sedaj zvezati proti kapitalizmu. To bo pač šele potem mogoče, ko se pri vseh ustava izpremeni v demokracijo. Zakoni proti umazani konkurenci, zlasti proti ponarejanju živil, bi morali krotiti krivično pohlepno in gojiti duha vzajemnosti in pravičnosti.

Smoter vsemu gospodarskemu delovanju je konsumpcija, kakor smo rekli. Skrbeti se mora za red v tem oziru. Država ne more tu naravnost takorekoč nič storiti. Imenovani red je npravnega značaja. Zanj je treba krepke npravne vzgoje. Vzgojevati pa država ne more, ker ne zna.

To delo morejo izvrševati redno le krščanske rodbine, ki so po svojem bistvu naslonjene na etični temelj in cerkev. Nujno je potrebno vsakemu znanstveniku v gospodarski vedi, da pojmuje ogromni kulturni pomen cerkve in ga vpoštevata. Predsodki še danes mnogim zapirajo oči, toda z veseljem opazujemo, da se splošno že boljša v tem oziru. Res je, da more cerkev in njene vzgojne sile prav pojmovati le tisti, kateri sam živi v nji in ž njo. Kdor je sam izkusil, kako cerkev zedinja vse dobre sile v človeku, kako strinja vse duševno in telesno delovanje v harmonično celoto, tak more imeti jasno sodbo o cerkvenem pomenu za gospodarstvo. A danes smo že veseli, če dobimo koga, ki trezno in objektivno opazuje cerkev in njeno delovanje. Hvala Bogu, zgodovinska veda nam iz prešlih dob podaja dan za dnem novih dokazov, kako je skrbela cerkev za gospodarski napredek. Vsak tak dokaz reže mreno predsodkov z oči. Danes se pa oglašata še posebna, moderna veda, ki deluje ravno v tem zmislu.

Higieno mislimo. Načela krščanske moralke imajo v nji krepko, strogo na empiriških tleh stoječo zagovornico. Iz higiene more tudi država zajeti marsikaj za svoje delovanje, ki bi vsaj posrednje vplivalo na red v konsumpciji. Zlasti tri točke so tu pomenljive: stanovanje, spolsko življenje in alkoholizem. S slabimi stanovanji po mestih niso samo zvezane telesne bolezni, marveč tudi npravne. Vzgoja otrok in rodbinsko življenje spleh hira v njih. Reveži, ki morajo stanovati po malozračnih, ozkih luknjah, se jih ogibljejo, koliker morejo in iščejo drugod razvedrila: moški po gostilnah, ženske pa tudi po svoje. Higiena govori v tem oziru odločno besedo. Prej ali slej jo mora tudi govoriti zakonodavec.

Higiena tudi danes izvun zakona zahteva popolno zdržnost. Država se mora zanimati za to, da toliko ljudstva boleha za grdimi, socialno silno nevarnimi boleznimi. Treba ji bo poseči tukaj vmes in izrezati marsikako globoko rano iz družabnega telesa. Gledé na prostitucijo bo zlasti treba z najstrožjimi kaznimi zabraniti vse nesramne hiše in vsako vlačugarsko posredovanje in trgovanje. Vrhu tega bi se morali ženskam, ki so v tem oziru dokazano nevarne, postaviti od sodišča varih; najbolje bi delovale v ta namen poštene ženske, ki bi se same iz požrtvovalne ljubezni oglasile za ta težki posel. Seveda bi morale imeti potrebno, zakonito zajamčeno oblast. Posrednje bi morala država z mnogo večjo strogostjo nego dozdej zatirati nesramne slike in tiskovine.

Alkoholizem ima v higieni najodločnejšo nasprotnico. Uspehom te vede v tem oziru mora dati tudi država odmev v svojih zakonih. Razna mnenja se čujejo o ti tvarini. Povejmo na kratko svojo! Gledé na žganje se zdi pisatelju te razprave najprimernejše omejevalno sredstvo — državni monopol, kakor je na Ruskem. Seveda mora biti izključen vsak fiskalni namen; dobiček, ki bi ga prejela država od žganja, bi se moral porabiti izključno za zdravilišča alkoholikov in sploh za boj proti alkoholizmu. Prodaja žganja bi morala biti omejena gledé na število prodajalnic; prodajati naj bi se smela samo razmerno velika množina v zaprtih steklenicah; vsako daljnje nadrobno prodajanje bi se moralo strogo kaznovati; v prodajalnicah in sploh v javnih prostorih bi se žganje sploh ne smelo piti.

Gledé na vino in pivo pa izražam to-le, na prvi pogled morda čudno misel, ki se mi pa zdi z ozirom na moderni značaj

države najprimernejši: Odpravi naj se točari n s k i r e g a l. Vino in pivo naj bi smel prodajati vsak, kdor bi se javil politički gosposki, brez kakega daljnega pridobinskega davka. Plačeval bi samo dac in seveda tudi dohodninski davek, ako bi mu vsled prodaje toliko narastli njegovi dohodki. Taka splošna konkurenca bi po moji sodbi v tem oziru uredila razmere. Gostilne bi nehale biti edina socialna središča in s tem bi se zabranilo nebrojno zla, ki izvira odtod. Analogno kakor svobodna kolportaza v tisku, naj bi se izvedla svoboda v tem oziru. Pri ravnokar izrečeni misli me vodi prepričanje, da je danes takorekoč nemogoče in s temeljnimi nazori o osebni svobodi nezdržljivo, da bi se reforma gostiln snovala na skrbi policije za red, mir in nrvnost. To načelo je zastarelo in dandanes dejansko neizpeljivo. Reforma gostiln je pa nujno potrebna V zmislu obrtno-reformatoriškega programa se mi splošno ne zdi izvršljiva. Zdaj je gostilništvo svoboden obrt; da bi se zahteval od vsakega dokaz usposobljenosti, je nemogoče in za večino slučajev nepotrebno. Morda naj bi se preosnova na podlagi zahtev malega obrtništva omejila le na določene kraje; drugod pa naj bi obveljala svoboda točenja in seveda tudi svoboda prodajati jedila, komur drago.

Še eno reč naj omenimo! — Skrb za razumno varčnost! Socialno najvažnejše je varčevanje, ki se vrši po načelih zavarovanja. Za bolezen, za slučaj raznih osebnih ali premoženjskih nezgod, onemoglost in starost, smrt, doto otrokom, naj bi se raztegnilo zavarovanje čim najbolj mogoče. Previdna, za bodočnost skrbna treznost in duh vzajemnosti se gojita po zavarovanju, če je prav uravnano. Pred vsem bi se moralo zabraniti, da bi moglo biti zavarovanje predmet zasebni, edino dobička željni spekulaciji. Pomislek, da znižanje obresti nasprotuje zavarovalnim načelom, je prazen, ker to znižanje pomenja zvišanje vrednosti dela. Zavarovanje se vrši po temle načelu: koliko moram prihraniti vsako leto, da vpošteva je matematiško dozdevnost svoje potrebe, ob času, ko me zadene, dobim neko določeno enkratno svoto ali pa rento? To načelo ostane. Če več zaslužim, potem razmerno tudi več lahko prihranim. Oblika zavarovanja mora postati pretežna, najsplošnejša oblika varčevanja. Državo čakajo na tem polju še važne naloge, ki so pa trajno neizvršljive, dokler se varčnost ne pojmuje kot hčerka krščanske zmernosti, ki mora biti v soglasju z vsemi drugimi krepostimi.

Etiška načela pa ne uče samo, da sme država posegati v gospodarsko življenje, marveč kažejo tudi meje njenemu delovanju. Pred državo so rodbine, narodi in stanovi; pred njo so tudi osebne pravice vsakega človeka. Teh pravic in pravic prvotnih organizmov, ki jo sestavljajo, se ne sme dotikati. Vsegamogočna ni; odvisna je od zakonov, ki jih je dal Bog. Biti mora pravično socialna; da je pa to mogoče, mora biti hkrati tudi res religiozna.

* * *

Brez etike ni mogoča temeljita gospodarska veda, pa tudi ne socialna reforma. To smo izkušali dokazati v svojem sestavku. Nravno propadajoči ali propali ljudje so tudi nesposobni za socialno reformo. Naša deviza slove torej: Delajmo za etiško reformo, za nravni preporod ljudstva vsak po svojih močeh in na ti podlagi pripravljajmo boljše socialne razmere. Redno, skrbno, duhu časa primerno dušno pastirstvo je v tem oziru najboljše sredstvo. Duhovniki imajo torej silno važno nalogo; pomaga jim pa pri tem lahko vsak, kdor ima pošteno voljo.

Dr. Janez Ev. Krek.

Kaj je s pojavi telepatije?

(O slutnjah, spominih, bistrovidnosti.)

Še pred malo časom so se tako imenovani izobraženci pomilovalno smejali narodni veri v duhove in strahove. Čuda! Dandanašnji se bavijo s takimi vprašanji ne le hipnotisti in spiritisti, temveč tudi resne znanstvene družbe. Angleško psihološko društvo „Society for Psychological research“ je celo statistično izkušalo dognati vprašanje o „spominih“. Tudi so izmislili najrazličnejše hipoteze, kako razložiti razne prikazni duhov in druge presenetljive pojave, kar gotovo priča, da je vprašanje o duhovih in strahovih že vredno nekoliko premiselka.

Ta in oni bi pač najrajši, da bi mi začeli kar lepo pripovedovati, kaj se je zgodilo tu in tam, kaj je doživel kum, kaj se je primerilo naši babici, kako se je uresničila slutnja stare sosedice. No, če je komu toliko do tega, naj odpre Görresovo knjigo o mistiki, tam bo našel dogodbe, da se mu bodo ježili lasje na glavi! Tudi Pappalardo, Gurney-Myers-Podmore, Marillier, Ochrowicz so nabrali toliko gradiva, da bo ga blizu vsakemu dosti.

Bolj kakor „prigodbe“, dostikrat scela izmišljene, pametnega čitatelja mora zanimati, kaj sodi znanstvo o takih pojavih. Zgodb le toliko, kolikor nujno treba!

Znanstvo združuje take pojave z imenom telepatija. Telepatija pomenja dalekotrpnost, prejemanje vplivov iz daljine. Če na primer kdo buden vidi osebo, ki je prav tedaj umrla v daljnem kraju, navadno to tolmačijo tako, da je tu neka skrivnostna zveza med umrlo in živo osebo, da umrla oseba iz daljine deluje na živo osebo ¹⁾ in da je potemtakem živa oseba pod vplivom iz daljave. ²⁾ Pravzaprav je znanstvo sprejelo samo izraz „telepatija“ za neko vrsto pojavov, ne da bi hotelo s tem že odobriti tega ali drugega tolmačenja.

¹⁾ Actio in distans.

²⁾ Telepatija = tele — pathia = dalekotrpnost (têle, θηλας, v daljavo; pathos, πάθος, trpnost).

Pojavi telepatije so raznovrstni. Sem ne spadajo samo „spomini“, strahovi, prikazni duhov, ampak tudi razni drugi pojavi. Če kdo doznava misli, želje, ukaze osebe, ki je v daljini; če kdo vidi, sliši, kaj se godi v daljnem kraju; če kdo brez vsakega pomočka „bere“ misli drugih, spada tudi vse to pod telepatijo.

Ker je tvarina tako razsežna, bomo razbrali le najbolj značilne in svojske pojave ter povedali, kaj sodi znanstvo o njih.

I.

Slutnje.

Znano je, kako je Calpurnija svarila Julija Cezarja, naj ne hodi v zbornico. Zakaj videla ga je v sanjah umorjenega. Zarotniki so ga naskočili, Julij Cezar je zagrnil glavo s toga, in zaboden od smrtnih bodal se je zgrudil na tla... Calpurnijo je obhajala slutnja, da bi se sanje res utegnile izpolniti. Cezar se ni menil za slutnje žene, šel je neustrašen v zbornico, a čudo strašno! vse se je zgodilo, kakor je žena previdela. Julija Cezarja so naskočili zarotniki, Cezar si je zagrnil glavo s toga in se zgrudil mrtev na tla...

L. 1865 so ustrelili v gledališču predsednika Združenih držav. Tedanji predsednik Abram Lincoln je imel prejšnjo noč čudne sanje. Videl je dvorano pokrito s črnimi preprogami in čul je služabnike, kako so hodili sem ter tja ter govorili o nasilni smrti njegovi. Lincoln je pravil drugo jutro te sanje ženi in žena ga je prosila, naj nikar ne hodi danes v gledališče. Predsednik Lincoln ni maral za to, češ sanje so sanje, šel je in prinesli so domov ustreljenega... Slutnje žene so se žalostno uresničile.

Zdravnik bavarskega kralja Ludovika II., dr. G u d d e n, je tudi enkrat imel nenavadne sanje. Sanjalo se mu je, da se bori v vodi s človekom, podobnim kralju. Tudi on je pravil te sanje ženi. In znano je, kako tragično je končal življenje v jezeru.¹⁾

Tako pripovedujejo sto in sto slučajev, da je imel ta ali oni slutnje in da so se slutnje uresničile.

Kaj je soditi o slutnjah?

¹⁾ Primeri: La Civiltà Cattolica ser. 17. vol. VII. pg. 147. v članku „Presentimenti e telepatie“.

Slutiti se pravi imeti neko predčutje, da se kaj zgodi. Kdo sluti nesrečo. Nehote ga obhaja ta misel; ves čas se mu vsiljuje predstava, da se mu bo nekaj primerilo; nekaj mu pravi, da se mu bliža nesreča. Slutnja je torej neko duševno razpoložnje, neka dispozicija v subjektu. Odkod je to razpoloženje, ta duševna dispozicija? Le tri vzroke je mogoče navesti: ali je od subjekta samega ali je od bodočega dogodka ali pa od kake vnanje osebnosti. Če je od subjekta samega, je slutnja g o l a t v o r b a d o m i š l j i j e in zato brez pomena Nobenega dvoma ni, da je premnogo slutenj takih. Kakor v duši zablisne sto drugih misli in se pojavi sto drugih predstav, tako vstanejo pred duhom časi tudi misli in predstave o kaki nesreči ali sploh o kakem drugem dogodku, slutnje. In nobeno čudo ni, če se časih dogodek ujame s slutnjo. Seveda se še večkrat slutnja ne uresniči, toda kdo se meni za to, slutnje vpoštevamo še le tedaj, če se uresničijo! Stopotov se niso uresničile, in smo jih zato prezrli, enkrat se slučajno uresničijo, pa pravimo: glejte, glejte, saj smo imeli slutnje! Mnogokrat nam je bilo nekam čudno, nekaj nam ni bilo prav, pollaščala se nas je neka bojazen, da nas morda čaka kaka neljuba vest, in ni bilo nič. Slaba volja nas je zopet zapustila in mi smo popolnoma pozabili na vse tiste slutnje. Enkrat pa stopi pismonoša v sobo, položi na mizo brzojavko in brzojavka tako pravi, da je umrl ta in ta, nam tako ljub in drag — glejte, saj smo dejali, da ne bo vse prav, da bo nesreča!

To so zgolj subjektivne slutnje. P. Franco jih imenuje irracionalne.¹⁾ Samo po sebi je umevno, da je nespametno udajati se takim slutnjam. Saj so take slutnje le igrače, hudomušne tvorbe ali bolesteri izrodki domišljije!

Drugo vprašanje je, ali morejo tudi bodoči dogodki sami vplivati na subjekt in tako provzročati slutnje? Bodoči dogodki so pač le bodoči, jih torej še ni, a česar še ni, to so tudi sedaj še ne more dejstvovati. Nemogoče je, da bi prihodnji dogodki že sedaj vplivali na domišljijo. Misliti si slutnje tako, da se nekaki refleksi bodočih dogodkov, provzročeni od le teh, bi bilo torej neumno. Stvar, ki je ni, tudi ne meče refleksov.

Toda malo drugače je pač mogoče pojmiti reflekse bodočih dogodkov v slutnjah. Bodoči dogodki so učinki gotovih vzrokov

¹⁾ Civiltà Cattolica I. c.

in ti vzroki morda še sedaj bivajo, dà, bodoči dogodki so morda že sedaj bolj ali manj preformirani v vzrokih. Bolj ali manj! Tako na primer pratika popolnoma izvestno lahko pove, kdaj bo bodoči solnčni mrak. To je dogodek, ki je popolnoma določen po konstelaciji osolnčnja. Kak drug dogodek, zlasti tak, ki pri njem sodelujejo človeške strasti in človeška volja, lahko napovemo časih z večjo ali manjšo verjetnostjo. Tako na primer dosti verjetno napovemo kako vojsko, nesrečno smrt kakega pijanca, odločitev tega ali onega, čigar misli in težnje poznamo. Če je torej kak dogodek že sedaj precej določen v razmerah in okoliščinah, se lahko po teh sledih, po teh predhodnih znamenjih, po teh delnih vzrokih reflektira v naši duševnosti v podobi slutnje.

Kaj čuda na primer, če se je Calpurniji sanjalo o zarotnikih in nesrečni smrti Cezarjevi! Calpurnija je brez dvoma dobro vedela, kako mračno republikanci opazujejo imperatorske aspiracije njenega moža. Ljudje so si pač šepetali to in ono in prišlo je kaj tudi Calpurniji na uho. Žene, ki se je gotovo veselila rastoče slave in moči svojega moža, se je vendarle pollaščala tudi neka bojazen in lahko je domnevati, da sta se up in strah javljala tudi v sanjah po noči, da se ji je sanjalo o diademih, a tudi o krvavih mečih. Zlasti zadnjo noč, predhodnico usodnega velikega dne, se je vsa bojazen še enkrat osvojila domišljije Calpurnije in ji kazala Cezarja umorjenega od krvavih rok. Cesar se je Calpurnija bala, se je zgodilo, in čisto naravno je, da se je pri tem spomnila sanj in tožila prijateljicam, da se ji je vse že naprej tako zdelo, da je imela slutnje, da se ji je tudi vse natančno tako sanjalo, kakor se je zgodilo.

Toda, bo dejal kdo, kako pa to, da se je Calpurniji sanjalo tudi o raznih neznatnih okoliščinah Cezarjeve smrti? Kako to? Najprej je vprašanje, če je sama res trdila, da se ji je vse tako sanjalo. Če se ne motimo, Svetonij o teh podrobnostih molči. Marsikaj je slučajnega, marsikaj pozneje dodanega, to in ono pa je popolnoma naravno, določeno po razmerah. Potem pa je tu opomniti še na duševni zakon, ki se imenuje adaptacija spomina. Če kdo sreča na poti človeka in se le tako mimogrede brez posebne pozornosti ozre nanj, potem pa mu v hitrici prileti naproti prijatelj in ga vpraša, ali ni srečal takega in takega človeka, se mu kaj rado primeri, da potrdi to in ono, česar v resnici ni videl. Domišljija namreč obnovi vtis in ker je bil nejasen, ga dopolni,

doda to ali drugo potezo, prilagodi (adaptira) vtis in tako povzroči nesvestno prevaro spomina, paramnezijo. Ko je Calpurnija nenadoma slišala grozno vest, ji je ta strašna vest vzbudila podobe iz sanj in le naravno je, da so se meglene podobe iz sanj oživile in poobrazile po žalostni živi resničnosti. Kar je gledala in čula sedaj, vse to, se ji je zdelo, da se je ji sanjalo že tudi po noči, in ko je pripovedovala prijateljicam sanje, jim je slikala bolj resničnost kakor pa sanje.

Tako je mogoče razložiti celo vrsto slutenj. Take slutnje imajo objektivno podlago in niso gole tvorbe domišljije, zato jih imenujejo nekateri racionalne. Kolikor več podlage imajo v razmerah in okoliščinah, toliko racionalnejše so. Dr. Gudden na primer se je često vozil s kraljem po jezeru in ker je poznal kralja in njegovo bolešno samovoljnost, ni nemogoče, da mu je večkrat prišlo na misel, kaj bi bilo, ko bi se kdaj prevrnil čoln ali ko bi se kaj drugega namerilo. Sicer pa je ves dogodek teman in malo pojasnjen. Težko je reči, kaj je resnica, a kaj bajka. Slučaj Lincolnov pa je malone na las podoben slučaju Julija Cezarja.

Kar se tiče svoje smrti, je treba premisliti, da se tudi smrt mnogokrat že napoveduje po boleznih. Nagla smrt ne pride vedno brez nobenega znamenja. Živčevje je gotovo premnogokrat že bolešno izpremenjeno in ni čuda, da se tega ali onega lotevajo smrtne slutnje, ki se časih nenadoma uresničijo. Tudi take slutnje imajo potemtakem objektivno, stvarno podlago in so bolj ali manj racionalne.

Ostaja nam torej le še tretje vprašanje, ali je kdaj tudi kaka vnanja osebnost vzrok slutenj. Znano je, da zlasti sanje, ki so mnogokrat vzrok slutenj, radi pripisujejo vplivu božanstva. Kar kratkomalo ni mogoče zanikati vprašanja. Zakaj ne bi mogla božja previdnost kdaj porabiti tudi to človeški naravi prav primerno sredstvo? Seveda bi bil tak vpliv čudežen in previdnost se ne igra s čudeži. Zato navadno in redoma pameten človek ne bo iskal v sanjah in slutnjah božjega vpliva ali vpliva duhov. Tudi vpliva duhov ne! Če namreč gre za vidne učinke duhov, isti zakon božje previdnosti določuje tudi njih dejavnost. Duhovi ne morejo posegati vidno v vidni svet, kakor bi se jim ljubilo. Dobri duhovi so vdani božji modrosti, zlè duhove pa kroti božja previdnost. Potem pa je z ozirom na duhove pripomniti še nekaj

drugega. Slutnje se vrste okrog bodočih dogodkov, časih okrog dogodkov, ki jih ni mogoče prevideti iz vzrokov. Gotovo imajo duhovi mnogo jasnejše in globlje spoznanje kakor pa mi. Ves svet z vsem razvojem prirodnih sil se da po našem mnenju spraviti v matematično formulo in res ne vidimo, zakaj popolnejši duhovi ne bi mogli z jasnim bistrcom svojega uma obseči te formule, t. j. zakaj ne bi mogli prevideti in dosledno tudi napovedati vseh prirodnih bodočih dogodkov. Toda so dogodki, ki niso preformirani v prirodnih vzrokih. Dejanja svobodne volje moremo ugibati iz nravi, čudi, navad človeških, a za gotovo jih ne moremo prevideti. Še manj pa moremo prevideti daljne dogodke, ki so odvisni od volje ne poedinca, ampak cele množice ljudi. Takih dogodkov brez dvoma tudi duhovi ne morejo spoznati. Zakaj tudi duhovi so pod zakonom časovnosti in to, kar še nikakor ne biva, ne more biti zanje predmet spoznanja. Le absolutno bitje, bi obsega in presega vso časovnost, vidi in ve vse!

Znanstvo torej ne more tajiti kar a priori možnosti bogodanih slutenj, toda kot dušeslovni zakon lahko postavi trditev: Slutnje imajo vir v naši duševnosti. Časih so gole tvorbe naše domišljije, zgolj subjektivni pojavi v naši duši, in tedaj so slutnje irracionalne, ki se jim pameten človek ne vdaja. Časih pa imajo slutnje objektivno podlago in tedaj so racionalne in pameten človek jih toliko upošteva, kolikor moči jim dajejo objektivni momenti. Praznoversko pa je, v vsakih nenavadnih sanjah iskati višjih vplivov.¹⁾

Toliko skratka o slutnjah. O kaki telepatiji v pravem pomenu potemtakem pri slutnjah ne moremo govoriti. Tu ni nobene dejavnosti v razdaljo (*actio in distans*) in nobenih vplivov iz razdalje (telepatija). Mogoče je, da bi kdaj čudežno kaka slutnja imela božji izvor. Toda tudi to ni pravi telepatični pojav, zakaj „Bog ni daleč od nas, ampak v njem živimo in se gibljemo in smo.“²⁾

¹⁾ Ni nam treba tu zavračati neumnosti vsake vrste loteristovk. Sploh je dobro imeti pred očmi, kako se javlja božja previdnost. Ali ni božje vse? Ali ni božje zlato in srebro? In vendar kakih žrtev terja Bog, da se vrše njegova dela, da se gradi na zemlji Cerkev božja? In grade jo žulji, solze in potne srage! Grade jo boli, skrbi in prevare! Zaupati moramo v božjo previdnost, a moramo tudi delati! Čudeži so pečat božanstva in ta pečat daje neskončna modrost! Kaj ima božja modrost s komoditeto in lenobo ljudi? Kaj ima božja modrost s človeškim pohlepom?

²⁾ Dej 17. 28.

II.

„Spomini.“

Kdo še ni čul, da so tu in tam slišali „rók“? Potrkalo je na vrata in takoj so dejali: to je bil rok, spomin! kdo bo umrl! In res je umrl sosed še tisto noč...

16. januarja l. 1898 je umrl v Genui jezuit Fr. Salis-Seewis, marljiv sotrudnik pri reviji „La Civiltà Cattolica“.) Tedaj je prejelo uredništvo iz daljnega francoskega mesta pismo od znane dame. „Kako je z bolnim patrom?“ je vpraševala dama v pismu. „Bojim se zanj. Včeraj ob tej in tej uri sem videla v našem mestu postavo, popolnoma podobno njemu. Pogledala sem za njo in res, nihče drugi ni mogel biti kakor P. Salis-Seewis. Šel je po ulici in izginil počasi za oglom. Takoj sem si mislila: kako bi bil pater sedaj tukaj? najbrž je umrl! in molila sem zanj. Prosim sporočite mi, kako je!“ In uredništvo je moralo odgovoriti in potrditi, da je prav tisto uro pater res umrl.

Kiparica gospodična Hosmer, pripoveduje Marillier, je imela služnico Rozo, ki je obolela in jo je morala odsloviti. Vendar jo je pogosto obiskovala in ji prinašala to in ono. Neko jutro, ko se je Hosmer ravno prebudila, se ji je zdelo, da je nekdo prišel v sobo, dasi je dobro vedela, da so duri zaklenjene. Kdo je? je zaklicala, a ni dobila odgovora. Ura je bila pet. Tedaj zagleda ob postelji Rozo. Smehljala se je in rekla ali kako drugače ji naznanila, (tega Hosmer ni mogla povedati): sedaj sem srečna in zadovoljna. In izginila je. Hosmer si je takoj mislila, da je najbrž Roza umrla. Pripovedovala je to zjutraj prijateljici, a ta se ji je smejala. Da bi se prepričala, je poslala vprašat na stanovanje Roze in prinesli so ji vest, da je Roza zjutraj ob petih umrla. To se je zgodilo v Rimu okrog l. 1870.

Neki jezuit je pripovedoval ²⁾ p. Francu: Ko sem bil še deček, smo bili nekega dne šolska mladina v cerkvi. Kar neki deček na glas zajoče. Kaj pa ti je? so ga vprašali učitelji. „Mama je umrla!“ Nič ne jokaj, so ga tolažili učitelji, kako bi mama sedaj umrla?

¹⁾ Primeri: La Civiltà Cattolica ser. 17. vol. VII. pg. 414.

²⁾ l. c. pg. 682. ss.

Kako so ti prišle take misli! A deček je le ponavljal jokaje, da mu je mati umrla, češ da jo je videl tam le pri oltarju Matere božje. Nekaj dni potem je prišlo pismo, da je mati res umrla. In ujemala sta se dan in ura.

Takih in podobnih slučajev je toliko, da so mnogi začeli slutiti tu delovanje nekih skrivnih moči. Že imenovana znanstvena angleška družba *Society for Psychological research* je razposlala pole, da bi morda statistično dognala, kaj je s takimi govoricami.¹⁾ Uspeh je bil sledeči: Izmed 381 „spominov“ se jih je uresničilo 65, t. j. bilo je, kakor pravijo znanstveno, 65 koincidence s smrtjo. Seveda je bilo nabrano gradivo nepopolno, zato je bilo treba upoštevati razne nedostatke in napraviti mnogo korektur. Končni rezultat je bil okroglo 30:1300, t. j. izmed 1300 slučajev se jih uresniči 30; če so 1300krat čuli „rok“, imeli „spomin“, videli prikazen, se je 30krat prigodilo, da je dotična oseba, na katero se je „rok“, „spomin“ nanašal, res umrla.

Na Angleškem jih umrje na leto 19·15⁰/₁₀₀, torej je verjetnost, da kdo umrje to leto 19:15:1000; da umrje ta dan, 19:15:365 000 ali okroglo 1:19.000. Pričakovali bi torej, če so „roki“, „spomini“, prikazni, le nekaj slučajnega, po zakonih verjetnosti 1:19.000 koincidence, t. j. da bi se med 19.000 slučajji enkrat ujel „rok“ ali „spomin“ s smrtjo, v resnici pa je koincidence 30:1300, t. j. okrog 440krat več.

Učenjaka *Gourney* in *Sidgwick*, ki sta obdelala to gradivo, sta prišla do sklepa, da se tu ne igra slučaj, marveč da mora biti med „spomini“ in smrtjo neka zveza.²⁾

Toda kakšna zveza?

Nekateri pravijo, umirajoči pošlje vest. Pošlje vest, toda kako? Ali umirajoči tedaj sploh misli na vas? In če misli, kako vé, kje ste tedaj? In če vé, kako naj vam pošlje vest? Zakaj ne more storiti tega tudi, kadar je živ? Zakaj le tedaj, ko leži onemogel na smrtni postelji ali se potaplja nezavesten v morje ali pada v globočino?

James govori o „tendenci smrti“. Smrt ima menda v sebi tendenco, da provzroči prikazen umirajočega.³⁾ Toda, vpra-

¹⁾ Primeri: „*Ueber Telepathie.*“ Von Prof. dr. Gutberlet. (Natur u. Offenbarung B. 45. 1899. pg. 449. 525. ss.)

²⁾ l. c.

³⁾ Cf. Natur u. Offenbarung l. c.

šuje po pravici Gutberlet, kako nastane taka prikazen po smrti? Kako časih že 12 ur pred smrtjo? Kaj se to sploh pravi: smrt ima tako tendenco v sebi? Ali je mar smrt kaka osebnost? Če pa je smrt le prirodni proces, kako naj ta proces, vršeč se popolnoma po prirodnih zakonih, provzročuje na drugem kraju neko podobo, neko vest? Kje je tu razmerje med vzrokom in učinkom?

Če so pojavi, o katerih je toliko ljudi prepričanih, resnični, bo pač treba iskati drugačne razlage

V daljnem kraju umrje prijatelj. Tisto uro ga jaz vidim doma... Če je tu kaka notranja zveza, mora učinek biti someren vzroku. Vzrok mora obsegati v sebi razlog za to, da nastane učinek v taki daljavi, da nastane tako hitro, da nastane tak učinek in naposled, da se javi ravno meni. Kje je tak vzrok? Ali je vzrok tem pojavom volja mojega prijatelja ali telo ali smrt ali duša ali kaj drugega?

Volja sama ne more biti vzrok. Zgodi se pač, da kdo želi sporočiti znancem v domačem kraju svojo smrt. Toda da bi ta želja, ta volja živega človeka imela tako moč, to je neumevno. Zakaj ne bi tudi sicer vsake vesti lahko sporočil s samo željo, s samo voljo v daljavo? Naša volja se dejstvuje moralno po ukazu, po sugestiji, a fizično le s pomočjo organov. Organi morejo vršiti voljo le mehanično in zatorej po fizičnih zakonih s fizičnimi sredstvi. Prijatelj mi lahko napiše in pošlje pismo, lahko udari na telegraf, lahko porabi Marconijev brezžični telegraf, a da bi brez takih sredstev obvestil prijatelja o daljnih dogodkih, da, pojavil se mu na daljnem kraju v prikazni, tega moj prijatelj ni znal, ni umel, ko je bil še zdrav, kako naj zna in ume to, ko leži onemogel na smrtni postelji? Morda mi prijatelj sugerira tako vest? Toda sugestija, dasi tiči nekaj moralnega v njej, vendar tudi potrebuje fizične folije. Da komu sugeriramo kaj, moramo rabiti besede ali geste ali pismo. Vse to pa je zopet podvrženo fizičnim zakonom in brez mehaničnih in fizičnih sredstev ne moremo v daljavo sporočiti besed ali gest ali poslati pisem. Volja mojega prijatelja sama torej ne zadoščuje za razlago takih pojavov, kakor so „roki“ „spomini“ in prikazni.

O telesu menda pač še govoriti ni treba. Kako naj telo sporoči v daljavo vest, da je prijatelj umrl, kako naj upodobi njegovo prikazen?

Smrt? Dejali smo že, da smrt ni nobena osebnost, ampak neki prirodni proces, nekak razkroj, ki nima s telegrafijo in telepatijo ničesar opraviti.

Ali duša? Tu se je treba pomuditi!

Vzrok mora biti someren učinku. Učinek je neko sporočilo o gotovem času, na gotovem kraju, gotovi osebi. Tu torej brez dvoma ne delujejo zgolj mehanični činitelji, ampak delovati mora umno bitje. Le umno bitje, ki more spočeti kako misel, ki preračuna čas, določi kraj in izbere osebo, more biti glavni činitelj pri telepatiji. Saj je celo brezžični telegraf mrtev aparat, če ga ne vodi in ravna umno bitje! Človek, smo dejali, vsaj doslej, s pomočki, ki so nam doslej znani, ne more provzročiti takega pojava. Posledica je, da tudi duša ne, dokler je združena s telesom. Duša, dokler je združena s telesom, dobiva spoznanje le po čutilih; za vsako idejo, vsako misel potrebuje čutne folije. Duša, dokler je v telesu, deluje le po organih. Vsak ukaz volje prehaja le po živčevju v realni svet. Potemtakem tudi duša umirajočega le toliko spozna, kolikor si je spoznanja pridobila v življenju, in more le tako delovati, kakor je delovala v življenju. Ne eno ne drugo pa ne daje duši moči za telepatične pojave!

Sv. Tomaž pač govori o tem, da se duša časi nekako koncentrira sama va-se, in da tedaj presega prostor in čas, kakor se na primer godi v ekstazi.¹⁾ Toda taka koncentracija, ki daje duši drug, nov, višji način delovanja, ni naravna, ampak prekonaravna, nadnaravna in čudežna. Zato tedaj tudi ne zadoščujejo prirodne sile, marveč delujejo že višji, nadnaravni vplivi.

Duša, vsaj dokler je v telesu, ne more provzročiti telepatičnih pojavov.

Morda je vzrok telepatičnim pojavom duša, ko se je ločila od telesa? Prijatelj bi že z drugega sveta sporočil prijatelju vest o svoji smrti. Tu je težko kaj gotovega reči. Zdi se, da duša, tudi ločena od telesa, nima naravno take moči.²⁾ Čudno vsaj bi bilo, da bi duša imela večjo moč, ko je sama za-se nepopoln

¹⁾ Summa theol. 2-2, 175.

²⁾ Primeri o tem vprašanju: Philosoph. Jahrbuch 14. B. 1901. pg. 28, ss.: Ueber die Thätigkeit der vom Leibe getrennten menschlichen Seele. V. P. Steil.

del, kakor pa tedaj, ko tvori in dopolnjuje človeško osebnost. Vsekako pa smo že prestopili meje čutnega sveta in se nahajamo v svetu duhov.

Če so torej telepatični pojavi, prikazni, spomini, itd. resnični, morejo izhajati nazadnje le od duhov. Le duhovi morejo biti glavni in prvi činitelji takih pojavov. Duhovi so umna bitja, imajo mnogo jasnejše spoznanje kakor katerikoli človek, in mnogo večjo moč. Stvarjeni duhovi so sicer tudi še pod zakoni časovnosti in omejenosti, vendar jih ne vežeta čas in prostor tako kakor nas. Kakor misel hitro je delovanje duhov in močnejše je kakor vsa nam znana energija!¹⁾

P. Franco, ki se je mnogo bavil s temi vprašanji, res sodi, da so telepatični pojavi učinek duhov, časih dobrih, časih zlih.

Realni učinki, tako pravi P. Franco²⁾, morajo imeti realen vzrok. Domišljava pa ni tak realni vzrok. Tudi mora biti vzrok someren učinku. A idejo sporočiti umu more samo um, ki idejo pojmi. Činitelj telepatičnega vpliva more biti torej le duh, in če okoliščine kažejo, da ne more biti pravi činitelj tista oseba, ki se zdi, da je, treba, da je drug duh.

Ta duh pa je dober ali slab, kakor je učinek dober ali slab. Da je dejanje dobro, je treba, da je dober namen in da so dobre tudi vse okolnosti; slabo pa je dejanje, če je le ena plat slaba. Zato so moralno slabi brez izjeme vsi telepatični pojavi, ki so provzročeni s spiritističnimi ali hipnotičnimi pomočki. Zakaj? Človek, ki skuša doseči telepatične pojave, mora vedeti, da to presega človeške moči, in zato, če to skuša, se zanaša na višje nadnaravne moči. Take nadnaravne moči pa ne morejo izhajati iz dobrega duha; zakaj božji duhovi posredujejo le po božjem ukazu, božja previdnost pa ne izroča božje moči šarlatanom, glumačem in tudi ne zdravnikom za naravne namene. Nasprotno so pa zli duhovi, kakor pričajo evangelji, pač pripravljani za praznoverska, prevarljiva, človeku škodljiva dejanja. To priznavajo celo spiritisti. Tako na primer imenuje sloveči spiritist Allan Kardec v knjigi o medijih te duhove zle. Za nas kristjane pa tu odločuje cerkev. Rimski obrednik pravi, da je zanesljiv znak diabolčnega vpliva, če vidi kdo daljne reči.

¹⁾ Primeri Katoliški Obzornik I.: Nekaj poglavij iz mistike o satanu.

²⁾ La Civiltà Cattolica ser. 17. vol. VII. pg. 691. ss.

Torej so prvi vzrok telepatičnih pojavov ali Bog ali angeli, ali duše ali zli duhovi . . .

Tako P. Franco.

Če so telepatični pojavi resnični! — Toda to je še vedno vprašanje! Dr. Gutberlet, ki mu tudi ni mogoče odrekati poznanja moderne vede, še vedno misli, da za telepatično delovanje umirajočih (za roke, spomine, prikazni) ni nobenih dejanskih dokazov.¹⁾ Ali kako ovreči dokaz iz statistike? To je storil že Edmund Parisch.²⁾

Parisch sicer odkrito priznava, da je težko ovreči statističen dokaz Gourneya in prof. Sidgwicka, da tudi ne gre s smehljajem zavračati teh stvari kakor da je vsak pomenek o tem že srednjeveško praznoverje, vendar navaja tako močne ugovore, da se jim ni lahko izogniti.

Glavna napaka statističnega dokaza je, da se opira na samo abstraktno možnost. Popolnoma slučajno, pravi dokaz, bi bilo pričakovati 1 : 19.000 koincidenč, t. j. da bi se v 19.000 slučajih en spomin vjel s smrtjo dotične osebe, dejansko pa je pokazala statistika 30 : 1300 koincidenč, t. j. okrog 440 krat več, kakor bi bilo pričakovati po zakonih verjetnosti.

To bi bilo vse prav temeljito, če bi šlo res samo za gol slučaj. Toda nekaj drugega je reči: ti pojavi niso objektivni, nekaj drugega je reči: ti pojavi so zgolj slučajni. Tako imenovani telepatični pojavi so lahko subjektivni in vendar ne zgolj slučajni. Pojasnimo to!

Da bi se popolnoma slučajno trkanje, slučajna prevara, slučajna halucinacija ujela s smrtjo kakega znanca, je res verjetnost manjša, kakor pa dokazuje izkušnja. Večkrat se spomini uresničijo, kakor bi bilo pričakovati po računih verjetnosti. Kaj nam je sklepati iz tega? Sklepati moremo in moramo, da tu res ne deluje gol slučaj. Tu morajo delovati neki realni vplivi. Zares mora biti nekak odnos med pojavi in smrtjo. Vprašanje je le, odkod ta odnos in odkod so ti vplivi?

Denimo, da bi bili ti pojavi le halucinacije! Ali moremo s tem razložiti, zakaj statistika navaja toliko zgledov telepatičnih

¹⁾ Natur und Offenbarung I. c. pg. 525.

²⁾ Zur Kritik des telepathischen Beweismateriales. Leipzig 1897. — Cf. Natur und Offenbarung, I. c.

pojavov? Če moremo, nimamo razloga iskati nadnaravnih vplivo v Dokler moremo razložiti kak pojav naravno, bi bilo nespametno iskati za razlago čudežev! Ali torej moremo s halucinacijami razložiti veliko pogostnost teh pojavov? Parisch, Gutberlet in drugi mislijo, da moremo.

Najprej je dejstvo, da igrajo halucinacije veliko vlogo v človeškem življenju. Navadno se dogajajo halucinacije v polsnù, toda tudi v budnem stanju pri bolehnih, razdražljivih osebah niso redke, morda so celo tako pogostne kakor pri normalnih ljudeh sanje. Kar o halucinacijah, velja tudi o iluzijah. Tu ne bomo razločevali obeh pojavov, ker je to razločevanje tu brez pomena. Ali je kaka podoba gola tvorba domišljije ali pa je le pretvorba kake vnanje reči, je tu prav enako. Če sesnuješ s svojo razburjeno domišljijo strah, kjer ga ni, ali pa če pretvoriš kak štor, kako senco v strah, je malo razločka, z ozirom na naše vprašanje pa nič. Ne v enem ne v drugem slučaju ni dozdeven strah kar tak objektivni, ne v enem ne v drugem slučaju ni pojav zares telepatičen ne v enem ne v drugem slučaju ni treba iskati kakih višjih, nadnaravnih moči!

Komu se še ni zdelo, da je po noči na duri trkalo? Kakor v sanjah tako tudi v polsnù najmanjša stvarca zadobi velikanske dimenzije. Majhen pok, in v sanjah čuješ grmeče topove; hladen piš, in v sanjah te gladi mrzla mrtvaška roka; odeja ti zdrkne na stran in s sramom opaziš v sanjah, da stojiš v cerkvi v sami srajci. Vse to se dogaja tudi v polsnù. A razloček je ta, da kakor polsnù težko ločimo od budnega stanja, tako tudi težko ločimo pojave polsnù od resničnih pojavov. Odtod halucinacije! V polsnù se nam zdí, da trka na duri, ko je le malo poknilo tu ali tam, in ker se tisti hip prebudimo, mislimo, da je res nekdo trkal.

Mislimo, da nihče ne bo tega tajil.

Kar pa se dogaja v sanjah in polsnù, to se mnogokrat dogaja tudi v budnem stanju. Zlasti iluzije niso redke. Saj vemo iz svoje izkušnje, kako človek ki je nekoliko plašljiv, po noči plašno pogleduje okrog sebe. Vsaka stvarca ga vznemirja, vse se mu kaže v drugi podobi. Svetloba lune pade v sobo in že se mu zdí, da stoji tam v kotu bela postava. Sapa zavije skozi polodprto okno in zdí se mu, kakor da je zavel skozi sobo mrtvaški piš Netopir prhne ob oknu, in plašno se zdrzne, kakor da je nekdo potrkal na okno...

Sedaj pa si sami mislite dalje! Mislite si, da imajo v hiši na kmetih bolnika. Bolezen je dolga, koliko skrbi, dela, truda, prečutih noči! Malo spanja, pretrganega, morda največ polspanja! Misli se vrté vedno o bolezni, smrti. Vsako noč morda se je bati konca. Kaj čuda, če so živci razdraženi, če je domišljija razburjena, če le težko ločite polsèn od budnega stanja! In tu se zdí neko noč babici, ko dremlje v bolniški postelji, da vidi belo podobo, kako ji miga. (Lunin svit se igra po steni). Ah, je že, vnučinja je, v belem oblačilu je, z drugega sveta ji miga, smehlja se ji! Drugo jutro pa deklica umrje. Kaj je bolj naravno, kakor to, da bo babica pravila o spominu. Babica je videla spomin, bodo dejali ljudje, in babica sama bo vedno bolj prepričana, da je res videla spomin.

Tu treba zopet dodati, kar smo že enkrat omenili, a da p-t-a-c-i-j-o s-p-o-m-i-n-a. Po dogodku se spomni ta ali oni, da je slišal neko trkanje, da je videl neko podobo, in vse to v domišljiji adaptira. Čim bolj pretresljiv je dogodek, tem bolj živo je prepričanje, da je res slišal rok in videl spomin. Kolikokrat ta ali oni kaj sliši in se še zveni ne za to, a če je bolezen pri hiši, ima takoj za rok! Če bolnik ozdravi, pozabi na rok, če pa umrje, tedaj vsem pripoveduje in dokazuje, da je slišal rok. Kolikokrat se komu primeri po noči kaj nenavadnega! E, je že kaka podgana smuknila, kak netopir je prhutnil, veter je potresel okno, poknilo je v stropu! A če pozneje zvé kako pretresljivo novico, jo takoj spravi v zvezo s tistim dogodkom, in akomodira in adaptira v domišljiji vse okoliščine toliko časa, da dobi rok, spomin!

Celo retroaktivne so časi halucinacije. To se pravi: Kar gledate zdaj, se vam zdí, da ste že videli. Zgodi se kaj in ko to čujete, se vam zdí, da se vam je o tem sanjalo... Vendar to je najbrž le bolj poredko.

Halucinacije torej brez dvoma razlože premnogo pojavov, ki so na videz telepatični. Tu pa tudi tiči razlog, zakaj se „spomini“ večkrat uresničijo, kakor bi bilo pričakovati po zakonih verjetnosti. Halucinacije premnogokrat niso slučajne tvorbe domišljije, marveč so v nekaki zvezi z dogodkom. Ljubezen do kake osebe, misli nanjo, skrbi zanjo, če je nevarno bolna, vse to so realni vplivi, ki so povod halucinacijam, a so tudi vzrok, da se halucinacije tolikokrat ujamejo z resničnimi dogodki. Te misli, te skrbi nam provzročuje domnevna smrt drage nam

osebe, a same zopet provzročujejo halucinacije. Tako nastane neka tajna vez med domnevnim bodočim dogodkom in med halucinacijo, in halucinacija zadobi pogosto znak „roka“, „spomina“. Strah, da ne bi ljubljena oseba umrla, nam slika v sanjah in polsnù, časi celo v budnem stanju, drago osebo blede, mrtvo, zavito v beli mrtvaški prt, a ta strah sam je zopet odtod, ker vidimo ali slišimo, kako se bliža dragi nam osebi z mrzlim dihom blede smrt. Kaj čuda, da se halucinacija mnogokrat uresniči! Tedaj pa jo imenujemo „spomin“. Kaj čuda potemtakem, da se „spomini“ tolikokrat ujamejo s smrtjo!

Statistični dokaz zatorej nima prave dokazne moči. Ni slučajno, da se „spomini“ tolikokrat uresničijo. Tu delujejo res realni vplivi. Toda ni treba, da bi bili ti vplivi telepatski. „Roki“, „spomini“ so lahko subjektivni pojavi in vendar ne zgolj slučajni. Subjektivni pojavi: namreč iluzija in halucinacija. In vendar ne zgolj slučajni: provzročujejo jih namreč realni vplivi, mi-li, skrbi, strah, bojazen, brezup, afekti, izvirajoči iz ljubezni.

Statistični dokaz ima hibe; vpošteval ni, da halucinacije niso zgolj slučajne, marveč da je med njimi in resničnimi dogodki neka tajna vez.

Toda če moremo s halucinacijami razložiti veliko pogostnost pojavov, kakor so „spomini“ in „roki“, ali smo s tem razložili že tudi vse take pojave? Nam se zdi, da ne. Premnogokrat so „roki“ in „spomini“ le iluzije in halucinacije — toda so li tudi vedno? Ali se dadó razložiti vsi ti pojavi s pomočjo halucinacij? To je vprašanje!

Kakor smo že omenili, dr. Gutberlet misli, da sploh za telepatsko delovanje umrlih ni nobenih dokazov.

Priznati moramo, da so taki pojavi premnogokrat gole prevare. Kdo še ni slišal, kako se je strah razpršil v nič, če mu je hotel pogumen mož od blizu pogledati v obraz?

Neki pater mi je pripovedoval iz svoje izkušnje mično dogodenco. Neko noč je v samostanu naenkrat začel peti zvonček. Zapel je tako milo doli ob stopnicah, pel po stopnicah, bližal se po dolgem mostovžu in oddaljeval se po drugem mostovžu. Kaj je to? si je mislil pater, skočil iz postelje in pohitel vun. Zunaj je prav tedaj stopil iz svoje celice brat, bivši vojak. Ali ste slišali? „Sem!“ Kaj je to? „Kdo ve!“ Poglejva! Šla sta po mostovžu od celice do celice. Nič! Že sta se bližala samotni sobi na koncu.

Brat je začel postajati od zadaj. Naprej, naprej! mu zakliče pater, saj ste bili vojak. A tudi njemu, kakor je sam priznal, je bilo nekam čudno. Tedaj zopet zapoje zvonček, a ne več na hodniku, marveč na oknu. Oba se zdrzneta in pogledata tja. Kaj je bilo? Na oknu je sedel mucek z zvončkom na rdečem traku okrog vratu... Ko bi ne bila šla gledat ali ko bi se jima bil maček neopažen izmuznil in bi bil še recimo kmalu potem kdo umrl, ali bi ne bil vsak mislil, da je bil to „spomin“? Govorili bi bili, kako je ponoči cingljalo, prav kakor da so šli koga obhajati!

Večkrat se je tako že pokazalo, da je bilo strahu krivo kako slabo zataknjeno okno, kak hrošč v stropu, pokanje svežega lesa, veter, kak netopir in tako dalje. Še večkrat bi se to izkazalo, če ljudje ne bi mislili precej na strahove, marveč bi pogumno pogledali, kaj je. Seveda je časi bojazen upravičena, ne sicer pred strahovi, a pred tatovi – in drugimi hudobnimi ljudmi.

Premnogokrat so taki pojavi halucinacije in iluzije. O tem smo že dosti govorili. Mnogokrat je dvomiti o pristnosti teh pojavov že tudi zategadelj, ker ni mogoče najti v njih nobene smotrenosti. Zakaj to? se mora človek vprašati in odgovora ni. Morda potrebujejo umrli naših prošenj? Toda to že itak vemo, saj nas opominja vera, da molimo za mrtve, čemu treba strahov? In pa, saj vidijo „spomine“ in slišijo „roke“ mnogokrat tudi taki, ki jim še na misel ne pride, da bi bilo radi tega tudi posebne molitve. Morda nas hočejo umrli potrditi v veri? Kadar je o tem govorjenje, se jaz vselej spomnim svetopisemškega bogatina, ki je klical iz pekla k očetu Abrahamu: Prosim te, oče! pošlji Lazarja v hišo mojega očeta; pet bratov namreč imam, da jim spriča, da tudi oni ne pridejo v ta kraj trpljenja. Abraham mu reče: Imajo Mojzesa in preroke, nje naj poslušajo! On pa je rekel: Nikar, oče Abraham! ampak če kdo izmed mrtvih k njim pojde, se bodo pokorili. Rekel mu je pa (Abraham): Ako Mojzesa in prerokov ne poslušajo, tudi ne bodo verovali, če ravno kdo od mrtvih vstane!) Kakšen namen in pomen bi tedaj imeli „roki“ in „spomini“? A kar je brez namena in pomena, temu ni mesta v črtežu božje previdnosti!

Če tako izločim o iz vrste „rokov“, „spominov“, prikazni in drugih takih „telepatičnih“ pojavov vse prevare, vse

¹⁾ Luk. 16, 27–31.

iluzije in halucinacije, vse brezsmotrene in torej slučajne dogo divščine, ali še kaj ostane?

Teško je reči da ali ne.

Če Gutberlet trdi, da sploh za telepatsko delovanje umrlih ni nobenih dokazov, kako tedaj razloži dejstva, početkom navedena? Gledé p. Salis-Seewisa bi utegnila res biti iluzija ali halucinacija. Dotična dama je najbrž že vedela, da je pater bolan, morda, da je nevarno bolan, in ne bi bilo tako čudno, če bi se bila sesnovala taka iluzija. Videla je pač od daleč moža, ki je bil malo podoben patru in ker je mnogo mislila na patra, se ji je zazdelo, da je on itd. Drugi slučaj je podoben prvemu. A kako razložiti tretji slučaj o dečku, ki je bival daleč od doma in je naenkrat zajokal: mati je umrla! Dr. Gutberlet bi najbrž odgovoril, da ti slučajni niso znanstveno dokazani. Mi mu jih seveda ne moremo dokazati, a tretji slučaj pripoveduje jezuit, ki ga je sam doživel. Znanstveno dokazati ga sedaj res ni več mogoče, vendar tudi ne vemo, če je mogoče o njem pametno dvomiti! Tudi to, kar smo poprej dejali o potrebi molitve, o potrjenju vere, o brezsmotrenosti, je le splošno in zato komaj velja za vsak slučaj. Marsikaj se nam zdi brezsmotreno, kar ima morda globok zmisel, le da ga mi ne poznamo. In zakaj ne bi bil kdaj kak poseben slučaj, kjer ima mrtvi upravičeno željo stopiti še enkrat v dotiko z živimi?

Mi se ne upamo odločiti vprašanja. Mi smo prepričani, da biva nadnaravni svet — saj že sam splošni „metafizični gon“, ki se javi v veri na prikazni, tudi to spričuje —; mi smo prepričani, da je naravni svet le prehodna stopnja do nadnaravnega: zato tudi ne moremo tajiti možnosti, da nadnaravni svet posega v naravnega. To pač: redoma se to v vidnih pojavih ne godi; čudeži so izjeme; največ takih dozdevnih pojavov je treba izločiti. Če tako še kaj resničnih pojavov ostane, jih je treba razložiti, kakor jih razlaga p. Franco, namreč s pomočjo duhov. Vsaka druga razlaga je nezadostna in nemogoča. Božja previdnost, ki vlada duhove, pa je polna resnobe in se ne igrača z nadnaravnimi pojavi, zato zopet sledi le to, da taki pojavi niso vsednji, da je torej velika večina tega, kar se skriva pod imenom „rokov“, „spominov“, strahov..., le prazna, praznoverska izmišljenina!

O kaki pravi telepatiji torej tudi pri „spominih“ ni mogoče govoriti. Če tudi priznamo, da so ti pojavi časih resnični, vendar

ne tiči v njih nič zares telepatičnega. Zakaj če so resnični, morejo biti njih tvorni vzroki le duhovi. Duhov pa si ne smemo misliti, kakor si mislimo telesa. Nekateri si mislijo duhove kakor lahna eterična bitja. Drugi si jih mislijo nekako tako, kakor bi bili nevidne točke v prostoru. Tomaž Akvinec je že v svoji dobi odločno poudarjal, kako taki ljudje merijo duhove le po svoji domišljiji. Duhovi so breztrvarna bitja in zato sami po sebi izvnj prostora. Kjer delujejo, tam so. Duhovom ni treba preleteti prostora, da pridejo iz kraja v kraj. Treba jim je le začeti delovati se, kjer se poprej niso dejstvovali. Tudi duša, ko se loči od telesa, ni več navezana na prostor in zato je tudi nje delovanje slično delovanju duhov. Tu potemtakem ni nobene telepatije, nobenega vplivanja v razdaljo. Tem manj seveda je resnična telepatija tam, kjer ni resničnih objektivnih pojavov, marveč so le prevare, iluzije in halucinacije!

III.

Bistrovidnost (Hellsehen, chiaroveggenza).

Še tretja vrsta pojavov je, ki jih imenujejo telepatične. So ljudje, ki „bero“ misli drugih ljudi. Drugi uganajo, kaj imate v denarnici, koliko denarja, kakšnega, s kakšnimi napisi. Zopet drugi spoznajo notranje bolezni, previdijo njih krize, povedo prava zdravila, napovedo izid bolezni, in sicer vse to brez kakih pomočkov. Še drugi so, ki vidijo v velike razdalje in vedo, kaj se tam godi. Vse te pojave lahko imenujemo pojave bistrovidnosti.

Sloveč „čitatelj misli“ je John Dalton, potomec slavnega kemika istega imena.¹⁾ Brazilijanec N i n o f f najde v knjižnici knjigo, ki si jo mislite, poišče z zavezanimi očmi denar, ki si ga kdo misli, pove letnico in napis.²⁾ E l l a S a l o m o n, ki je umrla nenadoma l. 1894. na Ogrskem, je povedala bolnikom topografijo njih bolezni, patologijo, diagnozo, prognozo³⁾ . . .

Ruski mornar iz Pavlovska je šel z ladjo na daljno morje. Nekega dne pade sestra doma v nezavest in sloni dalje časa tako

¹⁾ Philosoph. Jahrbuch 1899, str. 364.

²⁾ Philosoph. Jahrbuch 1900, str. 466.

³⁾ La Civiltà Cattolica ser. 17, vol. 41, p. 523.

kakor mrtva. Ko se vzbudi, pravi: na morju se je zgodila velika nesreča; ladja, ki na njej služi brat, se je potopila, a brat se je rešil... Nekaj dni za tem pride telegram. Bil je od brata. Na telegramu so bile kratke besede: „Rešen! Več, ko pridem domov.“ In doma je potem res pripovedoval, kako je ladjo zadela nesreča, vse moštvo je potonilo, le on se je rešil, sam ni vedel prav kako. Zdelo se mu je, da vidi belo prikazen, ki mu miga in ga pelje iz vodovja. In zdelo se mu je, da je bela prikazen — sestra...

Vsak vidi, da so ti pojavi dosti čudni. Tu tiče za znanstvo, kakor pravimo, „trdi orehi“.

Kaj pravi znanstvo o teh pojavih?

Učenjaki so si izmislili razne podmene, da bi rešili te uganke. Nekateri govoré o „telepatičnem fluidu“. Drugi o „magnetični atmosferi“. Če sta dva zatopljena v isto magnetično atmosfero, vidita drug drugemu v dušo. Zopet drugi si mislijo možgane kakor harpo. Če so dvojni možgani soglasno uglašeni, vsaka misel, ki „zapoje“ v enih možganih, odmeva tudi v drugih. Nekateri sodijo, da vsaka misel vzbudi električni tok in da ta tok prenese misel naprej. Kakor je Marconi izumil brezžični telegraf, tako, mislijo zopet drugi, je tudi med dušami brezžična telegrafija (psycho-telegraphia). Spiritisti pravijo: perispirit se loči od človeka in biva drugod in tako vidi in sliši, kaj se drugod godi¹⁾...

Te podmene so preveč samovoljne, da bi jih mogli resno vpoštevati. Treznemu znanstvu že presedajo ti razni umišljeni „fluidi“. Ko bi bivali taki fluidi, taki tokovi, take atmosfere, take harmonije, bi bili ti pojavi nekaj prav navadnega in vsakdanjega. Zakaj ne bi mogli poljubno gledati drugim v dušo? Zakaj ne bi mogli, kadar bi se nam zazdelo, brezžično telegrafirati prijateljem v daljne kraje?

Dr. Liébault, profesor v Nancyju, misli, da jako občutljivo živčevje zazna vibracije tudi iz daljave. Misli sicer niso vibracije, a so v zvezi s takimi vibracijami živčevja, in tako, kdor zazna vibracije, zazna tudi misli. Za zgled navaja dr. Liébault tice, čebele, ki vedo iz daljave domov.

Toda, pravijo drugi, misel ni gibanje. Če pa ima za podlago vibracije, so te pač silno slabotne. Kako bi jih opazovali zunaj možgan in telesa? Kako še le v daljavi? In če bi jih prav ob-

¹⁾ La Civiltà Cattolica ser. 17. vol. IX. pg. 273, 543.

čutljive osebe mogle zaznavati v daljavi, bi jih morali zaznati iz bližine tudi manj občutljivi ljudje, torej nekam vsi. Kar govori dr. Liébault o tichah in čebelah, pravijo, to ne spada k vprašanju. Tice in čebele se ravnaajo po predmetih. In res to prav lahko opazujemo pri čebelah. Čebela, ki gre prvič iz ula, ne zleti takoj v daljavo, marveč brni ob ulu, dela večje in večje kroge, ves čas obrnjena proti ulu, še le potem se spusti na pot.

Angleški fizik W. Crookes je zamislil drugo podmeno. Vibracije so zelo različne. Če je 32 vibracij v 1", slišimo zvok. Potem pride neka meja, ko glasovi za nas niso več doznatni, a so morda še za živali. Potem pridejo vibracije, ki tvorijo električne žarke. Dalje je zopet neznana proga. Potem pride kraljestvo luči od 450—750 bilijonov vibracij v 1". Za lučjo je zopet neznana proga. Najbrže so tam Röntgenovi žarki. Žarki so vedno močnejši, vedno prodirnejši. Morda, sklepa Crookes, se godi prenašanje misli s pomočjo Röntgenovih žarkov. Najprej prenašamo misli z zvokom, t. j. z govorom in telefonom. Potem jih prenašamo z elektriko, t. j. s telegrafijo. Dalje jih prenašamo z lučjo, t. j. z refleksno telegrafijo. Morda so v možganih tudi središča, kamor prihajajo in odkoder izhajajo Röntgenovi žarki. Tako bi bila mogoča telepatija tudi na druge svetove.

Toda, pravijo nasprotniki, ko bi bilo tako, bi bil zopet to prav navaden pojav, kar pa ni. Zlasti pa se nasprotnikom dobro zdi, da so Crookesa mediji preklicano opeharili. Če so bili drugi pojavi, ki se je nanje Crookes popolnoma zanesel, le glumaške sleparije, bržčas tudi telepatija njegovih medijev ni bila pristna! Tako lahko pravijo nasprotniki in Crookesu bi bilo težko zavriniti take ugovore.

Kaj tedaj?

P. Franco pobija vse rečene podmene kot nemogoče in nezmislne. Tako pojavov bistroidnosti ni mogoče razložiti. P. Franko sodi, da taki pojavi presegajo prirodne sile in da so potemtakem prekonaravni. Razložiti jih je tedaj mogoče po njegovem mnenju le s pomočjo duhov.¹⁾

Duhovi so bistroidnejši kakor ljudje. Njih spoznanje ni odvisno od čutov in tvarnih mikov, zato tudi ni tako vezano na

¹⁾ La Civiltà Cattolica ser. 17. vol. VI. pg. 523. Naslednje dokazovanje ni P. Francovo, a je v zmislu njegovih načel.

kraj, kakor je vezano človeško empirično spoznavanje. Za duhove ni v pravem pomenu razdalje; kaj čuda, če spoznavajo z lehkoto tudi to, kar je za nas daljno in nedosežno. Duhovi imajo mnogo bistrejši um in z njim mnogo globlje segajo v poznavanje prirodnih vzrokov in sil, zato marsikaj previdijo, česar nam ni mogoče prevideti. Skrivnih misli sicer tudi duhovi ne morejo določno spoznati, a lahko jih mnogo zanesljiveje uganejo, kakor pa jih moremo mi. Zakaj duhovom je neprimerno očitneje ustrojstvo naših možgan in vibriranje našega živčevja. To pa itak mora vsaka filozofija priznati, da imajo misli, same po sebi brezvarne, vendarle tvaren fiziološki pogoj v živčevju.

To je resnično, toda, kakor smo že večkrat poudarjali, malo verjetno je, da bi se duhovi tako igrčkali. Čemu bi „duh“ pravil Daltonu ali Ninoffu, kaj ta ali oni misli, katero knjigo, kateri denar si je v mislih izbral? Dalton in Ninoff sta prav navadna človeka in še na um jima nikdar ni prišlo, da bi bila v „zvezi s hudičem“. Tudi bi imel hudič malo dobička od njiju. Vsaj Ninoffu samemu trda gre za vsakdanji kruhek!

Nam se zdi, da treba najprej kritično presoditi „dejstva“. Kolikokrat se je že izkazalo, da so bili glasoviti „spiritisti“ prav navadni glumači! Potem si je treba tista dejstva, kar jih še ostane na kritični vevnici, natančneje ogledati. Morda pa ne presegajo tako očitno prirodnih sil? Morda se pa dajo prav pametno naravno razložiti ali pa je vsaj upravičeno upanje, da jih bo mogoče razložiti, ko bo veda pojasnila še to in ono, česar sedaj še prav bistro ne more razjasniti?

Dr. Gutberlet, ki trdi, da ni dokazan noben resnični „spomin“, trdi tudi, da ni dokazano nobeno telepatsko prenašanje misli in sploh ne nobeno telepatsko delovanje.

Mi smo že rekli, da nam je na vprašanje, ali so taki pojavi resnični, težko reči da ali ne. To ponavljamo tudi tu. Vsekako je treba največje previdnosti in, če vpoštevamo mnogotere dokazane prevare, treba je precej skepticizma. Malo verjetno je na primer, kar so prinesli listi o pomorščaku iz Pavlovska. P. Franco se sicer huduje, če dvomimo o tem, a skoraj ne moremo drugače. Malo verjetno je tudi, kar so pisali o bistrovidnosti Elle Salomon. Človek bi dejal, da je bila Salomon le rafinirana sleparica. Kdo nam daje to pravico? To pravico si prisvajamo, ker so razkrinkali že toliko in toliko premetenih čarodejk in se nam

torej ne more zameriti, če smo skeptični do takih žensk! Kdo bi takoj vohal hudiča, ko je ženska rafiniranost sama dostikrat po hudičevo iznajdljiva!

Če smemo tako izločiti najbolj čudna, a tudi najmanj verjetna „dejstva“, nam ostane le malo „telepatičnih“ pojavov bistrovidnosti, namreč ostane nam to, kar imenujejo „branje misli“ (Gedankenlesen). Toda prav to, kakor vse kaže, bo mogoče skoraj razložiti popolnoma naravno.

Danska učenjaka *Hansen* in *Lehmann* sta dolgo temeljito preučevala to vprašanje. Dognala sta, da je mogoče ugeniti misli po „samohotnem nesvestnem šepetanju“.¹⁾ Kakor smo namreč rekli že v razpravi o hipnotizmu, vlada v človeški duševnosti tako imenovani „dinamični zakon idej in predstav“. Vsaka ideja, vsaka predstava se izkuša realizirati. Vsak mik senzoričnih živcev (čutnic) se reflektira v motoričnih živcih. Vse to se godi brez premiselka, samohotno, avtomatično. Tako vsaka živa misel, vsaka živa predstava provzroči vsaj lahko gibanje tudi v govorilih, gibanje, ki se pojavi kot šepet. Vsak sam na sebi lahko preskusi ta pojav. Ako je torej kdo zelo tenkočuten, po tem lahkem šepetu ugame misel, ki se v šepetu izraža.

Hansen in *Lehmann* sta delala poskušnje s pomočjo vzboklih zrcal, ki so zbirala zračne valove v eno točko.²⁾ Tako se je šepetanje krepilo in poskušnje so imele kaj ugoden uspeh. Da bi se še bolj prepričala o tem, sta povečala razdaljo med osebo, ki si je mislila kako stvar, pa med zrcalom. Čim večja je bila razdalja, tem manjkrat se je posrečilo ugeniti misli. Tudi sta postavila med dotično osebo in med zrcalo steno. Bilo je še mogoče ugeniti misli, a redkeje kakor brez stene. Tako sta ta dva učenjaka dognala resničnost šepetalne metode. Ker so zračni valovi tem slabejši, čim večja je razdalja ali čim večje so ovire, zato je tem ložje ugeniti misli, čim manjša je daljava in čim manj je vmes ovir. In prav to je potrdila izkušnja.

Preyer je našel še drugo razlago, ki se pa opira na isti dinamični zakon predstav. Misli in predstave se ne reflektirajo le v govorilih, marveč tudi v drugih mišicah, zlasti tudi v rokah.³⁾

¹⁾ Primeri: *Natur u. Offenbarung*. I. c.

²⁾ Primeri iz fizike tako imenovano „Dionizijevo uho“!

³⁾ *Natur u. Offenbarung* I. c.

Kakor se izkuša misel ali predstava uveljaviti v govorilih kot beseda, tako se izkuša uveljaviti v roki kot pisano slovo. Tako je mogoče iz utripanja mišičja ugeniti mišiel, ki si jo kdo živo predstavlja. Seveda je treba za to posebne tenkočutnosti (hiperestezije). Zanimivo je, da Dalton sam prav tako razlaga ta pojav. John Dalton prime osebo, ki si predstavlja kak predmet, za roko in iz utripanja mišic „bere“ misel. Pravi, da ima cel tak slovar.¹⁾ Vsaki predstavi odgovarja svoje utripanje, tako si je počasi z vajo sestavil celo vrsto utripov za gotove vrste predstav.

Težje pa je umeti, kako ugiba misli N in off. Ta mož pravi, da sam ne vé, kako ugane, kje je kak predmet. Pravi, da čuti v sebi neki nagon, impulz, v tisti smeri. Navadno ga nagon ne vara, časi pa vendar izgreši smer. Tedaj pravi, da je „disorientiran“. Če ni vse le premetena prevara, je pač težje umeti, kako se to godi. Na duhove, kakor smo že omenili, pri teh igračah ni misliti. Dr. Gutberlet sodi, da najbrže tudi tu delujejo psihični činitelji.²⁾

Zdi se res tako. Značilno je zlasti, da N in off ne ugane abstraktnih misli, ampak le predstave, ki se nanašajo na konkretne predmete. Taki predmeti imajo izvestno bolj določene in žive predstave, zato so tudi vibracije, ki nastanejo v živčevju in mišičju, mnogo močnejše, in morda se res te vibracije, kakor je mislil dr. Liébaul, kako preneso na drugo osebo, ne v daljavo kakor je menil on, a na blizu. Zadnje besede o tem še ni mogoče izreči, vendar se nam zdí upravičena misel, da bo razlaga tega pojava v isti smeri kakor prejšnjih pojavov, t. j. da bo naravno-psihologična. S tem pa bi bila tudi pri pojavih bistrovidnosti izpodmaknjena opora vsaki resnični telepatiji!

* * *

Ogledali smo si razne pojave telepatije, a nikjer nismo našli prave telepatije. To tudi ni čuda, saj se zdí, da je telepatija sploh nezmisel. Telepatija, dalekotrpnost je mogoča le tedaj, če je mogoča dejavnost v razdaljo (actio in distans). A mogoče je izvestno, da deluje vzrok v daljavo, če je združen z daljavo po kakem

¹⁾ „Muskelvocabulary.“ Philosoph. Jahrbuch 1899, str. 364.

²⁾ Philosoph. Jahrbuch 1900, str. 466.

sredstvu, kakor se na primer delujeta luč in elektrika v velike daljave, ker prehaja gibanje od plasti do plasti po etru. Toda nemogoče je tako delovanje v razdaljo brez sredstva. Kako naj deluje vzrok na predmete, s katerimi ni v nobenem stiku? To je nezmislno. Prav zato veda terja „eter“ kot postulat (dasi ga ne more empirično dokazati), ker je uverjena o tem, da je delovanje v razdaljo nemogoče. Če pa je nemogoče tako delovanje, je tudi nemogoča — telepatija!

Tako imenovani „telepatični“ pojavi so potemtakem ali popolnoma naravni pojavi ali pa so učinki duhov. Duhovi lahko delujejo na videz „telepatično“, ker zanje ni daljav. Kot breztvarna bitja duhovi niso vezani na zakone tvari in prostora. Toda poseganje duhov v vidni svet je nekaj čudežnega in čudeži so izjemni pojavi, ki jih provzročuje ali dopušča božja previdnost in modrost le iz posebnih namenov.

„Telepatični“ pojavi, ki je na njih opaziti navadno le malo zmisla in malo smotrenosti, so torej po veliki večini pač le naravni pojavi. Premnogokrat so sleparske prevare, premnogokrat halucinacije in iluzije, časih pa resnični pojavi, na videz čudežni, a vendarle naravni, ki jih znanstvo že dosti povoljno tolmači.

To so nekako vodilne misli te razprave. Zdi se nam upravičena želja tistih, ki pravijo, da bodimo v takih stvareh malo bolj skeptični. Če kdaj, je treba modre previdnosti dandanašnji, ko nekateri zasmehujejo našo vero, kakor da je vera kriva izrodovk praznoverja. Toda krščanstvo zameta in obsoja vsako praznoverje, in izkušnja uči, da je največ praznoverja tam, kjer je najmanj vere! V duši človeštva živi „metafizični nagon“ in če ne najde vere, ki je resnica, zablodí v praznoverje, ki je prevara in laž!

Dr. Aleš Ušeničnik.

Hrvatsko pismo.

II.

Hrvatsku je zemlju opet orosila krv hrvatska. Oigrala se opet grozna tragedija, koju će istom nepristrana zgodovina pravo ocieniti. Sukobilo se pravo i zakon i pobornici prava klonuše od bratske ruke.

Kažu im, da su bili buntovnici. Nego zgodno napisa negdje velikan Ante Starčević: „Ako je buna branit svoja prava, onda je sav sviet veliki buntovnik.“

Najvjerniji je tumač zadnjim dogodjajem onaj seljak, koj razgaliv grudi udari desnicom i kliknu: „Ovdje kuca hrvatsko srce!“ Pucanj — i to srce prestade kucat . . .

Zgodovina će pokazat, da krv prolivena za pravicu ne gine; pokazat će, da vlade prolaze, a narodi ostaju; jer su narodi čeda Božja, a vlade prečesto zlorabe vlast, što jim dade Bog . . .

Kako će se i kad svršit današnji pokret hrvatski, Bog zna, nije moja nagadjat. Nešto mi je samo primietit. Žalostna je istina izbila na površinu. Narod se dvigao — narod velju, i to na sve strane Banovine — proti tudjoj ideji, al i proti — vlastitoj krvi . . . Zašto? Odgovoriše sami dogadjaji. Ne tudjinac, ne sila oružja tudjeg ni strah ni prevlast — rodjeni Hrvati iz petnih žila zlorabeć vlast svoju i prisvajajuć tudju, tegnuše ugušit probudjenu sviest, vapaj za pravicom . . . Narod kivan i razjaren videć u činovnicih, osobito političkih, pionire tudje misli, jadno orudje tudjinčevo, ustade i na njih . . .

Dogodilo se i u drugih krajevih, da se narod gložio s činovništvom; al da narod vidi u činovnicih svojih neprijatelje svoje i svoje domovine — to je unicum u svietu . . . Al možda se narod vara? Glas naroda glas je Božji — stara je rieč. Pojedinci se mogu i prevarit, dadu se zavesti, al cio narod! . . .

Ne pregonim, uztvrđim li, da su hrvatski činovnici — s častnimi iznimkami — upoprieko štreberi bez ponosa, bez sviesti, bez značaja . . . Nego nisu tomu sami krivi, krive su prilike.

Mladež gone u škole, u kojih mnogo vidi, mnogo čuje, al malo dobra. Učitelji su većinom u vjeri indiferentni, mnogi brez-vjerci, u životu nemoralni. Nije čudo. Neke godine otkriše u Zagrebu četu zlikovaca, koji silovahu nevine djevojčice. Med njimi bješe i članova zagrebačke vlade, šefova... A poznato je, što je radio onaj šef, koj je u ime umjetnosti... Al ne! Nije vriedan — ništarija — ni da ga čovjek spomene. Piscis a capite...

U gimnazijah profesori s djaci — pijančuju, prednjače im u zlu. Tovare ih znanjem, al im srce ostavljaju prazno. Prema sustavu moraju djaci ostat hladni prema vjeri i prema domovini. Hrvatsku poviest tumače hladno i nikako. Najuzvišenije događaje, koji bi mogli napunit mladosti srce ponosom i ljubavlju do roda izkrivljuju il izpuštaju.

Mladež bez ponosa, bez svijesti — ako jim nije ko ulio izvan škole — dodje u sveučilište. Tu se započinje novi, drugčiji život. Tu se pije, oduševljuje i — buči. Iskreno il hinjeno, iz uvjerenja il „za obsenit prostotu“ mladost se u sveučilištu zanese za sve, plane u svakoj prigodi. Al je taj plamen koban, poguban.

Vjera je moždac svemu, a kakva je vjera u hrvatske mladeži, svak zna, ko prati događaje. Mladić slabe — il nikakve — vjere dodje u državnu službu. Tu mu je kajat griehe što ih počinio bukom u sveučilištu, a jadnik drži, da će ih najbolje okajat radeć što podlije, nedostojnije. A onda: čovjek se ne muči 16—20 godina, da ostane vječni pristav il suplenat. Treba se uzpeti više, više. Treba načinit dobru karijeru, a to možeš samo podlošču, ulizivanjem. Ta znano je, ako ćeš dobit listnicu, da treba prije izdat i Boga i domovinu i ženu...

Imadjah suučenika. Bijaše sin seljački, u gimnaziji priličan djak, dosta zanosan, al gizdelin, gigerl. U sveučilištu ostao gizdelin, udvarao slabomu spolu i pomalo bućio. Došao u državnu službu, došli izbori za zagrebačko spravišće. Jadnik je zapovjedio žandarom, da pucaju na kandidata stranke prava, podje li medju narod!...

K nekomu predstojniku dodje za izbora rodjeni otac i uzme ga klečeć molit, nek se smiluje narodu i pusti, da bira poslanika po svojoj volji. Izrod dade zatvorit — rodjenog oca. Taj isti predstojnik za ovog narodnog pokreta zahtievaše od nekog častnika, da dá pucat u narod, prem ne bijaše potrebe. Častnik mu odgovorio hladno: „Pulver kostet Geld“ — i bio premješten...

Pripoviedao mi prijatelj Poljak iz Królewstwa, da tamo popovi ruski igraju ulogu detektiva. Tu su ulogu preuzeli u Hrvatskoj činovnici...

Najžalostniji je pojav, što su baš sinovi seljački najgori štreberi... Ima, rekoh, i častnih iznimaka među činovnici, ima ljudi sviestnih i ponosnih značajnika, al ti moraju štititi — stradati, jer nemaju zaledja. Krsto Pavletić, dobar katolik i Hrvat, velik pjesnik, prem malo poznat (— i nedavno je izdao trilogiju Petar Svačić —), kremenjak, koj radi i uči, morade čekati, dok ga imenovalo profesorom, a za tim seliti u nekolike godine iz Zagreba u Gospić, pak u Požegu, u Mitrovicu i u Senj; morade progutati mnogu gorku, a sve zato, jer vrši svoje držanstvo a nema podupornja... Takovih ima još, koji ne će i ne znadu savijati ponosne šije, dok drugi — beznačajnici bez pregora — osjećaju težinu dana ko i oni, al se boje...

Velika je zapreka, koja ne da hrvatskomu narodu do prava njegovih, beznačajnost i štreberstvo činovništva. A ima li drugdje značajnika? Znano je, da su gotovo svi današnji viši uskoci iz oporbenih stranaka. A ko pravo prati rad oporbenjaka, riedko će komu moći posve pobegenati i priznati: „To je čovjek na mjestu, značajnik!“ Zašto? Zadojeni su svi gotovo liberalizmom, nemaju žive vjere; stoga su sami sebi prvi, a narod je most do vlastite im koristi to moralne to materijalne.

Uzmite samo ono natezanje t. z. „čistih“ i „nečistih“, one nedostojne podvale, ono izticanje osebnosti itd... Sjetite se onog nedostojnog piskaranja, gdje se politika uvlači u liepu knjigu, al samo — iz osvete...

Nekim je oporbenjakom na ustih vazda narod, a prozirno je iz njihova rada, da bi se rado dostati časti i vlasti. Drugi se drže baštinici Ante Starčevića, a nisu vriedni ni da spomenu toga značajnika, komu su pri odru i najljući protivnici morali priznati, da je bio integer vitae scelerisque purus. Nekim je u peru vazda moral, a moralne lekcije pišu nakon pijače i bakanalija...

Nemamo slobodnih ljudi, a ovo što je „slobodno“ tišti jaram sebičnosti. Velikih posjednika malo imamo, a ti većinom zbacuju dragocjeni dar slobode i neodvisnosti, gospode se, postaju tudje sluge...

Prije nekoličak godina kleo se neki posjednik, da će ostati vjeran vazda rodu svome, da će zastupati svoj narod po programu

stranke prava. Iznevjeri li se — zborio je — neka ga objese na lipu. Danas je poslanik u istom kotaru al zastupa — tuđu ideju i — svoj trbuh.

Taj se isti izrod prilizuje uz nekog katoliškog biskupa i ruši mu ugled. Kad su ga za ovog narodnog pokreta morali čekat žandari, čuvajući mu blatnu savjest, razglasio je, da žandari čekahu — biskupa!

Bogatu i blagoslavljenju Hrvatsku izerpoše tuđinci i domaći odrodi. Da se uzdrži, sviet il bježi po tuđini il hrli u škole, a zanemaruje se obrt, koj bi jedini mogao uzdržat naš narod.

U jednu: slobodnih neodvisnih ljudi imamo malo, a i ti se odriču svoje slobode. Značajnici su, poštenjaci, rari nantes in gurgite vasto. Zato se narod hrvatski ne bi dandanas užio sreće i slobode, da se čudom ovaj čas sjedini, izbavi. Jedinstvo, sloboda ne usređuje, ako nema čvrstog podklada — poštenja, značaja ...

A svećenici? Ima ih, ima i med njimi, koji „— za crveni pojas il za mitru — Svakom rado čine službu hitru —“ kako pjeva Štafić; ima ih, koji dadu svećeničku rieč, pak je pogaze; ima ih, koji ne znadu, kako bje narodno bilo i — traže sebe ... „Oni gore“ nastojahu prikazat najmladji hrvatski pokret kao agitaciju stekliškog svećenstva. Po Primorju svećenike obtužilo „radi bune i pokušanog ustanka“. Župnika tužilo, što nije išao medju narod; kapelana, što je išao ... Sve su to znaci blize oluje — kulturkampfa. Taj za pravo već kipi, al potajice. Skorimice bi imao izbit na javu. I doba je! Nek se luči pljeva od pšenice; nek se vidi, ko je vjera, ko nevjera. Veliko je zlo, što nema u svećenstvu hvatskom organizacije. Hoće li doću do nje ikad? — —

Zašto je beznačajnost razapela svoje mreže po Hrvatskoj na sve strane? Nemamo porodica, nemamo matera. Mladica se savija, dok je mlada; kuća se gradi na čvrstu kamenu. A hrvatska djeca u mladosti najranijoj ne osjećaju žara majčine ljubavi. Seljakinje su još dobre i nepokvarene, al ni one već danas ne vrše svoga držanstva ko prije. A gospoje? E, gospoje su. Zabave, plesovi, šetnje, očijukanja, čitanje kriminalnih romana i sve pošljedice toga čitanja — to vam je eto život hrvatske gospoje od kolievke do groba. Ruke su — mrtve, srce — prazno. I najsvjestniji i najpošteniji nek se oženi, okuje se; a istom slabić?!

Hoće li se hrvatski narod dostati svoje zaslužene slobode i sreće? Hoće, ufamo se u Boga; al ne skoro. Treba nam žena,

koje će odgojit prigorne značajnike; treba počet zidat kuću iz temelja... To je prvi i glavni posao svih hrvatskih rodoljuba, osobito svećenika.

Treba nam i bratske sloge. Ima ih u Hrvatskoj, koji priekim okom gledaju slogu Hrvata i Slovenaca. Jadnici!

U zadnji čas pokušaše „oni ozgo“ (a naša im je zavedena mladež poluga) pomutit bratsku slogu — vojaštvom. Al im se demonski pokus razbi o tvrdi greben bratske ljubavi...

Neka šalju slovensko vojaštvo na Hrvatsku, nek razapinju paklene mreže, nek nabuja i Sutla bratskom krvi: ta će krv biti most, koj će spojiti naša srca, ta će krv izaprat i svaki otažaj bratske nesloge. Nek se naprežu svi domaći i vanjski vrazi: vratili su se dani Ljutovida bana, upoznali su Slovenac i Hrvat, da nema brata, dok ne rodi majka, a njih da je ista majka rodila i zadajila jednim mliekom!...

Dr. F. B.

Apologetične misli.

XVIII. „Jezuitizem.“

Ena izmed fraz, ki v vseh liberalcih in polliberalcih vzbuja prava zono, je fraza o jezuitizmu. Nihče ni bolj sovražen kakor jezuit. Kar se more komu najhujšega očitati, je to, da tiči v njem jezuitski duh. S tem je obsojen in ožigosan pred modernim svetom! Jezuitska logika, jezuitska morala, „Monita secreta“, „namen posvečuje sredstva“ — ali ne odmevajo te fraze tudi po slovenskih dobravah?

Vseučiliški profesor dr. Fr. Heiner je napisal lani o jezuitizmu knjižico, ki je izšla pravkar že v peti izdaji.¹⁾ Knjižica

¹⁾ Der Jesuitismus in seinem Wesen, seiner Gefährlichkeit und Bekämpfung. Von Dr. Fr. Heiner, Universitätsprofessor. 4. und 5. Auflage. Paderborn, 1903. Str. 140.

je znamenita, ker jo je napisal znamenit mož, ki nima nobenega osebnega interesa braniti jezuite. „Jaz nisem učenec jezuitov, pravi sam v uvodu, z nobenim jezuitom nisem bil nikdar poseben prijatelj in ne čaka me noben dobiček; nasprotno, čakajo me novi odkriti in zahrbtni napadi, čakajo me sumničenja, ki sem jih že sicer zadnja leta moral mnogo pretrpeti od nasprotnikov in krivih prijateljev. Ko bi bil previden, kvišku hrepeneč mož, bi gotovo ne bil pisal te brošure!“ ... Vodili so Heinerja drugi oziri, ko je pisal to knjižico. Vodila ga je ljubezen do pravice in resnice. Videl je, kako se kakor kalen tok vale po zgodovini laži in klevete o jezuitih, kako celo pametni možje ne sodijo več jezuitov brez strasti, mržnje in predsodkov, kako je zlasti tovariš njegov (Kraus) leta in leta anonimno sumničil in grdil jezuite. Resnica in pravica terjata, da mlajši rad začne drugače soditi može, ki z največjim samozatajevanjem teže za najvišjimi nravnimi ideali.

Nobenega dvoma ni, da tudi med jezuiti niso vsi, kakršni bi morali biti. Kje je človeška družba, ki bi ne imela kakega manj vzornega člana? A kdo bo že le zato družbo klevetal! Kdo bo pogrške članov takoj navalil na ustanovo? Dokazati je treba prej, da je ustanova kriva pregreškov in napak posameznikov! To vsi priznavajo za druge družbe, za družbo Jezusovo tega ne priznavajo. Radi resničnih ali usmišljenih napak tega onega člana klevetajo vso družbo. Pravzaprav čutijo, da tiči v tem neka podlost. Zato izkušajo iztekniti v ustanovi sami vzroke pogrškov in napak njenih članov.

Heiner v šestih poglavjih obravnava razne klevete zoper jezuitski red. Mi mu ne moremo slediti v podrobnosti, omenimo le nekatere točke.

Kar najprej tiče tako zvanih „*Monita secreta*“, zloglasnih „skrivnih navodil jezuitskih“, Heiner o njih niti posebej ne razpravlja. Saj pošteni protestantje sami priznavajo, da so ta navodila le umazan pamflet.¹⁾ Kajpada to ne ovira nasprotnikov, da ne bi te izmišljotine še vedno izrabljali proti jezuitom. Tudi „Slovenski Narod“ je še nedavno črpal iz tega pamfleta in dokazoval pogubnost jezuitizma in klerikalizma.

„*Namen posvečuje sredstva.*“ To je drugo tolikokrat ponavljano načelo, ki je podtikajo jezuitom. Lepe nagrade so bile

¹⁾ o. c. 118.

že razpisane za tistega, ki bi dokazal to načelo iz jezuitskih del, nihče še ni zaslužil teh nagrad, vendar vsi liberalni listi o vsaki priliki izrabljajo to laž. Namen posvečuje sredstva — dober namen posvečuje sredstva, indiferentna sredstva, dà, slabih nikdar, to je nauk vseh moralistov in to je tudi nauk jezuitov. Protestantovski teolog P. Grünberg je prav zadnjič začuden se prepričal, da v napačnem pomenu jezuitje res ne uče onega načela. Ko bi imeli klevetniki jezuitov le količkaj poštenja, pravi Heiner, bi morali od sramu zardeti, da rabijo tako podlo in nesramno sredstvo v boju zoper jezuite!¹⁾

Jezuitje baje tudi uče, da je časi dovoljeno lagati. Znano je, da uče moralisti vobče, da je časi dovoljeno rabiti dvoumne fraze, s katerimi se človek umakne vsiljivim neopravičenim vprašanjem. Tisti, ki imajo opraviti z „uradnimi tajnostimi“, sami dobro vedo iz izkušnje, da ne more biti napačno s previdnimi besedami zavrniti sitnega vpraševavca. Zgled, ki ga moralisti radi navajajo, je povzet iz življenja sv. Atanazija. Atanazij je bežal v čolnu iz Aleksandrije pred preganjavci. Ko je opazil, da ne more uiti, je zaobrnil čoln in veslal preganjavcem naproti. Le ti ga niso spoznali in so ga vprašali, ali se ni Atanazij vozil tod. „Dà, se je, je odgovoril Atanazij, in ne more biti daleč!“ Preganjavci so dvoumne besede napačno tolmačili, hitro odveslali naprej, Atanazij pa tudi hitro nazaj in jim je srečno ušel.²⁾ — Laži jezuitje ne morejo dovoljevati že radi tega ne, ker je Cerkev ne dovoljuje. Čudno je le to, da podtikajo jezuitom nauke, ki jih drugi očitno branijo. Luther, Schopenhauer, Hartmann, Paulsen... res uče, da je dovoljeno naravnost zlagati se. Volterjeva maksima je znana, in „Slovenski Narod“ so opetovano obsledili, ko je lagal in lagal!

Jezuitje uče caromor. Tudi to se jim je že očitalo tudi pri nas. Če nas ne vara spomin, se je s tem proslavil „Učiteljski Tovariš“. En jezuit, namreč španski jezuit Mariana, je res učil, da je v sili, če ni več drugega sredstva, dovoljeno po skupnem ljudskem sklepu umoriti tirana. Knjigo „De Rege et Regis Institutione“, ki je v njej izrečena ta misel, je državni censor odobril in priporočil, a jezuitski general je obsodil, zavrgel in prepovedal ta nauk. Protestant Hugo Grotius, veliki Leibniz, sloveči lutrski,

¹⁾ o. c. 84.

²⁾ o. c. 77.

anglikanski in kalvinski teologi so tudi učili, kakor jezuit Mariana, in te slave, jezuitski red pa, ki je zavrzel ta nauk,¹⁾ dolže, da ga uči!

Jezuitom očitajo, da delajo obljubo slepe pokorščine, ki se tudi greha ne ustraši. Očitajo jim pa to, ker so pokvarili in potvarili tekst jezuitskih konstitucij, kjer je pridejano: „ubi peccatum non cerneretur“, „kjer ni opaziti nič grešnega“!²⁾

Tako Heiner dokazuje točko za točko, kako krivična in mnogokrat podla so očitanja zoper jezuite.

Toda nas najbolj zanima vprašanje, zakaj pa vendar ves svet tako sovraži jezuite, če so res nedolžni?

Zdi se nam, da moremo povzeti iz Heinerjeve knjige dva velika vzroka, ki nam tolmačita to vprašanje.

Prvi vzrok je le ta, ker je Jezusova družba stala vedno v prvih vrstah v boju zoper herezije. Sv. Ignacij ni ustanovil Jezusove družbe zoper protestantizem, kakor se navadno očita, pač pa je Jezusova družba res zadržala in nekoliko tudi vrgla nazaj protestantovski naval na Nemčijo in Avstrijo. Proti-reformacija je bila delo jezuitov. Zato ves protestantizem od početka do danes smrtno sovraži jezuite. Ves nauk zgodovinski in takoimenovani „birmanski“ je pri protestantih prepojen s sovraštvom zoper jezuite. Tako je sovraštvo do jezuitov protestantom nekako prirojeno.³⁾

Kakor pa mi Slovenci navadno stopicamo za tujci v drugih stvareh, tako smo se od nemškega protestantizma navzeli tudi mržnje zoper jezuite. Saj so prvi državniki in prvi šolniki v katoliški Avstriji bili — protestantje!

Jezuitje so stali v boju zlasti tudi zoper janzeniste. In ravno janzenisti so skotili zoper sovražene jezuite najgrše pamflete, polne podlosti, laži in klevet. Iz teh pamfletov črpajo še vedno vsi nasprotniki jezuitov.⁴⁾ Te klevete ponavljajo protestanti, socialni demokratje in drugi sovražniki vseh katoliških naprav v neštetih brošurah, iz teh umazanih nemških brošur pa zopet zajemajo slovenski liberalci in socialisti!

¹⁾ Sloveči protestantovski zgodovinar Ranke poudarja, „da nauk Marianov ni nauk jezuitskega reda“. Ges. W. XXIV. 236. o. c. 86.

²⁾ o. c. 54.

³⁾ o. c. 8.

⁴⁾ o. c. 116.

Drugi vzrok velikega sovraštva zoper jezuite je pa ta, da je jezuitizem pripravna fraza v boju zoper katoliško cerkev. Sovražniki cerkve se mnogokrat ne upajo naravnost napadati katoliške vere in cerkve. Zato rabijo razne fraze, češ da pobijajo le izrodke cerkvenega življenja, ne pa cerkve same. Pobijajo izprva res le bolj resnične ali izmišljene napake, potem pa segajo dalje in dalje, in tako malomiselnih ljudi ne opazijo, da se bije pod dotično frazo pravi boj zoper vse, kar je katoliškega. Taka fraza je bila v tretjem četrtletju prešlega veka ultramontanstvo, taka fraza je v naši dobi klerikalizem, taka fraza pa je bila in je še vedno tudi jezuitizem.

Ko so v nemškem državnem zboru kovali izjemne zakone zoper jezuite, je dejal sam Bebel, da je vse to le komedija.¹⁾ In res je skoraj pokazal kulturni boj, da je Bizmark nameraval naskok na katoliško cerkev!

Sovrašstvo do jezuitov je prepojilo že malone vse kroge, tudi sicer dobri ljudi so časi polni predsodkov, zato sovražniki cerkve izrabljajo to sovraštvo in to mržnjo v boju zoper cerkev. Cerkvene naprave, cerkvene pobožnosti, cerkvene nauke najprej opisujejo kot jezuitske naprave, pobožnosti in nauke, potem pa jih pod frazo jezuitizma grde in pobijajo, „dobrim ljudem“ pa ponavljajo, da se ne bojujejo zoper cerkev, marveč le zoper prevlado jezuitizma v katoliški cerkvi! Tako sejejo v srca mržnjo do jezuitizma, ki pa je v resnici tudi mržnja zoper cerkev!

Osnove družbe Jezusove so položene v nje konstitucijah, nje krščanska pedagogika je položena v duhovnih vajah svetega Ignacija, nje cilji pa v geslu: omnia ad maiorem Dei gloriam, vse v večjo božjo slavo.²⁾ Verna zgodovina priča, kaj so storili jezuitje za misijone, za šolstvo, za vedo. Po tem naj pošten človek sodi jezuite! A čas je že, da se osvobodimo predsodkov, laži in klevet, ki jih ponavljajo zoper jezuite ljudi, polni sovraštva ne le zoper jezuite, marveč zoper cerkev, katoliško vero zoper vse krščanstvo!

Bog daj, da bi sloves moža, kakršen je vseučilišni profesor dr. Heiner, kaj pomagal do zmage resnici in pravici!

A. U.

¹⁾ o. c. 119.

²⁾ o. c. 8. 95.

XIX. Sv. Duh pa papež in škofje . . .

Vas, prijatelj, pravite, da obhajajo mnogi dvomi, kar ste nekoliko globlje pogledali v cerkveno zgodovino. Zlasti se Vam zdi tisto govorjenje o sv. Duhu, ki menda vlada cerkev, navdihuje cerkvene zборе, vodi papeške volitve, postavlja škofove, — sami ne veste, kako bi rekli — reciva nekam čudno, če pomislite na dejanske cerkvene razmere. Ali je sv. Duh vladal cerkev v mračnem srednjem veku, ko so duhovniki živeli v divjih zakonih, ko so papeži grabili dežele in trgali krone? Ali je sv. Duh navdihoval cerkvene zборе, ko so bili po cerkvenih zborih divji meteži in razpori, ko je celo na vaticanškem zboru cela vrsta škofov protestirala proti terorizmu večine? Ali je sv. Duh vodil papeške volitve, ko so se vtikali v volitve rimski grofje in rimske grofinje, ko so kardinali z najgršimi intrigami rovali drug zoper drugega, ko so papeški kandidatje z denarjem, službami in častmi kupovali glasove, ko je na primer nemoralni Aleksander VI. le pa simoniji prišel na papeški prestol? Ali sv. Duh postavlja tudi tiste škofove, ki jih klerikalci sami imenujejo nevredne škofove, janzeniste, jožefince, vladne kreature?

Vidite, prijatelj, da sem od besede do besede ponovil Vaše ugovore. In Vi ste mislili, da jih ne bom. Zakaj pa jih ne bi? Ali res mislite, da se mi klerikalci bojimo resnice? Ali res mislite, prijatelj, da mi duhovniki sami nismo prepričani o tem, kar učimo? Mogoče, da je kje tak neznačajnejš, toda splošno tega vendar ne bodete resno trdili! Ali mar nam ni bila odprta pot drugam? Saj imamo po večini vendar tudi maturo, v šolah nismo bili vsi zadnji, na Dunaju bi se bili tudi kako prebili, kakor se prebije ta in oni! In pa, ali nima v sebi celo nekaj zapeljivega, da bi tudi še sedaj vrgel kolar proč, ko bi se jasno prepričal, da je vse to, kar uči Cerkev, le prevara in laž? Nekoliko drznosti, nekoliko darovitosti, in jaz vsaj mislim, da bi se izhajalo v svetu! C o m b e s je bil samo „lemenatar“ in je komaj začel bogoslovne študije, a sedaj je ministerski predsednik! Sicer pa ni treba kdo veka, da se človek pretolče „skozi življenje“. Če cerkev ne uči resnice, je vse na svetu prevara in laž. Kaj pa naj hoče človeku petdeset, šestdeset let? Ali je vredno truditi se zato? Ali je zlasti vredno truditi se za to nam Slovencem — tlačanom? Dandanšnji

se človek tako lahko spravi s sveta! Moderna veda je iznašla toliko hitrih pomočkov, ki pomagajo človeku odložiti težko butaro življenja. Nudi nam izvrstne samokrese, bobneče vlake, brzovite strupove... Sicer pa so že stari Rimljani poznali razna taka sredstva. Znano Vam je iz šol, kako sladka je smrt, če si kdo v gorki kopeli prereže žile...

Pojdite, pojdite, prijatelj, ne budalite! Jaz ne verjamem, da bi Vi resno tako mislili o duhovnikih! Saj bi bil to psihološki nezmisel! Rad pa Vam verjamem, da se Vas lotijo tuintam dvomi. Koga pa se ni lotil nikdar noben dvom? Zlasti na gimnaziji, ko dijaka obladuje tvarina in človek ne more vsega tako preučiti, kakor bi bilo treba, se kaj lahko v duši zbude razni dvomi. Časi so krivi tudi razni pogovori, razne knjige, razne brošure, da človeka začno mučiti verski dvomi. Sploh mladi človek stopa pravkar v svet, velika svetovna vprašanja upirajo vanj skeptične poglede, tam zunaj že pljuska viharo življenje, polno zmot, polno prevar, polno egoizma, kaj čuda, če se mladeniču v duši oglasi — skepsa?

In glejte, prijatelj, jaz Vam odkrito izpovem, da so tudi meni nekdaj vstala pred dušo prav tista vprašanja, ki ste mi jih Vi zastavili! Malo bolj rezko ste mi jih zastavili, to je res, a to nazadnje nič ne de. Kdor odkritosrčno pove, kar misli, njemu marsikaj oprostimo, če le vidimo, da ima dobro voljo!

Tudi meni torej kakor pač še marsikomu, ko je čul o delovanju sv. Duha v Cerkvi, so prišle na misel papeške volitve, slabi papeži, slabi škofje... In ne spominjam se, da bi bil dobil tedaj dovoljen odgovor. Sam sem si pomagal, kakor sem vedel in znal. Kristus je bil Bog, sem si dejal, pa je vendar trpel med apostoli Iškarjota, torej mora imeti Bog že posebne razloge, da tudi v Cerkvi trpi časih mnogo zla! Odgovor je bil v bistvu pravi, dasi ne posebno jasen. Otedaj je minilo že mnogo let in dano mi je bilo, da sem mogel prav o sv. Duhu in Cerkvi malo več razmišljati, kakor more ta in oni v svetnem poklicu.

Eno najlepših poglavij v knjigi o cerkvi, dragi prijatelj, je poglavje o delovanju sv. Duha. Seveda je to poglavje tudi eno najglobljih, eno najskrivnostnejših!

Če hočete preučevati delovanje sv. Duha v cerkvi, morate preučevati psihologijo cerkve. A kaj je globljega, kaj skrivnostnejšega kakor psiha, kakor duša? Preučevati morate dušo krščanskih narodov, dušo vernikov, dušo apostolov, mučencev,

devic, srce brezmadežne Device, srce božjega Zveličarja. Tam v tajnih globinah duš, v tajnih svetiščih src se snuje delovanje sve-tega Duha! Katekizem kratko pravi, da je za vsako dobro delo potrebna milost božja. Ta kratki stavek obsega veličansko himno sv. Duh! Kjerkoli bodete obsledili v zgodovini Cerkve, v duši narodov, v srcih vernikov, kaj resnično dobrega, tam bode vedeli, da se je dotaknila duš in src tajna moč sv. Duha! Zasedujte življenje vernikov od početka, zasedujte življenje Cerkve od tedaj, ko se je spočela v srcu Odrešenikovem, pa do današnjega dne. Kar bodete našli res dobrega, res lepega, vse to je delo sv. Duha! Motili bi se, ko bi iskali le svetovnoznanege h e r o i z m a mučencev, devic, velikih svetnikov. Motili bi se ko bi iskali le velikih s v e t o v n i h d e l Bazilija, Benedikta, Dominika, Frančiška, Ignacija. Motili bi se, ko bi iskali le bogodane gorečnosti Ata-nazijev, plameneče ljubezni Avguštinov, nedoumne ponižnosti Fran-čiškov. Motili bi se, ko bi iskali le tega, kar je vidno, kar je znano svetu — ne! v tajne src morate poseči! Preučiti bi morali vsako dušo, vsako srce, dušo in srce tudi najpriprostejših, tudi najbolj pozabljenih, tudi najbolj skromnih! Tudi tam deluje sveti Duh s skrivnostno, a veliko močjo! Kar obsega občestvo svetnikov, povsod deluje sv. Duh. Tudi v g r e š n i h dušah in g r e š n i h srcih! Ne pozabite tega, če preučujete delovanje sv. Duha! Prav tu se najočitneje kaže, kako čudovito deluje sv. Duh! Preučiti morate duševne krize vseh grešnih ljudi od početka krščanstva do danes, od svetopisemske negodnice Marije do skrušene deklice, ki poklekne danes ali jutri v samotni gorski vasi pred podobo Matere božje, proseč jo pomoči in tolažbe — pomoči in tolažbe sv. Duha!

Ne, prijatelj, tega ne more do dna preučiti nihče! Moč sve-tega Duha pólje kakor životvorna kri od srca katoliške cerkve do zadnjih nje vlakenc. Noben ud ni brez vpliva sv. Duha!

Glejte, prijatelj, Vi pa ste obrnili vso pozornost le na v n a n j i s o c i a l n i organizem cerkve! Vi ste prezrli d u š o cerkve in študirali le n j e t e l o ! Kaj čuda, da si niste mogli prav raztolmačiti delovanja sv. Duha! In tudi pri študiju cerkve-nega organizma ste ostali le p r i č l o v e š k e m e l e m e n t u .

Ne vem, ste li čitali razpravo v „Katoliškem Obzorniku“ o božjem in človeškem elementu.¹⁾ V cerkvi je poleg božjega ele-

¹⁾ K. O. I. IV.

menta brez dvoma tudi človeški element. Kristus je ustanovil cerkev kot viden socialni organizem; dal ji je vidno organizacijo; postavil je v cerkvi ljudi, grešne ljudi, da jo vladajo in vodijo k cilju. Odtod je v cerkvi človeški element. Ljudje, grešni ljudje zaostajajo zdaj pa zdaj za idealom, ne vdajajo se vedno vplivom sv. Duha, marveč časi tudi vplivom človeških strasti. Vsekako se vmešava v delovanje ljudi vedno nekaj človeškega, ne vedno grešnega, a vedno nepopolnega.

Papež je človek, škofje so ljudje. Kaj čuda, da opazujemo na njih, v njih delovanju, tudi človeški element! Škofovsko posvečenje da novih moči, a človeške narave same ne izpremeni. Človek ostane človek, in če ne črpa svojih sil iz moči sv. Duha, ostane slaboten, grešen, kdaj celo nesrečen človek, nevreden bogodanega zvanja.

Tudi vnanje vladanje cerkve vodijo človeške moči. Tudi tu torej je lahko opaziti človeški element.

Papeške volitve so po vnanji plati nekaj človeškega. Kristus je prepustil cerkvi, da določi način volitev. Zato opazujemo, da se način v zgodovini izpreminja. V prvih časih je volila papeža rimska duhovščina s sosednjimi škofi. Časih so se mnogo vtikali vmes nemški cesarji. Nikolaj II. je modro ukrenil na lateranskem zboru (1059), naj volijo papeža le kardinali, namreč kardinali - škofje v soglasju z drugimi kardinali, z rimsko duhovščino in ljudstvom. Na tretjem lateranskem zboru (1179) je določil Aleksander III. kardinale sploh, a brez duhovščine in ljudstva. Julij II. je ukrenil, da bodi vsaka simonijska izvolitev neveljavna, (prav zato namreč, ker je bil Aleksander VI. po simoniji izvoljen). Tako je način papeških volitev drugi in drugi, seveda pristoji le hierarhiji določevati ta način. Tudi „veto“, o katerem je bilo zadnji čas toliko govorjenja, je tak človeški element pri papeških volitvah. „Veto“ sicer ni noben pravni privileg Avstrije, Španije in Francije, marveč le neka praksa, ki jo cerkev nekako tolerira. „Neue Freie Presse“ je pisala: „Das Veto ist mehr ein Gewohnheitsrecht, als ein Recht.“¹⁾ To bi se menda dejalo po naše: „Veto“ ni nobena pravica „katoliških vladarjev“, vendar so se ti-le navadili vlagati „veto“ in dajati posameznim kardinalom „ekskluzivo“. A

¹⁾ 10. Avgust 1903.

naj je „veto“ pravo ali ne, gotovo je to, da časi vpliva na papeške volitve in tako tvori pri volitvah človeški element.

S tem, da so ljudje določeni, ki naj volijo papeža, je že dan tudi človeški element. Volitve so lahko kratke ali dolge, mirne ali burne. Tudi človeške slabosti, človeške nepopolnosti, človeške strasti lahko igrajo pri njih svojo vlogo. Sicer je seveda pretirano in izmišljeno, kar navadno pišejo židovski časniki, kar je pisal na primer tudi Zola v „Rimu“ o črni zavisti, o temnih intrigah rimskih kardinalov, o spletkah kamarile, o skrivnih umorih, a samo po sebi bi to ne bilo nemogoče in se je v prejšnjih stoletjih kdaj pač tudi zgodilo kaj takega. To je človeški element v Cerkvi.

Prav tako igra človeški element svojo vlogo na cerkvenih zborih. Na vnanji videz se vrši tu vse popolnoma človeško. Zbrani škofje so ljudje, sveti, manj sveti, grešni; modri, učeni, prosvitljeni, a tudi preprosti, neuki, manj izobraženi; goreči in vnemarni, ponižni in visoki, mogočni in skromni. Ti škofje se posvetujejo, kaj bi bilo ukreniti v obrambo resnice, v blagor Cerkve in narodov. Razmišljajo in pretehtavajo, ugovarjajo in odgovarjajo, kličejo na pomoč svetovavce in preučujejo knjige. Morda nastanejo na zboru celo razpori, viharji, protesti, kjer prestopijo človeška čuvstva, človeške strasti dane meje in prekipe v besede polne gneva, v sumničenja, v klevete . . . Česa ni zmožno človeško srce? Kam ne zavede strast tudi dobrega, tudi gorečega človeka? Naposled zbor obsodi kak nauk za zmoto in proglasi drugi nauk za resnico, za dogmo. Človeške strasti se morda tudi sedaj še ne umire, marveč pljuskajo vun iz zbornice na cesto, v mesta, v vasi, v ravni in gore, ter vlečejo s seboj cele množice v divjem vrtežu. Človeški element v Cerkvi!

Dejali smo: zbero se na zborih škofje sveti, manj sveti, grešni . . . Namreč, tudi ko postavlja Cerkev škofo, igra svojo vlogo človeški element. Razni človeški vplivi časih delujejo, ko se odločuje, kdo naj je škof. Dosti je, če omenim, da so papeži časih katoliškemu vladarjem dali nekak privileg, da smejo imenovati nekatere škofo v svojih državah. Časi so se izpremenili, Avstrija je na primer porušila celó konkordat z Rimom, vendar si še vedno svojí ta privileg in Rim to tolerira. In kar je hujše, privileg vladarjev si svojé vlade, a kakšne so časih vlade, to je menda tudi znano. Tako morda kdaj celó framasonski vpliv odločuje, ko treba izbrati katoliškega škofa. Človeški element!

Glejte, prijatelj, jaz mislim, da sem Vam odkritosrčno pokazal človeški element v Cerkvi. Dodal bi še lahko to in ono, vendar upam, da sem označil vir, ki iz njega poteka ta element

Kaj tedaj? Torej — kje je sv. Duh?

Ah, prijatelj, ali niste opazili, ko sva hodila po Cerkvi, kako veje po njej dih Duha? Mene vsaj, prijatelj, se je polotil lahen trepet, ko sem gledal človeški element v Cerkvi, a videl Cerkev kljub temu — eno, sveto, katoliško in apostolsko!

Človeški element sem zrl pri volitvah papeških, zrl sem papeže, izišle iz teh volitev, svetnike, mučence, apostole, heroe, a tudi papeže manj vredne, papeže nevredne, papeže, katerih življenje je bilo oskrunjeno — res, onih je nebroj, teh je malo, a so le! — a papeža, ki bi bil učil človeštvo z m o t o, nisem uzrl! Poglejte, prijatelj, v zgodovino filozofije! Največji filozofi so učili blodne zmote, a ni učil nobene take zmote tudi ne najzadnji papež! Ali se Vam ne zdi, da tu deluje višja moč, da tu deluje m o č D u h a ?

Človeški element sem zrl na cerkvenih zborih, zrl sem vrtež in metež človeških strasti, človeško razmišljanje, človeške trude, človeško delo — a ko sem molil njih simbole, sem gledal v lice božanski resnici! Poglejte, prijatelj, človeške sisteme! Kje je kak sistem, ki bi kljuboval kritiki? Sistem za sistemom se menja, a kritike ne vzdrži nobeden! Najboljši dokaz je prav to, da so komaj zamislili en sistem, a že pozdravljajo in iščejo drugega! A pogledjte dogmatiko Cerkve! Malone dva tisoč let, a vedno isti sistem, star in vedno mlad, neizpremenjen, a poln življenja, enoten, a čudovito plodovit! Kar je verovala Cerkev pri lučkah temnih katakomb, kar je verovala Cerkev v somraku gotskih hramov, kar je verovala Cerkev pod solnčnoobsijanimi kupolami — to veruje Cerkev tudi danes okovana, a svobodna, teptana, a zmagoslavna! Ali ne slutite tu, prijatelj, božje moči, m o č i D u h a ?

Človeški element sem zrl pri postavljanju škofov, zrl sem intrige dvornih kamaril, temno roko masonsko, vzpenjanje človeške častihlepnosti — a Cerkev, ki jo vladajo škofje, sem videl — eno! Katoliško, a eno! Isti „Credo“ odmeva po širni zemlji, kjerkoli bijejo katoliška srca, in bijejo ta srca vsepovsod! Vsi kličejo k enemu Očetu v nebesih, vsi slušajo enega očeta na zemlji! Prijatelj, čim bolj poudarjate človeški element v

Cerkvi, tem bolj očitvidna je v Cerkvi moč Duha! Trudijo se Combesi, trudijo se kamarile, trudijo se lože — slabe škofe časih postavijo, a moči Duha ne ustavijo! Duh resnice, Duh ljubezni, Duh edinstva diha v Cerkvi, naj si tudi zmaguje na videz človeški element!

Toliko človeškega je v Cerkvi in vendar je Cerkev ena, sveta, katoliška in apostolska! En nauk, eni zakramenti, en prvopastir, po vsej zemlji od časov apostolskih! In sveta je: nikdar ne vzprejmemo nje vpliva, da bi ne bili boljši, in kar je zares dobrega, zares nravnolepega v človeku, je od nje! Na njenem vrtu rastejo rože mučeništva in lilije devištva, iz nje tal srče vso moč najidealnejši heroizem!... Kdor gleda vse to, mora priznati, če ljubi resnico: tu deluje sv. Duh! — — —

Povzemiva, prijatelj, vse to skratka znanstveno!

Vse v Cerkvi teži za tem, da bi bili vsi ljudje deležni božjega sinovstva. To sinovstvo božje se snuje na bogopodobnosti, bogopodobnost nam daje posvečujoča milost božja, to milost pa nam zopet dajo zakramenti. Tu pa posreduje Cerkev v dvojnem oziru. Cerkev nam daje zakramente in Cerkev nas tudi pripravlja, da smo deležni zakramentalnih moči. Ta priprava se snuje na veri, a ker mora biti nadnaravna, ni mogoča brez božjega vpliva. Takó delovanje sv. Duha pronica vse delovanje Cerkve. Najprej je posvečujoča milost učinek sv. Duha. Zakramenti so organi sv. Duha, a Cerkev je vidna njih delivka. Potem je od sv. Duha tista dejanska božja pomoč, ki pripravlja srca za posvečenje. Končno pa sv. Duh ravna in vodi tudi Cerkev, da nas prav pripravlja na sinovstvo božje.

V Cerkvi je trojna funkcija, ki služi temu namenu: Cerkev nas mora učiti, kaj nam je verovati, kako nam je živeti, mora nas vladati, ker kot socialna bitja tvorimo religiozno družbo in mora nam naposled deliti zakramente, ki smo po njih deležni posvečenja, bogopodobnosti in sinovstva božjega. In v vseh treh ozirih deluje v Cerkvi tudi sv. Duh.

Cerkev mora deliti zakramente. Sv. Duh ji jamči, da je v zakramentih res božja moč; sv. Duh jo vodi, da v vseh časih prav loči zakramente in njih bistvene prvine od vseh drugih izpremenljivih verskih obredov, simbolov in misterij; sv. Duh jo čuva, da ohranja brez zmote vse zakramente. Kdor pozna zgodovino dogem, ve, da se v tem oziru pretile Cerkvi mnoge nevarnosti.

Cerkev mora učiti narode vseh časov in krajev; učiti jih mora resnice in pravice, brez zmote, brez prevare. Cerkev uči in rabi pri tem pouku vse človeške pripomočke. Toda človeški pripomočki niso zadostno jamstvo resnice in pravice. Zato čuva sv. Duh nad Cerkvijo s karizmo nezmotljivosti, da jo obrani vsake zmote. Sv. Duh ravna človeško delo, človeško razmišljanje, ravna celo človeške dvojbe in razpore tako, da končno Cerkev določi resnico in obsodi zmoto.

Cerkev mora vladati človeštvo in zato mora biti v Cerkvi hierarhija: papeštvo in škofovstvo. Hierarhija je v Cerkvi ustanova božja, delo sv. Duha. Sv. Duh daje skrivnostno oblast. Volitev papeška je človeško delo, a sv. Duh čuva nad Cerkvijo, da kljub človeškim strastem ne pride na Petrov stol papež, ki bi bil učitelj ne resnice in pravice, ampak zmote in krivice. Sv. Duh da novozvoljenemu papežu vrhovno oblast Kristusovega namestnika, sv. Duh čuje nad njim s karizmo nezmotljivosti. Nastavljanje škofov je človeško delo, a sv. Duh daje škofom v posvečenju škofovsko oblast, sv. Duh čuje nad Cerkvijo, da se ne raztrgajo vezi edinstva, marveč da je ljudstvo združeno s škofi, a škofje da so združeni z rimskim papežem v edinstvu iste vere in ljubezni. —

Sv. Duh ne krati s v o b o d e ljudem — odtod v Cerkvi človeški element — a z božjo previdnostjo tako ravna in vodi človeško delovanje, da Cerkev kljub človeškim nepopolnostim, človeškim strastem in človeškim zablodam, ena, sveta, katoliška in apostolska vodi narode, vodi vse, ki so dobre volje, k višnjim ciljem bogopodobnosti, sinovstva božjega, večnega blaženstva!

Ali ni prečudna ta moč Duha, prijatelj? Jaz mislim, da ne bodete oporekali, če pravim, da je katoliška Cerkev mogočen slavospev Duhu resnice in pravice!

Bog Vas živi!

Dr. Aleš Ušeničnik.

Cerkev in cerkve.

Teženje po uniji v razkolnih cerkvah.

Velika želja Leona XIII., da bi bili vsi eno — ut omnes unum sint — je zbudila v srcih mnogih razkolnikov hrepenenje po edinstvu. Temu hrepenenju je dal izraz razkolni carigrajski patriarh Joahim z okrožnico na pravoslavne cerkve. V okrožnici izpodbuja vse, naj bi razmišljali, kako doseči edinstvo. Predmet razmišljanj in razgovorov naj bi bilo: 1. združenje vseh grško-pravoslavnih cerkva; 2. združenje vseh krščanskih cerkva, torej tudi katoliške in protestantovske; 3. posebej še združenje s starokatoličani; in končno 4. koledar.

Vse je nestrpno čakalo, kako se bo odzvala tej okrožnici „sveta sinoda“. Okrožnica je izšla že lansko leto, sinoda v Petrogradu je odgovorila še le nedavno.¹⁾

Sv. sinoda pozdravlja z ljubeznijo in priznanjem bogoljubno misel utrditi edinstvo med pravoslavnimi cerkvami in razširiti okrožje vzajemnih odnošajev. Najložje seveda — pravi v odgovoru sv. Sinoda — bi se edinstvo doseglo, ko bi se zbrali pravoslavni škofje nalašč za to na posebne zборе, kjer bi se osebno in ustno pogovorili o vseh perečih vprašanjih. A žalibog ni mogoče sklicati takih zborov, „ker so cerkve po državnih mejah ločene med seboj in se vzajemni odnošaji cerkva tičejo tudi odnošajev držav“.

Glede na združenje s katoliško cerkvijo in s protestantizmom pravi sv. sinoda, da vztraja ruska sinoda, združena z avtokefalnimi pravoslavnimi cerkvami, v molitvi, v pričakovanju, v plamenečem hrepenenju, da bi se ti, ki so bili nekdanji otroci matere-cerkve, a jih je odtrgala zavist in ukana sovražnikova, skesali, prišli do spoznanja resnice in se vrnili v naročje svete občne in apostolske cerkve in k njenemu edinemu pastirju...

¹⁾ Primeri „Vaterland“ 1903, št. 196.

„A žalibog, pravi dalje sv. sinoda, danes ni nobenega upanja, da bi se razmere do zapadnih kristjanov ublažile in bi jih mogli pritegniti v ljubezni k edinstvu. Prevladovati mora marveč med nami misel, kako obraniti v neutrudnem in čuječem boju izročene nam ovce neprestanih napadov in mnogoterega zapeljevanja rimskih katoličanov in protestantov. Saj je znano, kako se je Rim vedno prizadeval, da bi si podvrigel pravoslavni vzhod. Zlasti so obrnjeni pogledi katolicizma v rusko cerkev. In ker je le težko zapeljati pobožno in verno ljudstvo, zato izkušajo katoličani v veri omajati in izreobrniti k katolicizmu višjo aristokratsko družbo, ki je z zapadno Evropo v ožji dotiki... Mi moramo biti le še bolj čuječi, stati trdneje negoli kdaj na tleh pravoslavja in se ne dati zbežati z nobenimi nagibi napačno umevanega miru!“

Še bolj nepristopen — pravi sv. sinoda — pa je v naši dobi protestantizem. Protestantovske občine ne umevajo cerkvenega življenja in hočejo le vnanjih del, zlasti socialnega značaja. Protestantje smatrajo našo cerkev za krajino duševne mrtvičnosti, neprodorne teme in zmote. Očitajo nam celó malikovalstvo... Trudijo se na vso moč, kako bi izpodkopali avtoriteto pravoslavne hierarhije in vero na svetost krščanskih izročil. Verska ločenost, dà, fanatizem, pravoslavje zaničljivo prezirajoča oholost je še bolj značilna za protestante kakor pa za katoličane. Seveda je to precej umevno, če vpoštevamo stare predsodke in ozko obzorje protestantovske teologije. Zato imajo naši učenjaki veliko nalogo, da zbude v zapadu zavest o pravi veličini in nepokvarjeni krščanski čistoti pravoslavja. A čakati nam bo, da vzklije ta nehvaležna setev na kamenitih tleh ošabne kulture in medsebojnega nedoumevanja...

Drugače je z anglikanci, pravi sinoda. Anglikanci bi bili pripravljeni priznati vzhodno in ne rimsko cerkev za pravo varihinjo krščanskih izročil. A tudi tu ni mogoče še dolgo storiti nobenega koraka, ker se nagiblje k pravoslavju le en odlomek, anglikanske cerkve, High Church, a mnogo večja kalvinistična smer kar taji cerkev, kakor jo mi umevamo.

Kar se tiče starokatoličanov, priznava sveta sinoda da se trudijo in bojujejo za čisto vero. Sinoda bi vse rada storila, da bi jim utrla pot v pravoslavje. Vendar stvar ni več tako lehka kakor nekdanj. Stari vodniki so se umeknili novim in le te je okužil protestantizem. Mi jim ne bomo delali ovir, če hočejo k

nam, a odkriti jim bomo morali resno in trdno našo vero in naše prepričanje, da je vzhodna pravoslavna cerkev občna cerkev.

Vprašanje o koledarju je tudi v Rusiji pereče. Z njim pa se bavi že posebna komisija akademije znanosti. Ko bi se uporabil novi (gregorijanski) koledar le na civilno življenje, nima cerkev nič proti temu, da bi le ostal v cerkveni praksi glede na veliko-noč in premekljive praznike julijanski koledar.

To je odgovor ruske sinode na okrožnico carigrajskega patriarha Joahima o uniji. „Sv. sinoda“ je pač precej ohladila upe patriarhove. če jih je kaj v srcu gojil. Nje odgovor kaže mnenje Rusije, mnenje ruskega samodržca, saj je sinoda le organ njegov. In to mnenje je malo prijazno težnjam po uniji. V Rusiji pač še ni zasijalo solnce svobode! A ko bo kdaj posijalo, kdo ve, če bodo tedaj še ruska tla vzprejemljiva za seme pravega verstva. V Rusiji dviga krvavo glavo anarhija, sekte se razplajajo bolj in bolj, le sila še vzdržuje cerkev pravoslavno. Policija pa še nikdar ni rešila nobene cerkve!

Dve stvari sta pa posebno zanimivi v tem odgovoru sinode.

Sv. sinoda izpoveda odkrito in očito, da ni mogoč v pravoslavju občen cerkveni zbor. In vendar vzhodna cerkev vsa stoji na tleh občnih zborov. Papeštva ni priznava — kdo naj torej rešuje dvome in tolmači resnico? Nekdaj so to delali cerkveni zbori, komu sedaj pristoji ta naloga in oblast? Ali se morda v pravoslavju nikdar ne pojavi noben dvom? To bi bil dokaz, da v pravoslavju ni napredka, zakaj kjer je duševni napredek, tam so tudi duševni boji! Tedaj bi po pravici protestantje očitali pravoslavju — mrtvičnost!

Katoliška Cerkev je tudi po mnogih državah in vendar je v vseh časih sklicavala vesoljne zборе. Če pa nezgode časa ne pripuščajo rabiti tega sredstva, ni zategadelj za katoliško Cerkev nobene nevarnosti. Cerkev katoliška ima prvopastirja, papeža, in dogma katoliške cerkve je, da je rimski papež nezmotljiv učitelj resnice in pravice. Kdo ne vidi, kako visoko se dviga katoliška Cerkev nad množico pravoslavnih cerkva?

Druga stvar, ki nas je v odgovoru sv. sinode posebno zanimala, pa je opomnja o ruski cerkvi. Sv. sinoda nehotе priznava, da se višja aristokratska družba nagiblje h katoliški Cerkvi, in malo nesrečno dostavlja, da je razlog pač ta, ker je višja aristokratska družba vožji dotiki z zapadno

Evropo. Ljudstvo rusko se gotovo ne nagiblje h katolicizmu — a kje je vzrok? Ali ni morda vzrok le ta, ker ni ljudstvo v nobeni dotiki z zapadom, ker ljudstvo katoliške Cerkve sploh ne pozna. Dajte svobodo Cerkvi, dajte svobodo ljudstvu, prej zares ni mogoče govoriti o — uniji!

A. U.

S l o v s t v o .

W sprawie społecznej (O socialnem vprašanju). Pastirski list lvovskega nadškofa dr. Jožefa Bilczewskega. Lvov 1903., str. 128. —

Knjiga je sicer le ponatisk obširnega pastirskega lista, vendar je tudi važen literaren pojav, v katerem so mnogo pisali razni poljski časopisi. Ta pastirski list ima res veliko vrednost za poljsko katoliško literaturo, ki ima v tem vprašanju primeroma jako malo spisov, tako temeljitega in zraven tako praktičnega in popularnega pa še nobenega. Cel pastirski list je pisan v tako pristrčnem in toplem tonu, da ga mora vsak z veseljem in zanimanjem čitati. Že uvod mora pridobiti vsakega, ki ima kaj srca za delavsko bedo. „Gospodu Jezusu je bilo mnogo do tega, da bi ljudstvo ne bilo brez kruha. Skrb za zveličanje ljudi Njegovih misli in človeškega srca ni tako prevzela, da ne bi čutilo časnih potreb človeških. Iz Njegovih božjih ust so v puščavi prišle besede: ‚To ljudstvo se mi smili . . . ker je lačno.‘ Vem, da so se tudi dandanes ponovili podobni časi. Ljudstvo trpi lakoto, če ne vse in vselej, vendar često in v velikem številu. Jezus vas vidi . . . in znova po Svojem zastopniku na zemlji ponavlja besede: ‚To ljudstvo se mi smili!‘ Tudi meni se smilijo vsi bedni in trpeči.“

Tako je cela knjižica polna globokih misli, izraženih v lepem slogu in v nenavadno preprosti in pristrčni obliki. V vsem se vidi, da se pisatelju res v srce smilijo bedni delavski trpini; vse njegove besede so polne ljubezni in sočutja do delavskih stanov. Nadškof res dobro pozna srce in mišljenje preprostega naroda; sicer ne bi mogel s tako občudovanja vredno preprostostjo govoriti o težavnih vpra-

šanjih. Zraven je pa ves list temeljito znanstven. Ko govori o socializmu, umno in previdno vpleta apologetične misli in očetovske opomine. V knjižici je ob kratkem jasno in globoko vsestransko razloženo socialno vprašanje od teoretične in praktične strani. Posebno zanimivi in važni so odstavki o krščanskih družabnih načelih. Tukaj posebno poudarja pravičnost, po kateri morajo imeti tudi delavski stanovi svoje pravice v državi. Kot pripomočke proti socialni bedi poleg versko-nravnih sredstev priporoča čitalnice, posojilnice, zidanje delavskih stanovanj, ustanovitev posebnih pisaren v vsaki večji vasi, kjer bi ljudstvo lahko brezplačno dobilo nasvet in pomoč v pravnih zadevah; najbolj priporoča in obširno opisuje stanovske organizacije z nekako samoupravo.

Na podlagi papeževe okrožnice obširno in jako lepo govori o krščanski demokraciji in daje nekatere praktične nasvete. V Galiciji je o krščanski demokraciji težko govoriti, ker se vladajoča veleposestniška stranka boji vsake demokracije, katera bi ji mogla vzeti nekoliko vpliva in nekoliko poslaniških mandatov. Nadškof Bilczewski sicer obsoja tako agitatorsko krščansko demokracijo, kakršno vodi Stojalowski, vendar dovolj jasno pové, da mora krščanska demokracija ljudstvu v državi in parlamentu priboriti primerno zastopstvo in vpliv. Sploh so ti odstavki pisani najbolj previdno, a zraven tudi popolnoma odločno in jasno, da jih lahko vsak razume, če le hoče. Veleposestnikom pove mnogo neljubih resnic, a v takem tonu, da je vsako ugovarjanje nemogoče. Občudovanja vredna je nadškofova previdnost, s katero govori o lepi slogi, ki naj bi vladala med delodajavci, veleposestniki in nižjimi stanovi, da bi vsi složno delali v izboljšanje socialnih razmer. V Galiciji se je namreč bati hudéga boja med konservativno plemiško stranko in med krščansko demokracijo. Zato je treba velike previdnosti. Vendar se ne sme več odlašati; zakaj o Galiciji še posebno veljajo papeževe besede v okrožnici o krščanski demokraciji „res clamat, vehementer clamat“.

Zanimivo je, kako je vladajoča plemiška stranka pozdravila ta pastirski list. Njeno glasilo „Czas“ je napisal o njem dva uvodna članka (št. 34. in 35. l. 1903). Oba članka z veseljem, skoraj z nekim navdušenjem pozdravljata pastirski list; zraven pa tako po svoje razlagata njega zmisel, da se po tej razlagi krščanska demokracija izpremeni v lepe fraze o človekoljubju in ljubezni med vsemi stanovi. „Czas“ je nalašč prezrl vsa ona načela krščanske demokracije, ki hočejo ljudstvu priboriti pravično in dostojno stališče v državi. Iz vsega

tega tolmačenja je videti, kako se „Czas“ boji, da ne bi krščanska demokracija dobila kakega vpliva na volitve in politiko.

Dozdaj nam še ni znano, koliko praktičnega uspeha je imel pastirski list o socialnem vprašanju. Krščanska demokracija bo imela v Galiciji gotovo težko stališče. Toda „res clamat“! Ako v kratkem ne nastopi krščanska demokracija, bode to le v korist socialne demokracije. Ravno ta grozeča nevarnost mora pospeševati umevanje in razširjanje krščanskih demokratskih načel tudi pri onih, ki se boje, da jim bode krščanska demokracija omejila vpliv na politiko in vlado.

F. Ks. G.

Cathrein, Viktor S. I.: Glauben und Wissen. Eine Orientierung in mehreren religiösen Grundproblemen der Gegenwart für alle Gebildeten. 2. u. 3. unveränderte Aufl. Freiburg im Breisgau, Herder 1903. 8°, VI + 245 str. M. 2.50 (K 3).

Cathreinova knjiga je razdeljena v tri poglavja. V prvem govori o človeškem spoznanju splošno in z ozirom na versko spoznanje (spoznanje bivanja osebnega Boga in dejstvo nadnaravnega razodetja), v drugem razklada protestantske in katoliške nazore o veri, v tretjem izvaja posledice, ki določujejo razmerje med znanjem in vero. Na tretje poglavje opozarjamo prav posebno. Pridejano je osebno kazalo. Sodbo o knjigi povejmo s pisateljevimi besedami: Kdor je vaje le feljtonov in romanov, mu ta knjiga ne bo posebno ugajala. Kdor se pa ne ustraši truda proučiti temeljito tako važen problem, bode hvaležen pisatelju, da mu je olajšal trud in vprašanje kolikor mogoče pregledno in jasno razložil. — Prva izdaja knjige je bila razprodana v malo tednih. Sledili ste ji druga in tretja izdaja skupaj. Lukman.

Kneib, dr. Philipp, Dozent am Priesterseminar in Mainz: Die Beweise für die Unsterblichkeit der Seele aus allgemeinen psychologischen Tatsachen. Freiburg im Breisgau, Herder 1903. 8°, 106 str. M. 2.40 (K 288). Strassburger Theologische Studien V, 2.

V knjigi, ki jo je izdala avstrijska Leonova družba, je dokazal K. neumrjočnost človeške duše iz višjega spoznavanja in hotenja, v tej jo dokazuje iz splošnih psiholoških dejstev; iz nujnega stremljenja po večnem bivanju, iz želje po polni blaženosti, iz npravnega razpoložaja v človeku in iz soglasnega pričanja vsega človeštva. V zadnjem oddelku zavrača dokaz za neumrjočnost iz spiritističnih po-

skusov. Na čelo vsakega oddelka stavi K. dokaz v silogistični obliki in potem utrjuje premise. To je gotovo jasnosti v prid. Želeli bi ponekod točnejših odgovorov na nasprotno ugovore. Dokazu „ex sensu communi“ priznava K. v tej knjigi veljavo, katero mu je odrekal v svojem prvem delu o neumrjočnosti duše. Proti njemu uvažuje le še to, da naša indukcija ni popolna t. j. da poznamo sicer nazore človeškega rodu o neumrjočnosti v preteklosti in sedanjosti, da pa ne vemo, ali se ne bodo izpremenili v prihodnosti. Morda bi bila ta potežkoča vsaj deloma opravičena, da je naš dokaz „argumentum ex auctoritate“. Ker pa to ni, je ugovor prazen. Sicer je knjiga vredna priporočila.

Lukman.

„Vječni Židov“ žalostna igra v pet činova od dr. Debevca, pobrvatio fra Ivša Mijatov. Sarajevo, tisk Thiera i Voglera. — To je hrvatski prevod genialne komedije prof. dr. Jos. Debevca, „Liberalizem ali večni Žid“, ki jo je prinesel I. letnik „Katoliškega Obzornika“.

Druge doposlane knjige:

Anton Kosi: *Zabavna knjižnica za slovensko mladino*. XI. zvezek. Ljubljana. 1903. „Katoliška Tiskarna“.

Janko Barlè: *Zagrebački arcidjkonat*. Do god. 1642. Zagreb. 1903. Tiskara C. Albrecht.

Adela i Andrija Milčinović: *Pod branom*. Zagreb. 1903. Tisk. Mile Maravić.

Fr. Tournebize: *L'Église grecque-orthodoxe et l'Union*. 3. édit. I, II. Paris 1901. Libr. Bloud.

Razne stvari.

M. Zdziechowski o idealizmu.

V hrvatsko pisani knjižici „Pjesništvo poljsko i Preporod Hrvatske“¹⁾ je nam že dobro poznani dični poljski vseučilišni profesor M. Zdziechowski povedal nekaj jako lepih misli o idealizmu v pesništvu. Zdziechowski govori o poljskem idealizmu ter pravi: Idealizem poljskega duha se javi v afirmaciji krščanskega ideala, ki je v 19. veku našel v poljskem pesništvu svoj najpopolnejši in najlepši izraz. V tem je svetovni pomen poljskega pesništva. Duševne struje pravkar minolega stoletja se izražajo v boju teocentričnega nazora o svetu z antropocentričnim t. j. jeli cilj človekov Bog in dolžnost človekova izpolnjevanje božjega zakona ali pa je človek najvišje bitje v vsemiru in sam sebi cilj. Z ene strani Rousseau, a z druge Kant podaja ljudski misli silen zamah v smeri antropocentrizma. Rousseau uči, da je človeška narava dobra in jo šele družba kvari, iz česar sledi, da je civilizacija nepotrebna in da so nepotrebne vezi cerkvenih in državnih institucij, ki jih ustvarja civilizacija. Kant pa je postavil človeka za zakonodavca in je potem sam Bog nepotreben. Do te posledice Kant sam ni prišel, toda misel njegova je po raznih stadijih razvoja našla svoj izraz v Heglovem nauku, ki je tvorba največje oholosti človeške pameti, kar je kdaj videl svet. Po Heglu namreč „Absolutno — Bog“ pride do samosvesti v človeku, t. j. brez človeške pomoči bi Bog niti ne vedel sam zase in bi ne bil Bog. Tako je filozofija vrgla Boga s prestola . . .

Iz tega obožavanja človeka, postavljenega na mesto Boga, so se razvile vse revolucionarne tendence naše dobe: socializem v osebi Marksa, anarhizem v osebi Hercena, brutalni kult nadčloveka v Fr. Nietzscheju in naposled besni nacionalizem v raznih pojavih. Na istih tleh panteističnega individualizma se je razvijalo tudi pesništvo 19. stoletja, a ni dospelo tako daleč; versko čuvstvo odvisnosti od Boga, zraslo z ljudsko dušo, je obvarovalo pesnike od skrajnjih trditev, ki

¹⁾ Odgovor prof. Jagiću, 1903. Dionička tiskara u Zagrebu.

je do njih došla filozofija. Največji predstavnik tega pesništva je bil Byron... A Byron je bil razočaran... Uganka zmisla, sreče in cilja življenja mu je ostala nerešena...

Še le Mickiewicz, ki je poznal in občutil v sebi vso globokost Byronovih muk in šel poleg tega skozi boli domovinske, ki jih Byron ni poznal, si je priboril silo, da se jih zmagovalno oprusti in odgovori na nerešene uganke bitja. Odgovoril je v III. delu „Dedov“ z odgovorom preprostim, a globokim, nadahnjanim s krščanskim duhom in osnovanim na globokem umevanju krščanskega teocentričnega ideala... Mickiewicz je spoznal, da človek ni sam v sebi velik, nego da je velik, ker je ustvarjen po sliki in priliki božji, in da je zato višek, do katerega se more povzpeti, če sam sebe da Bogu in izpolnjuje njegovo voljo, ali da govorimo moderno, „nadčlovek“ je, kdor sam sebe izroči Bogu kot žrtev in ki se preko te žrtve zedini z Bogom, a ne, kdor se dviga proti božanstvu... Ta afirmacija Boga in veličine človeka, zedinjenega z Bogom, vpričo sodobne Evrope, ki je ali proglašala v najglasovitejših pojavih svoje misli negacijo Boga ali se vsaj nagibala k taki negaciji — ta afirmacija tvori veličino Mickiewiczovo!...

Ideal krščanskega individualizma, ki se opira na teocentrično naziranje o svetu, ta ideal, izražen v III. delu „Dedov“, je bil element daljnega razvoja poljskega pesništva. Slowacki sanjari o „kraljih-duhovih“, ki bi z močjo in sijajem svoje svetosti odkupili pred Bogom grehe milijonov, Krasinski razvija misel Mickiewiczovo na široki filozofski podlagi v „Nebeški komediji“, v „Irydionu“, v „Epilogu“...

Afirmacija krščanskega ideala je glavna stvar v poljskem pesništvu in v tem je njegoa znamenitost, mesianizem (misel, da je poljski narod izbran za mesija, duhovnega rešitelja človeštva) je le vzporeden element. Danes ne verujemo več v taka mesianistična proročanstva, moramo si danes tem bolj osvojiti tisto, kar tvori životno moč poljskega pesništva, misel, da pridi kraljestvo božje na zemljo, misel, da smo dolžni ostvariti vzor Kristusov sami v sebi! A. U.

Kako sodi Friderik Paulsen o Ernesta Haeckela modroslovju?

Pred nedavnim časom je nemški naravoslovec in profesor v Jeni Ernest Haeckel izdal knjigo „Die Welträtsel, Gemeinverständliche Studien über monistische Philosophie“. Knjiga je vzbudila mnogo zanimanja ter našla ne malo odjemalcev. V malo tednih samo je bilo

razprodanih 10.000 izvodov. Tudi pri nas so jo hvalili. Posebno je bil, če se ne motimo, „Jug“ navdušen za njo. Knjiga je pisana v protikrščanskem duhu na materialistično-ateistični podlagi. Prav dobro mu je posvetil ter ga zavrnil znameniti nemški filozof Friderik Paulsen v svojem spisu „Ernst Haeckel als Philosoph“, ki ga je priobčil v svoji knjigi „Philosophia militans“¹⁾. Paulsen je privrženec moderne idealistične filozofije ter hud nasprotnik katolicizma. Zato bo zanimivo slišati, kako sodi Paulsen o Haeckelovi knjigi „Die Welträtsel“. Paulsen kliče pred prestol kritike Häekela kot modroslovca ne kot biologa. Precej v začetku pravi: „Priznati moram, da si prav nič nisem pridobil v modroslovnem pogledu, ko sem bral to knjigo... Iz cele knjige Häekelove se vidi, da se nikoli ni resno pečal z modroslovjem... Häekela kot modroslovca ni smatrati resnim... V knjigi „Welträtsel“ nastopa Haeckel v kaj slabi luči. Kaže se zgolj negativnega, omejenega, apatičnega, in njegovo modroslovje obstoji iz samih negacij: ni osebnega Boga, ni neumrjoče duše, samo veda kaj velja, vera nič, nobenega modroslovja ni več — samo mehanistička fizika. Prazni prostor hoče izpolniti z nekaterimi suhimi, praznimi besedami: substancija, monizem, psychoplasma itd. Tako naj bodo rešena vprašanja, ki se je tisočletja bavil ž njimi misleči človeški duh. Kdor mu ne pritrjuje, temu hoče vtisniti pečat nevednosti in nezmožnosti mišljenja... Malo pisateljev poznam, ki bi imeli tako malo filozofičnega temperamenta kakor Haeckel“.

Haeckelov nauk kratko označimo tako-le: Samo naravoslovne vede so prava veda, vse drugo ni nič. Tako samooblastno nastopa Haeckel in z dogmatično gotovostjo oznanjuje novi evangelij monističnega modroslovja. Iz nekaterih rezultatov, ki jih je dosegla biologija, izvaja filozofične zaključke, ki naj bi bili edino pametni in dogmatično gotovi nazori o začetku sveta, o bistvu in naravi stvari. To postopanje obsoja Paulsen: „Naravoslovni dogmatizem, ki na podlagi nekaterih najnovejših rezultatov fizike, biologije, možganske fiziologije hoče rešiti vse probleme, je žalosten pojav sedanjega časa, ki nima nobene smisli za modroslovje. V tem se posebno odlikuje Haeckel.“

Znano je sedem svetovnih ugank, pred katerimi je strme obstal Du Bois Reymond. Tri izmed njih so: kako nastane čutno spoznanje?

¹⁾ Friedrich Paulsen: *Philosophia militans. Gegen Klerikalismus u. Naturalismus. Fünf Abhandlungen*, 2. Aufl. Berlin 1901.

kako je razložiti človeško mišljenje in zmožnost govorjenja? kako je umeti prostost človeške volje? Kakor je Heraklit že v zibelki igraje kači vrat zavil, tako Haeckel igraje rešuje te zagonetke. Saj ni nobene psihologije, vsa psihologija je prazna makulatura. Anatomija, histologija, ontogenija, fizijologija še le dovedejo do spoznanja človekovega duševnega življenja. Nobenega stvarnika ni treba, ki bil vdihnil neumrjočo dušo, nobenega spiritualnega principa. Vse duševne prikazni, vsi življenjski pojavi, čutenje, čutno spoznanje, mišljenje in volja, vse to je delo narave, rezultat fizikalčnih, kemičnih in mehaničnih sil, ki so lastne najjednostavnejšim atomom. Odkar so leta 1894. na otoku Java našli fosilnega človeka - opičnjaka (Affenmensch), od takrat spričuje paleontologija, da človek izhaja iz opice. Seveda je bilo treba kakih 100 milijonov let, predno se je prvotna „plasma“, ki pa tudi ni nič drugega kakor mehaničen proces slepe narave, vsled fizikalčnih in kemičnih sil razvila do opice. Treba je bilo preiti celo vrsto stopinj duševnega življenja . . . cytopsyche, histopsyche, neuropsychyche itd. In predno se je iz opice razvil človek, je bilo zopet treba več milijonov let. Sploh se Haeckel igra z milijoni let kakor veriverica ali opica z orehi. Taka je psihologija Haeckelova. „V zadregi sem povedati“, pravi Paulsen, „kaj naj modroslovje zajame iz teh bioloških fantazij; kajti o duši sami ne zvemo prav nič drugega kakor nekaj novih imen: Cytopsyche, Histopsyche itd. Res je že skoro otroško Haeckelovo prizadevanje, z novimi besedami pokrivati revščino v mišljenju.“

In kako sodi Haeckel o razmerju, ki je med psihičnim in fizičnim svetom? Zdi se, da se hoče opirati na Spinozo. Sploh večkrat govori o „velikem Spinozi“. Kakor Spinoza, tako tudi Haeckel govori o „materiji, ki se razprostira v nezmernem prostoru, in o duhu ali energiji kot misleči in čuteči substanciji: obe — materija in energija — sta temeljna atributa vseobsegajoče substancije. Spinoza taji vsak stik med fizičnim in psihičnim svetom. V svoji teoriji psihofizičnega paralelizma uči: Med fizičnimi in psihičnimi prikaznimi je izključeno razmerje vzročnosti. Iz fizičnih prikazni izhajajo fizični, iz psihičnih pa psihični učinki. Če se fizični in psihični pojavi porajajo obenem, to ni vsled kake medsebojne vzročnosti, marveč to je samo slučajno. Umevno je, da je ta teorija Spinozova dualistična. In na to dualistično teorijo se hoče opirati monist Haeckel, ki mu je materija in misleča substancija ali energija eno in isto. Fizična energija, duh, mišljenje, hotenje — vse to so zgolj fiziološke funkcije. Duša in telo, energija in snov, duhovni svet in čutni svet je Haeckelu eno in isto. In vendar

tako širokoustno citira Spinozo, ki ga niti ne ume in se tako zapleta v protislovja „Mi se smejmo“, pravi Paulsen, „ko slišimo govoriti modroslovca Haeckela. Na tak način je seyeda lahko rešiti vse svetovne zagonetke . . . Mi radi privoščimo Haeckelu, ki je na podlagi identitete protislovja rešil svetovne uganke, zmagoslavje nad Dubois-Reymondom, ki je strmeč obstal pred sedmimi ugankami. Dubois! Vam dela težave razložiti zavest? Nič ni lažjega, kakor to. Glejte, v zadnjih časih je tako napredovala fiziologija možgan, da nam je to prav lahko: Ali ne vidite, kako celice možganske kožice povzročujejo zavest? Ali ne vidite, kako so v možganih „asocijski centri“, to so mišljenjska ognjišča, ki proizvajajo misli? Če pravi Dubois: Vidim samo fizične in kemične procese, mu odgovarja Haeckel: To slabost imate vsi dualisti in spiritualisti, da ne morete umeti monističnega nauka: vse je eno, fizično in psihično je vse eno. Zato ne morete videti v kemičnem procesu, kako možganske celice mislijo . . .“ Tako smeši Paulsen Haeckelovo nezmislno modrovanje.

Dubois Raymond ni mogel razložiti smotrenosti v posameznih stvareh, v naravi, v vesoljstvu. Smotrenost mu je bila tudi ena izmed svetovnih uganek. Pa že prihaja novodobni Heraklit Haeckel, ki z orjaškim svojim umom razreši z lahkoto to zagonetko: Osebnega Boga ni, bog in svet sta isto bitje, pojem božanstva je isto, kar pojem narave, pojem večno se razvijajoče substancije. Vse vodijo slepe mehanične, fizične in kemične sile. Na organskem svetu ni nobene smotrenosti, pa tudi v organskem svetu je ni. Darwin je že pokazal, kako so se iz najprvotnejše celice „plasma“ razvile razne vrste organskih bitij. Moderna biogenija vsem vitalistom klubuje in razlaga vse življenjske prikazni zgolj mehanično. Zgodovina kot veda mora pasti; kjer je železna nujnost, tam pade tudi smotrenost v zgodovini. Boj za obstanek je veliki bog, ki slepo tvarja in pretvarja. Tako rešuje Haeckel človeštvu uganko smotrenosti! „Vidi se“, pravi Paulsen, „kako si prizadeva duha pregnati iz narave. Mesto žive narave povsod samo živalsko okostje in mrtvaške kosti, mrtva teorija in presedajoča terminologija . . . zgolj samozavestno dogmatizovanje, hitro tvorjenje, kruta negacija, trdo zmerjanje in zabavljanje vsem, ki mu ne slede.“ Paulsen se čudi, zakaj Haeckel svojemu monističnemu sistemu nadevlje ime „panteizem“. Zakaj ga ne imenuje raji ateizem? . . . Gotovo zato ne, ker se mu ta izraz pretrd zdi in panteizem v celoti isto pomeni. Torej po Schopenhauerjevem receptu: panteizem je uljuden ateizem?“

Haeckel zna vse, on ve govoriti o vsem. Ni zastonj dr. phil., dr. med., dr. iur., dr. scient. Zato je v 17. poglavju svoje knjige spregovoril tudi o znanosti in krščanstvu, nekoliko tudi o biblični kritiki in cerkveni zgodovini. Pa kako? Čujmo, kaj pravi o tem Paulsen: „Nevednost in lahkomišljenost, ki jo kaže tu, še presega ono, s katero je obdeloval Spinozo in Kanta. Silno neprijetno dirne to, da kaj rad vleče v blato grdih anekdot in nizkotne šale ono, kar je tisočletjem bilo sveto in drago . . . celo poglavje je zajel iz najostudnejših virov.“

Ni preveč, če rečemo: Haeckel je s tem, da je rabil take vire, padel pod nivo resnega učenjaka, njegova vest v tem oziru ni normalna. Še bolj kakor na modroslovnem se kaže Haeckel lajika na zgodovinskem polju. Saj pa tudi ni čuda: njegova izobrazba je enostranska, naravoslovska. Mož, ki pri raziskavanju svetovnega razvoja računa z milijoni let, ne more biti tako malenkosten, da bi se vglobil v proučevanje kratke zgodovinske dobe 6000 let, . . . saj to je komaj 5 trenutkov v primeri s 100 milijoni let, ki so pretekli, odkar se je pojavilo življenje na zemlji. Haeckel strastno sovraži katolicizem in papeštvo: to dvoje ima nanj tak vpliv kakor na neko živalico rudeč robec. Kadar mu je o tej stvari govoriti, postane vedno nekako besen: papeži so mu izvečine nesramni goljufi, nekateri ničvredni hudodelci. Cerkev mu je ječa, vera je strašno okovje, duhovniki so ječarji, bogoslovci in modroslovci pa kujejo grozne verige. Tako si predstavlja Haeckel katoliško cerkev; ni torej čuda, če kar gori od hrepenenja, razdreti to trdnjavo ter tako jetnike, ki ječe v tej strašni ječi, izpeljati na prosto, da bodo gledali solnčno svetlobo. „Torej“, piše Paulsen, „écrasez l' infâme“, to je srčna želja tega fanatika ateizma . . . Če je kaj gotovo, je to, da se na tak način zmaga ne pribori.“

Haeckel pa ni samo destruktiven talent: Na razvalinah krščanske, „antropistične“ religije hoče zidati novo svetišče monistične, zgolj naravne religije. Tu notri se bo obožavala prava trojica 19. stoletja, trojica resnice, dobrote in lepote. Tu notri ne bo več svetniških podob in oltarjev, marveč meduze in akvariji. Na mesto velikega oltarja bo stopila Uranija. In iz vseh prs bo kipela goreča molitev, ki bo . . . oboževanje narave, strmenje pred njo. Antropizem bo padel in nastopila bo nova zlata doba monizma, ki bo osrečila vse. Umeknila se bo tema, prazna vera, barbarstvo in zasvetila bo nova luč, razum in omika. Padel bo papež, kralj kraljestva teme, na njegovo mesto bo stopil profesor iz Jene, čegar sin je homo alalus, ki je znašel cyto -in histopsyche, iznajditelj monističnega modroslovja in monistične

vere, univerzalni človek, dr. philos., dr. med., dr. iur., dr. scient., Ernest Haeckel, kralj kraljestva svetlobe in napredka. Tako piše Paulsen o ustanovitelju nove religije, Haeckelu. Svetovne uganke so rešene, sfinksa je padla . . . ratio Haeckelii primigenia se bo v najsvetejšem novega svetišča obožavala kot nova stvarnica . . . Nov katekizem bo izšel, ki bo obsežal nov nauk „doctrina Haeckelii“ . . . Za sklep podajmo doslovne besede, s katerimi je Paulsen sklenil svoj spis: „Sram me je bilo, ko sem bral to knjigo, sram, da je tako nizek nivo splošne in modroslovne izobrazbe našega ljudstva. Silno boli, da je bila taka knjiga mogoča, da se je pisala, tiskala, kupovala, občudovala, da so jej verjeli sinovi naroda, ki ima Kanta Goetheja, Schopenhauerja!“ Kaj hočemo dodati? Tudi pri nas so knjigo brali, hvalili, občudovali, jej verjeli! Res žalosten znak našega časa!

Dr. Josip Jerše.

Glasnik „Leonove družbe“.

Po raznih ovirah in zaprekah se je sešel III. občni zbor „Leonove družbe“ še le 30. julija 1903. v dvorani „Katoliškega doma“ v Ljubljani.

Ker se je dosedanji predsednik mil. g. prošt in prelat dr. Janez Kula vic s pismom 26. julija 1902. odpovedal predsedništvu, je zadnji čas podpredsednik prof. dr. Jan. Ev. Krek vodil družbo in sklical tudi občni zbor.

Ob 9 1/2 zjutraj 30. julija je predsednika namestnik dr. Janez Ev. Krek otvoril občni zbor in pozdravil navzoče. Navzočih je bilo okrog 40 članov. Predsednik je izražal upanje, da bodo ideje Leonove vodile in oživljale družbo še bolj poslej ko dostej.

Iz poročila tajnika dr. A. Ušeničnika povzemamo: Članov (še živih) je 27 ustanoviteljev, 123 rednih in 148 podpornih članov. Umrli so med drugimi od zadnjega občnega zbora kardinal Missia, kanonik dr. Križanič, dr. Fr. Lampe, dr. Jos. Pavlica, Jos. Benkovič in dr. — O delovanju družbe: Družba je prirejala večerne sestanke v „Katoliškem domu“, ki so se prav dobro izponesli. V drugem tečaju l 1903. je bilo šest takih sestankov. Prvi sestanek je bil

4. marca Predaval je prof. Evgen Jarc o modernem nemškem slovstvu. 18. marca je predaval abs. iur. Dermastia o socialnem pomenu novega civilnega pravnega reda. 1. aprila je predaval prof. dr. Jan. Ev. Krek o Kantu in moderni protestantovski apologetiki. 29. aprila je predaval prof. dr. Jos. Debevec o ilirizmu. 13. maja je predaval prof. dr. Janežič o nadčloveku v moderni spekulaciji in popolnem človeku po krščanskem naziranju. Razprava o tem vprašanju se je nadaljevala 17. junija. Ta večer je obenem družba sklenila sestanke. — Tiskajo se regeste k zgodovini slovenskega naroda v srednjem veku, katerih izdajanje je bilo sklenjeno v seji 23. decembra 1901. Naslov delu bo: Gradivo za zgodovino Slovencev v srednjem veku. Zbral dr. Fr. Kos, c. kr. profesor. Delo bo obsegalo 10 knjig. Izšla bo letos prva knjiga obsegajoča dobo od l. 501—800 na približno 35 pólah. Za troške je prof. Kos sam požrtvovalno daroval družbi 600 K. Semeniški ravnatelj dr. Josip Lesar je prav tako v ta namen izročil družbi 100 K kot povišek ustanovnine. — „Katoliški Obzornik“ dobro propeva. Da bi se vedno bolj zbuvalo zanimanje za krščansko filozofijo, je dajalo izdajateljstvo list s podporo „Leonove družbe“ do 250 naročnikom à 2 K, okrog 100 naročnikom pa brezplačno. — Želeti je, da bičlani „Leonove družbe“ prav redno pošiljali svoje doneske zlasti sedaj, ko je započela „Leonova družba“ veliko delo.

V nov odbor so bili izvoljeni na občnem zboru sledeči gg.:

Dr. Jos. Gruden, vodja Alojzijevišča,	predsednik;
dr. Jan. Ev. Krek, prof. bogoslovja,	podpredsednik;
Anton Jarc, gimn. učitelj,	tajnik;
dr. Aleš Ušeničnik, prof. bogoslovja,	blagajnik;
dr. Franc Kos, c. kr. profesor,	} odborniki;
dr. Iv. Janežič, prof. bogoslovja,	
dr. Fr. Kovačič, prof. bogoslovja,	
dr. Jos. Debevec, c. kr. prof.,	} namestniki.
dr. Anton Brecelj, zdravnik,	
Bogumil Remec, profesor,	

V odbor starešinstva so bili izvoljeni:

kanonik Andrej Kalan, predsednik;
prof. Evg. Jarc, tajnik in blagajnik;

prof. dr. G. Pečjak,	}	svetovavci.
prof. B. Remec,		
dr. med. A. Breclj,		

Osnovale se je četvero odsekov: 1. bogoslovni (predsednik prof. dr. Fr. Kovačič); 2. zgodovinsko-filozofični (predsednik vodja dr. Jos. Gruden); 3. naravoslovno-medicinski (predsednik prof. B. Remec); 4. leposlovni (predsednik prof. dr. M. Opeka).

Od 1/2 11 do 12 ure je bilo dvojno znanstveno predavanje: prof. dr. Jan. Ev. Krek je govoril o etičkih temeljih narodne ekonomije; prof. B. Remec pa o najnovejši fazi descendentne teorije. Prvo razpravo prinaša ta zvezek „Katoliškega Obzornika“, drugo prinese prihodnji zvezek.

Malo pred 12 uro je zaključil novi predsednik III. občni zbor z željo, da bi „Leonova družba“ z novimi močmi šla na delo za krščansko prosveto. Prihodnji občni zbor bo — tako upa družba — prihodnje leto v Mariboru.

Zopet kličemo vsem Slovincem: Združijo naj se, kar je načelno edinih, poleg tega pa za znanstveno delo sposobnih mož! Časi so resni, narodu treba delavcev na vseh poljih!

Leta 1903. so pristopili „Leonovi družbi“:

I. Ustanovitelji:

34. P. n. g. dr. *Stanonik Franc*, vseučilišni profesor v Gradcu.

II. Redni člani:

124. P. n. g. *Poč Martin*, duh. svetnik, župnik v Komendi.
 125. P. n. g. dr. *Suk Feliks*, stolni kanonik in ravnatelj semenišča v Zagrebu
 126. P. n. g. *Anton Jarc*, gimn. učitelj v Ljubljani.
 127. P. n. g. dr. med. *Anton Breclj* v Gradcu.

III. Podporni člani:

165. P. n. g. *Nagode Janes*, dekan v Trebnjem
 166. P. n. g. *Lah Lavrencij*, mestni kaplan v Idriji.
 167. P. n. g. *Zakrajšček Primož*, kaplan v Št. Petru pri Gorici.
 168. P. n. g. *Koprivec Peter*, mestni kaplan v Radoljci.
 169. P. n. g. *Florijančič Jožef*, kaplan v Št. Jurju ob Taboru.
-

	Stran
Cerkev in cerkve.	
Teženje po uniji v razkolnih cerkvah (<i>A. U.</i>) . . .	425
Okrožnica carigrajskega patriarha in odgovor sv. sinode.	
Slovstvo.	
W sprawie społecznej. (<i>Fr. Ks. G.</i>) — Cathrein: Glauben u. Wissen. (<i>Lukman</i>). — Kneib: Unsterblichkeit der Seele. (<i>Lukman</i>). — „Vječni Židov“	428
Razne stvari.	
Zdziechowski o idealizmu. (<i>A. U.</i>)	432
Paulsen o Haeckelovih „svetovnih ugankah“ (<i>Dr. Jos. Jerše</i>)	433
Glasnik „Leonove družbe“	438

Naznanilo upravnništva.

Ustanovnina za „Leonovo družbo“ je vsaj 100 K, udnina rednih članov z naročnino za „Katoliški Obzornik“ vred 10 K, udnina podpornih članov z naročnino vred 6 K, naročnina sama za „Katoliški Obzornik“ 5 K, za dijake pa 2 K.

Če se kak p. n. naročnik preseli, naj to uljudno naznani, da mu vemo kam pošiljati list.

Upravišтво „Katoliškega Obzornika“.

„Katoliški Obzornik“ izhaja po štirikrat na leto.

Velja 5 kron.

Naročnina naj se pošilja pod naslovom:

Dr. Aleš Ušeničnik v Ljubljani.

Vabilo na naročbo.

Večkrat se je že izrekla želja, da bi nam kdo podal temeljito in popolnoma zanesljivo zgodovino Slovencev. Takega dela do sedaj pogrešamo in že ta okolnost nam kaže, da ga ni kar tako lahko izvršiti. Treba je, da dotični pisatelj dobro pozna in uporabi kaj raztreseno zgodovinsko gradivo. Še le potem mu bode mogoče z uspehom lotiti se svojega dela. Podpisana družba je sklenila, da hoče to gradivo za slovensko srednjeveško zgodovino spraviti na dan. Vsako **drugo** ali pa **tretje** leto izide po **en zvezek** (vsega skupaj najbrže deset let). **Prvi zvezek** je nahral ter je urejuje dr. **Franc**

vsakem zvezku bode **regled** dotične dôle h virov tistega časa. v kronološnem redu

Glavni deli knjige razvrščeno zgodovinsko gradivo. Na koncu vsake knjige se natisne najprej natančen **imenik oseb in krajev**, potem pa **imenik stvari**. **Dotiskana je prva knjiga**, ki ima nad 500 str. in obsega dôlebo 501—800 l. Prva knjiga stane **8 K** za **neude**, **6 K** za **podporne** in **4 K** za **redne in ustanovne člane** »Leonove družbe«.

Če se oglasi zadosti naročnikov, bo **knjigovez g. Breskvar** v Ljubljani oskrbel **lično in trpežno vez** v polfranc. po jako nizki ceni à K 1.70, (vez, ki bi sicer posameznika stala vsaj K 2.50).

Ljubljana, dné 1. oktobra 1903.

Leonova družba.

Handwritten notes and a small diagram in the bottom left corner, possibly a library or collection stamp.